

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MİLLİ AZADLIK SAVAŞI ANILARI

Affan Hikmet, Ahmed Cevat Emre,
Kazım Kip, Cemile Selim Nevşirvanova,
Ziynetullah Nevşirvanov

Derleyen: Erden Akbulut

MİLLİ AZADLIK SAVAŞI ANILARI

**Affan Hikmet - Ahmet Cevat Emre
Cemile Selim Nevşirvanova**

Genel Sıra No: 38

Anı Dizisi: 7

© TÜSTAV - Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı

Bu yapının telif hakları TÜSTAV'a aittir,

izin alınmadan kullanılamaz.

1. Basım Mart 2006

ISBN 975-8683-49-7

TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Kocatepe Mah. Feridiye Cad.

No: 20 Taksim - İstanbul

Tel : 0212 237 98 92

Faks : 0212 237 98 93

Url : www.tustav.org

e-posta : bilgi@tustav.org

Kapak Tasarımı: Selim Talay

Ofset Hazırlık: EKOL Tanıtım

Baskı-Cilt: Bayramoğlu Matbaası, İstanbul

Tel: 0212.482 17 96

TÜSTAV (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı);

ülkemiz işçi ve sol hareketinin tarihini eksiksiz biçimde

kucaklamayı, bu tarihin belge ve canlı tanıklıklarını toplamayı,

bu alana yönelik araştırmaları özendirmeyi kendine görev biliyor. Bu çerçevede oluşturduğumuz TÜSTAV Yayınları olarak, ülkemiz işçi ve sol

hareketi tarihini ilgilendiren belge, anı ve araştırmaları tarihseverlere ulaştırarak ülkemizin aydınlık geleceğine katkıda bulunmayı umuyoruz.

Açıktır ki, TÜSTAV bugüne dek çalışmalarında benimsemiş olduğu bu tarihin “olduğu gibi” yansıtılması anlayışını, TÜSTAV Yayınları’nda da

sürdürecektir. Buna uygun olarak, yayımladığı belge, anı ve araştırmalardaki tez, görüş ve yaklaşımlar konusunda, bir kurum olarak

taraf olmamaya özen gösterecektir. Nitekim aynı tarihsel döneme ilişkin olabildiğince farklı tarafların görüşlerini yansıtan belge, anı ve

araştırmalara yayımlarında yer vermeye çalışacaktır.

MİLLİ AZADLIK SAVAŞI ANILARI

**Affan Hikmet - Ahmet Cevat Emre
Cemile Selim Nevşirvanova**

İçindekiler

Sunu	7
Türkiye Komünist Partisi	
Milli Azadlık Savaşı Devrinde - Affan Hikmet	9
Birinci dünya emperyalist savaşından evvel	11
Türkiye birinci dünya emperyalist savaşında	13
Büyük Oktobr Sosyalist İnkılabı ve Türkiye	16
Türkiye’de işçi hareketleri ve sosyalizm komünizm gruplarının doğuşu	21
Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi	28
Türkiye Komünist Partisi birinci kongreden sonra	29
Türkiye Komünist Partisinin İkinci Kongresi-Ankara Kongresi	34
Türkiye Komünist Partisi İkinci Ankara Kongresi’nden Sonra	36
1920 Moskova’sında Türk Komünistler: Ahmet Cevat Emre	45
İthal malları ve tüccarlar	47
Azerbaycan’da Kızıl İnkılâp	48
Mustafa Suphi’nin faaliyetleri	50
Teşkilât ve seçimler	51
Temizleme	53
Mustafa Suphi’nin hazırlıkları	53
1920 Moskovasında Türk Komünistler	55
Bir epizot	56
İsmail Hakkı yoldaş	56
Marksizmden edinilen hakikatler	57
Bakû Konferansı	58
Enver Paşa’nın da iştirak ettiği konferans	59
Yeni Dünya Gazetesi	60
“Ali bey” imzalı mektup	61
Halil Paşa’nın evinde	61

Mustafa Suphi'nin ve arkadaşlarının akıbeti	62
Nâzım Hikmet, Vâ-Nu, Şevket Süreyya...	63
1920 Moskova'sında Türk Komünistleri	65
Türk - Sovyet Dostluğu Devam Edecek	66
Mektebin kampında	67
Bir mühendisin karısı, baldızı	68
Tatyana Sergeyeva	69
Derslere hazırlanma	70
Kıtlık, Yamyamlık	71
Sarı çıyan	73
İstanbul'a dönüş	74
Anılarım - Kazım Kip	79
Vanlı Kazım'ın Siyasi Mücadelesi	79
İstanbul'daki Sosyalistlerle Birleşmek	80
Hüseyin Hilmi'nin Sosyalist Partisi	82
Propaganda Beyannameleri	84
Komitecilerle Anlaşma	86
Askere Girmek Taktiği	86
Moskova'da Türk Komitesi	87
Göç Anıları - Cemile Selim Nevşirvanova	95
Üçüncü Göç	102
Türkiye İnkılapçı Hareketinin Tarihiyle İlgili	
Materyaller - Ziyetullah Nevşirvanov	107
I- Yakın Geçmiş	104
II- Sınıf Savaşına Doğru	109
III- Zenginler Sınıfının Fakirler Sınıfına Karşı Birliği	120
EK-1 Acı ve ağır bir kayıp	130
Türkiye Komünist Partisinin ilk kurucularından	
Affan Hikmet	133

Milli Azadlık Savaşı Anıları adı, Affan Hikmet'in kendi anılarına verdiği Türkiye Komünist Partisi Milli Azadlık Savaşı Devrinde başlığından esinlenerek kondu. Affan Hikmet'in bu anılarından bir derleme ilk kez ölümünden sonra kısaltılarak Yeni Çağ dergisinin Kasım-Aralık 1964 tarihli 11-12 numaralı sayısında yayımlandı. Bu kitapta okurla ilk kez buluşan tam metin ise, Mete Tunçay hocamızın kopyasını Cemile Nevşirvanova'nın kızkardeşi Rahime hanımdan almış olduğu, 39 daktilo sayfalık, altı Affan Hikmet imzalı nüshadan aktarıldı. Kullandığı dipnotlardan da anlaşılacağı üzere Affan Hikmet bu anıları yıllar sonra Sovyetler Birliği'nde kaleme almış. Affan Hikmet'in yaşamına ilişkin Yeni Çağ'ın yine aynı sayısında yayımlanan iki belgeyi Ek-1'de sunuyoruz.

Ahmed Cevat Emre'nin aynı döneme ilişkin anıları, ilk kez, 920 Moskova'sında Türk Komünistler başlığıyla Tarih Dünyası dergisinin yine Aralık 1964'ten başlayarak, Ocak 1965 ve Şubat 1965 tarihli ilk 3 sayısında yayımlanmıştır. Kazım Kip'in (Vanlı Kazım) anıları ise, İbrahim Sırrı Topçuoğlu tarafından Aralık 1977'de yayımlanan Savaş Yarası Anı I'de günyüzü görmüştür.

Cemile Selim Nevşirvanova'nın Göç Anıları TKP'nin Sesi radyosunun 8 ve 9 Mart 1983 günlü yayınlarında ilk kez sözlü olarak aktarılmıştır. Yazılı hali TÜSTAV'ın arşiv belgeleri arasında radyo tapesi olarak vardır. Metnin orjinal haline ise henüz ulaşılmış değildir. Ziyetullah Nevşirvanov'un bizzat yaşadıklarını da kapsayacak tarzda kaleme aldığı Türkiye İnkılapçı Hareketinin Tarihiyle ilgili Materyaller TÜSTAV Komintern arşivi kopyalarında yer alıyor (Döküm 1, CD 33, Klasör 2_6, Belge 375-407):

Bugüne dek ulaşılması zor veya olanaksız olan bu anıları birarada okurken, Türkiye işçi ve sol hareketinin az bilinen bu dönemine ilişkin doğrudan tanıklıklara da ulaşmış oluyoruz. Bu tanıklıkların, TÜSTAV Yayınları'ndan önümüzdeki aylarda yayımlanacak olan Mete Tunçay'ın hazırladığı Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923) adlı kitapla birlikte Kurtuluş Savaşı yıllarında komünist hareket hakkındaki bilgilerimizi derinleştireceğini umuyoruz.

Erden Akbulut
Ocak 2006

Türkiye Komünist Partisi
Milli Azadlık Savaşı Devrinde
Affan Hikmet*

* Affan Hikmet'in özgeçmişi ile ilgili bilgiler Ek-1'de yer almaktadır.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ıçyüzünü halka açarak maskenizi yere çarpmasından korktunuz-
dan,zaferden sonra yapacağınız vadedtiğiniz dahili islahatı
istiyecek unsurları susturmak istediğinizdendir.

Evet,biz işçi ve köylüler biliriz,sizin bu iftiralarından,hücum
lardan maksadınız budur.Fakat emin olunuz biz Türkiye komün-
nistleri susmayacağız,daima bağıracağız,maskenizi daima yere
çarpacağız.Fırkamızı daima-daima,resmen,kanunen, sınıfı mevcut
zıtanıyacağız.Bu haksız zalimane hücum ve taarruzlarınızı kema-
li şiddet ve nefretle protesto ederiz.

Kahrolsun yalancı ve gaddar burjuva siyaseti.

Yaşasın işçi ve köylü sınıflarının halaskar mefkuresi.

Yaşasın komünist partisi!

Yaşasın üçüncü enternasyonal!

İmzalar:

Komünist internasyonal 4-cü
kongresinin heyeti murahasa
katibi Orhan.

Türkiye komünist gençler ittifakı
bürosundan Nedim.

Kızıl sendikalar merkezi
bürosu katibi ve profenterde
murahhas Mahmut Ahmet.

Türkiye halk işтира-
kunun fırkası katibi umumiisi
ve 4-cü komintern kongresim
nin heyeti murahasa reisi
Salih Hacıoğlu.

Türkiye komünist kadınlığı murahası
Cemile Nuvşirvanova.

Bu tarihten itibaren Türkiye komünist partisi Türkiyede artık
gizli olarak işlemeğe başladı.Mahpus yoldaşların mahkemesi
1923 senesinin yaz aylarında olmuştı.Türkiye komünist partisi
dördüncü komintern kongresinden sonra merkezi İstanbulda ol-
mak üzere merkezi komitenin siyasi bürosu idaresi altında gizli
olarak çalışmasına devam ediyordu.Daha bundan sonra Türkiyede
komünist partisine açık işlemek bugüne kadar mümkün olmadı.

Affan Hikmet Affan Hikmet.

Türkiye’de işçi hareketlerini ve bununla alakadar olarak sosyalizm ve komünizm cereyanlarının doğmasını ve nihayet Türk proleterinin sınıfı savaşında öncü olan Türkiye komünist partisinin teşekkülünü ve onun işlerini tetkik edebilmek için evvel emirde işçi ve köylü sınıflarının yaşayışını aydınlatan tarihî mühim vak’alara derinden nazar atmak lazımdır.

Bilhassa birinci dünya emperyalist savaşı zamanında ve onun arifesi esnasında memleketin dâhilî ve haricî hayatında cereyan eden hadisatın tahlili bizim bu vazifemizi kolaylaştırır. Onun için esas mevzuumuza başlamazdan önce bu meseleler üzerinde durmamız mecburidir.

Birinci dünya emperyalist savaşından evvel
Osmanlı padişahlarının son monarşist imparatoru kanlı sultan lâkabını kazanmış olan Sultan Hamit idi. Onun 33 sene süren idaresi altında Türkiye dünyanın geride kalmış, karanlık içinde yaşayan memleketlerinden biri idi. Her yeniliğin amansız düşmanı olan bu padişah memlekette halkın acı hayatına acıyan her aydını boğar veya hapishanelerde, sürgünlerde öldürürdü. Bu padişahın etrafına toplanan cahil dalkavuklar kurdukları hafiye şebekesiyle milletin ruhunu öldürmüşlerdi. Halk birbirinden şüphe eder ve fikrini gizli tutmağa mecbur olurdu. Memleketin büyük şehirlerinde sanayi müesseseleri olmadığı için tabii işçi sınıfı da tebellür etmiş değildi. Derin cehalet içinde yaşayan Anadolu köylüsü ise benliğini yitirmiş feodallerin ve dini hocaların elinde köle olmuştu.

1908 senesinde meşrutiyet inkılabı Sultan Hamit’in monarşi idaresini yıktı. Bu inkılâbın başında duran Genç Türkler, İttihad Terakki Partisinin idaresi altında hükümeti ellerine aldılar.

Bir sene sonra 31 Mart 1909 senesinde Sultan Hamit, İstanbul’da en mürteci unsurlara ve bilhassa hocalara dayanarak kontrrevolusyon [karşı devrim] isyan kaldırdıysa da, kendi maksadına nail olmadığı gibi saltanatını da elinden yitirdi.

Bu inkılâp Türkiye’de feodalizmin monarşisinin yıkılmasını ve burjuvazinin doğmaya başlamasını gösteriyordu. Genç Türkler de doğmakta olan bu burjuvazinin yönetmeni idiler. Genç Türkler iktidara

geldikten sonra bazı ıslahat yapmak ve Avrupa hayatından bazı yenilikleri memlekete sokmak istemişlerse de buna muvaffak olamıyorlardı. Çünkü, hem memleketin kapitülasyon sistemiyle bağlanmış olan iktisadi vaziyeti ve hem de harici siyasette muvaffakiyetsizlik buna mani oluyordu. Bu devirlerde memleketin büyük şehirlerinde ve bilhassa İstanbul'da esaslı sanayi dikileri [kuruluşları] hemen hemen yok gibi idi. Olanları da Feshane fabrikası, Tersane, Tophane, Zeytinburnu imalâthaneleri ve bir de İzmit'te mensucat fabrikasından ibaretti.

Bunların etrafında bir de büyük limanlarda işçiler var idiyse de onlar hem adetçe azdı ve hem de onlarda daha sınıfı şuuru uyanmamıştı.

Türkiye işçi hareketinin ve sosyalizm cereyanının ruşeymi burjuvazinin doğmasıyla başladı. 1909 senelerinde "Osmanlı Sosyalist Partisi" namı altında ilk sosyalist teşkilatının mevcudiyeti görülür. Bu partiye Doktor Refik Nevzat, Ahmet Salim, Süleyman Faik, Mehmet Hasip, Hüseyin Hilmi, Rum sosyalistlerinden Papadopolus, Dağıstanlı Celal Korkmazof ve Avrupa sosyalistlerinden Parvus iştirak ederlerdi. Bu parti İkinci Enternasyonal'e girmiştir. Partinin naşiri efkârı olarak "İştirak" adında gazete çıkarılırdı. "İştirak" gazetesinde sosyalizm hakkında, Türkiye işçilerinin vaziyeti hakkında makaleler yazılırdı. Bu partinin ömrü çok sürmedi. Memlekette muhalefeti çekemeyen İttihatçılar bu partiyi darmadağın ettiler. Partinin önderi Ahmet Salim'i öldürdüler. "İştirak"ın yazı heyetinden Mehmet Hasip'i, Süleyman Faik'i Ankara'ya sürdüler. Partinin diğer işçileri de muhtelif yerlere, harici memleketlere kaçmakla canlarını kurtardılar.

Türkiye'de Balkan harbine kadar İttihatçıların yalancı sosyalistlerinden başka hiç bir teşkilat yoktu. Ve umumiyetle Balkan savaşı ve birinci dünya emperyalist savaşı esnasında hiçbir sosyalist partisi ve işçi hareketi yoktu.

Genç Türkleri birçok siyasi muvaffakiyetsizlikler takip etti. Avusturya Macaristan'ın Bosna Hersek'i istilasını, Girit adasının Yunanistan tarafından ilhâkı, 1912 senesinde Trablus'ta İtalya-Türkiye muharebesi, 1913'te hemen hemen bütün Rumeli'nin Türkiye'den çıkmasına sebep olan Balkan savaşı, bu muvaffakiyetsizliklerden idi. Bu hadisat Osmanlı İmparatorluğunun olay olarak parçalanmaya başlamış olduğunu gösteriyordu. Dünya savaşının başlamasından dört-beş ay evvel Çarlık

Rusya'sı İttihatçı genç Türk hükümetine yaptığı tazyikle onu Ermenistan vilayetlerinde ıslahat yapılması hakkında bir muahede akdine mecbur etmiştir. Bu suretle Çarlık Rusya'sı Şark vilayetlerini kendi kontrolü altına almıştır. Diğer taraftan İngiltere 7 Şubat 1914'te Kuveyt üzerinde kendi protektorasını tasdik ettiren anlaşma imzasıyla bütün Arabistan üzerinde siyasi ve iktisadi nüfuzunu temin etmiştir.

Türkiye birinci dünya emperyalist savaşında
Türkiye'nin birinci dünya savaşına girmesi büyük bir facia idi. Çünkü 1909 senesinden başlayarak birbirinin ardınca devam eden harpler Türkiye'yi birçok yerlerinden ve onların gelir kaynaklarından mahrum ettiği gibi siyasi ve iktisadi nokta-i nazardan da çok zayıflattırılmıştır. Türkiye birinci dünya savaşına tamamen hazırlıksız olarak girmiştir. O vakitte Türkiye'nin bütçesinde varidat 30-milyon lirayı bulursa, harp masarifi ise yirmi milyon lira kadar ediyor. Mali sene yıldan yıla büyük bir bütçe açığıyla karşılanıyor. Memleket her çeşit sınaî ve ziraî mahsullerine muhtaçtır. Türkiye'de çıkan kömür, demir ve saire madenleri Türkiye'nin ihtiyacını temin etmekten çok uzaktı. O vakitlerde Türkiye'nin ihraç ettiği mal ziraat mahsullerinden ibaretti. Bu ihracat dört buçuk milyon lirayı geçmiyordu. İthal edilen hemen o ziraat mahsulleri ise 11 milyon lirayı geçerci.

Seferberliğin ilanıyla silâh altına alınmak üzere yarım milyondan fazla asker celbedilmişti. Fakat bu miktarın ancak 300 bin kadarı teçhiz edilebilmişti. Ordunun vaziyeti çok ağırdı. Elbise, ayakkabı ve askeri malzeme ve teçhizat yetmiyordu. İki milyona yakın ihtiyat askeri olmasına rağmen, onun ancak üçte biri teçhiz edilebiliyordu. Geriye kalan büyük bir kısmı ise askerlik noktayı nazarından talim ve terbiyeden hazırlıklı değildi. Türkiye bu ağır şartlar altında dört yıl altı cephede savaşmak mecburiyetinde olduğundan başka, avantürist İttihatçı paşaların hesapsız ve akılsız hareketleri orduyu takatten düşürdü.

1917 senesinin başlarında orduda yarım milyona yakın kaçak sayılıyordu. Ordu ambarları erzak ve cephane depoları boşalmıştı. Memlekette şiddetli iktisadi buhran hüküm sürmeye başladı. Erzak kıymetleri iki misli artmıştı. İaşe nezareti hususi tüccarların şahsi depolarını ve

ambarlarını müsadere etmeğe başlamıştı. Memlekette misli görülmemiş ihtikâr başladı. Hükümetin teşkil ettiği Mücadeleyi İhtikâr Cemiyeti ihtikârla mücadele edebilmek kabiliyetinde değildi. Yeni yeni harp zenginleri ortaya çıkmaya başladı. Her tarafta memurlar arasında ve bilhassa ordunun iâşe ve teçhizatı ile meşgul olan idarelerde suiistimal bütün şiddetiyle devam ediyordu.

Ordunun iâşe reisi Topal İsmail Hakkı Paşanın hırsızlığı açıktan açığa halk arasında söyleniyordu. Anadolu köylerinde ise erkekler parmakla gösterilecek kadar azalmıştı. Onların da çoğu 16 yaşına çatmış çocuklardı. Köylerin çoğunda sapana koşmaya hayvan kalmamıştı. Bu hal ziraat iktisadiyatında ekininin yüzölçümünün yüzde 40, tütün ekininin iki misli, pamuk ekininin yedi defa, hayvanat miktarının ise yüzde 57'si harpten evvelkine nispeten azalmasına sebep olmuştur.⁽¹⁾ Bu acıklı hale bakmayarak maliye nazırı 40 milyon liraya çıkan bütçe açığı karşısında ürünün -köylünün elinde kalmış olan ürünün- yüzde 50 nispetini müsadere etti. Bilahare milli savaşın devam ettiği 1921 senesinde Anadolu'yu ziyaret eden M. V. Frunze seyahat ettiği köylerde gördüğü maddî vaziyeti tasvir ederek şöyle yazıyor:

“Maddî vasıta tükenmiş, işletmeğe hayvan kalmamış, nakliye vasıtası kalmamış, boş duran, işletilmeyen toprakların faizi yüzde 50'den az değildir.”⁽²⁾

Memurlara maaş yarı miktarda verilmeye başlamıştı. Orduya alınan zabıt ve memurların ailelerine verilen sipariş maaşı kesildi.

Birinci dünya savaşında Türkiye'nin dâhilî vaziyeti tahminen kısaca böyleydi. Daha ilerde bu bahse dönmek şartıyla, şimdi geçelim bu savaşın Türkiye için nasıl neticelendiğine.

Antanta devletlerinin çok uzun süren hazırlıklarından sonra nihayet 1918 senesinin sonlarına doğru umumi harekâta geçtikleri görülür. Bu esnada Türkiye ordusunun kuvve-i maneviyesi [manevi kuvveti] tamamen kırılmış ve orduda inhilal başlamıştı. Harekette olan orduda yüzde 50 asker kaçağı vardı. 16 yaşından 55 yaşına kadar bütün erkek ahali-

¹ A.Noviçev. Voprosy istorii. [Tarih Sorunları], sayı 9, 1951, s. 58.

² M.Frunze. Yapıtları, c1, s 358.

nin seferberliğe alınmasına bakmayarak Suriye ve Irak cephelerine 50 binden fazla süngü yığılabilmemişti.

Bir yandan salgın hastalıklar, bir yandan da İstanbul'da, Suriye'de, Irak'ta başlayan açlıktan, çok telefata oluyordu. Kara yollarında deve ve at katarlarıyla temin edilen nakliyat büyük hayvanat telefata neticesinde iş görmek kabiliyetini yitirmişti.

Bağdat demiryolunda işe yarayacak lokomotif ve vagonların miktarı çok azalmıştı. Kâğıt paranın kıymeti hadden [haddinden] fazla artmış, 175 milyon liraya ve kıymeti 400 nispete düşmüştü. Türkiye'nin Almanya ve Bulgaristan'la olan münasebatı çok gergin bir safhaya girmişti. Bütün bu feci hallere bakmayarak avantürist Enver Paşa Oktobr inkılabından sonra Kafkasya cephesindeki buhrandan istifade ederek İslam ordusu teşkil ediyor, pantürkist siyaseti takip ederek Bakû da dahil olmak üzere Kafkasları istila, Orta Asya ve İran Türklerini birleştirmek hülyasına düşmüştü.

15 Eylül 1918 senesinde Selanik'te bulunan İtilaf devletlerinin müşterek ordusu Fransız generali Franş De Spriye'nin kumandası altında hücumla geçerek az bir zamanda Bulgaristan'ı muharebeden çıkmaya mecbur ediyor. Bu hadiseden dört gün sonra da İngiliz generali Alendi yıldırım ordusu grubunu yarıp Şam'da Emir Faysal'ı hükümete getiriyor. Ve süratle Irak'ta hücumu inkişaf ettirerek Türkiye'nin altıncı kolordusunu teslim mecbur ediyor. Mütarekenin akdinden bir gün sonra da Musul'u zaptediyor.⁽³⁾

General Franş De Spriye'nin Bulgaristan'ı muharebeden çıkmaya mecbur eden Makedonya darbesinden sonra İttihatçıların genç Türk hükümeti, Talat Paşa kabinesi Ekim ayının yedisinde 1918 senesinde istifa ediyor.

İzzet Paşanın başkanlığı altında teşekkül eden yeni kabine beyhude yere Fransızlarla mütareke akdetmeğe çalışıyorsa da İngilizler buna mümanaat ediyorlar. Ve nihayet İngiliz visamirali Kaltort, Mondros limanında "Agamemnon" İngiliz zırhlısında 1918 senesinin Ekim ayının

³ V.Gurko. Putinovoy Turtsii'min [Yeni Türkiye'nin Yolu], Rusça baskısı hakkında Knyajin, s. 29.

30unda Rauf Beyin riyaseti altında olan Türkiye mümessilleriyle 24 maddeden ibaret olan Mondros Mütarekesini imza ediyor.

Bu Mütareke 600 sene süren Osmanlı İmparatorluğunun sona ermesini tasdik eden vesikaydı. Mütarekenin imzasıyla Türkiye bütün mukadderatını İngilizlerin merhametine vermişti. 24 maddeden ibaret olan Mütarekenin burada izahına lüzum yoktur. Ancak onun mühim maddeleri hakkında bir iki söz söylemek icap eder.

Mütareke mucibince İngilizler Boğazların açılmasını ve serbest olarak İngiliz gemilerinin Karadeniz'e girmesini, mühim limanların işgalini, Türk donanmasının teslimini, Bakû, Batum'un teslimini talep ettiler.

Bu dört sene güren ağır savaştan tamamen cansız çıkan Türkiye yalnız arazisinin dörtte üçünü yitirmekle kalmadı. Türk ahalisinin de beşte birini kaybetti. Bu hususta 1920 senesi Eylül ayında çıkan "Akşam" gazetesinin bir sayısında Türk albayı Mehmet Emin bey resmi rakamlara dayanarak neşrettiği yayınında böyle yazıyordu. "Seferberlik ilanından, yani 1914 senesinden savaşın sonuna kadar orduya 2 milyon 850 bin kişi çağırılmıştı. Mütarekenin bağlandığı günde Türkiye ordusundan 560 bin kişi kalmış hesap edilirdi. Dünya savaşı esnasında muharebede ölenler sayısı 325 bin, yaralananların sayısı 400 bin, askerlikten kaçanların ve habersiz kaybolanların sayısı bir milyon 565 bin 600 kişiydi. Bunlardan başka Anadolu'nun şark vilayetlerinde harp felaketinin doğurduğu açlık ve salgın hastalıklardan ölen ahalinin sayısı iki buçuk milyon, yani bütün ahalinin beşte biri ve takriben erkeklerin dörtte biri idi."⁽⁴⁾

Büyük Oktobr Sosyalist İnkılabı ve Türkiye

Rus proleterleri büyük Lenin'in önderliğiyle ve Rus Komünist (Bolşevik) Partisinin yönetmenliği altında dünyada birinci olarak kapitalizm sisteminin zincirini Oktobr sosyalist inkılâbı ile sıındırdı [kırdı]. Dünyanın en büyük hadisesi olan Büyük Sosyalizm İnkılâbı birinci emperyalizm

⁴ İstanbul. Akşam, Eylül 1922. Mehmet Emin.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

savaşının en kızgın yılı olan 1917 senesinde olmuştu. Bu inkılâp beynelmilel hayatta esaslı değişikliklerin olduğuna bir işarettti. Az zamanda dünya mikyasında ve bilhassa Avrupa ve Asya ülkelerinde Oktohr sosyalist inkılâbının tesiri görünmeye başlamıştı. Avrupa'da, Almanya'da Spartakistler inkılâbı, Macaristan'da Sovyet hükümetinin teşekkülü, Fransız ordularında askeri isyanlar bu tesirin neticelerindendir. Şark memleketlerinde ise Oktohr inkılâbının tesiri milli azadlık ve sömürge hayatından kurtulmak tarzıyla başlamıştı.

Türkiye de bu inkılâbın tesirinden hariç kalamazdı. Türkiye'de Oktohr sosyalist inkılâbının tesiriyle olan işleri tetkik edebilmek için Türkiye'nin o vakitteki dâhili vaziyetini esaslı olarak tahlil etmek icap eder.

Mondros Mütarekesinin çizdiği sınırlar içersinde kalmış olan Türkiye'nin siyasi iktisadi ve içtimai vaziyetini izah edelim. Birinci dünya savaşında ve onun arifesinde esas itibariyle rençperlikle yaşayan çiftçi memleketi idi. Onun için ahalinin büyük kısmını köylüler teşkil ediyordu. Sanayi, memlekette gelişmediği için işçi kitlesi çok azdı. Onlar da başşehri olan İstanbul'da ve büyük şehirlerden İzmir, Adana ve Zonguldak kömür madenlerinde ve bir de büyük limanlarda olan deniz işçileriyle, demir yol işçilerinden ibaretti.

Sanayi işçisi, İstanbul'da, mensucat fabrikası, tophane, tersane, Zeytinburnu askeri fabrikaları, Reji tütün fabrikası ve birkaç ufak-tefek sanayi müesseselerinde, İzmit'te mensucat fabrikasında, Adana'da ise birkaç mensucat fabrikası, pamuk temizleyen ve yağ, sabun fabrikaları ve bir-iki buharlı değirmenler, İzmir'de ve Bursa'da birkaç ufak sanayi müesseseleri etrafında, bir de Zonguldak kömür, Balya-Aydın madenleri etrafına toplanmıştı. O vakit sanayi işçisinin sayısı 100 binden fazla değildi. Bunlara deniz nakliyesinde, limanlarda ve bir de demiryollarında işleyen işçileri de ilave edersek, o vakitlerde Türkiye'nin daimi işçi sınıfının miktarı 250 bin kişiyi geçmezdi. Bunların da ekseriyeti İstanbul'da ve Kilikya'da bulunuyordu. Bununla demek oluyor ki, ahalinin yüzde 80'nini köylüler teşkil ediyordu.

Devlet varidatının esas kaynağı köy mahsulâtından ve köylülerin verdiği vergilerden temin edilirdi. Toprak işletmesi de dedelerden miras kalan aletlerle, sapanlarla temin edilirdi. Toprağın üçte ikisi çiftlik

beylerinin, köy ağalarının, vakıfların ve bir de hanedan-ı saltanatın (çiftliklerinin) elinde idi.

Esas köylü kitlesi toprak sahibi değildi. Eğer bazı yoksul köylülerin ufak mikyasta tarlaları var idi ise o tarlalardan aldığı mahsul ailesini geçindirmeye çatmazdı [yetmezdi]. Köylünün bir yıl gece gündüz emeğiyle istihsal ettiği ekin mahsulü aşar vergisiyle elinden alınırdı ve köylü aç yaşamağa mecburdu. Hükümetin her tedbirine Anadolu köylüsü cevap vermek mecburiyetinde idi. Asker vermek, vergi vermek, çiftlik beylerine ve köy ağalarına işlemek, Jandarma zulmüne tahammül etmek hep yoksul köylünün boynuna kalan işlerdendi.

Uzun zamanlardan devam etmekte olan bu ağır vaziyete karşı ne sultan hükümeti ve ne de yeni doğmakta olan genç Türk burjuva hükümeti hiçbir tedbir yapmamıştı. Köylerde cehalet, hastalık, mektepsizlik, hekimsizlik devam edip gidiyordu. Bu hal köylünün ocağını söndürüyordu. Böylece aç ve çıplak kalan köylülerin para kazanmak için “Taşı toprağı altın” darb-ı meselince İstanbul’a akınları tarih boyunca malum şeylerdendi.

Bu ağır yaşayışın neticelerinden olmak üzere Anadolu’da yer be yer isyanların adedi az değildi. Eskiden beri hayatın ağırlığına ve zulmün nihayetsizliğine isyan edip dağa çıkan köylülere, eşkıya adı verilirdi. Hâlbuki bu eşkıya çetelerinin hareketi köylüyü ezen o içtimai hayata karşı mücadeleden başka bir şey değildi. Mesela uzun zaman İzmir vilayetinde çetelik eden Çakıcı Efenin eşkıyalığı ancak zenginlere, çiftlik sahiplerine ve ağalarına karşıydı. Yoksul köylünün hiçbiri ondan incinmemişti. Zahmetiyle yaşayan halk onu sever ve tutardı. Hatta ona ithaf edilmiş şarkıyı bile söylerlerdi. Halk bu çeteciye sakladığı için hükümetin jandarması uzun zaman onunla baş edemiyordu.

Birinci dünya emperyalist savaşına Türkiye’nin karışması köylünün bu ağır içtimai ve iktisadi vaziyetini daha da derinleştirdi. Köylü kitlesi bu savaşta kendisi için bir kurtuluş görmüyordu. Onun için bu savaş ilgisizlik gösteriyordu. Daha savaşın birinci günlerinden başlayıp 1917 senesinin başlarında orduda asker kaçaklarının 300 bin kişiyi bulması bunun büyük bir delilidir. Yukarı da gösterildiği gibi Mütarekeden sonraki resmî yayınlarda bu rakamın daha çok artması bunu daha kuvvetle tasdik eder. Burada en mühim mesele bu asker kaçakları silahları-

nı terk etmiyorlar ve köylerine dönmüyorlardı.

Bu gösterir ki, onlar gelecekte başka bir savaşa hazırlanıyorlardı. Mondros Mütarekesini müteakip İtilaf devletlerinin Anadolu'yu işgaliyle köylünün vaziyeti büsbütün fenalaştı. İşgalciler köylünün son erzakını, hayvanatını gasbetmeye başladılar. Köylüleri iş mükellefiyetine mecbur ettiler. "Vatan" gazetesi Mütarekeden sonra işgalcilerin hattı hareketini göstererek yazmıştı: "Mütarekenin akdini müteakip istilacılar bütün her şeyi talan etmeğe başladılar. Her şeyi gasbediyorlardı. Bu suretle Türklerin en zengin yerlerini çöle döndürmüşlerdi."⁽⁵⁾

Mütarekenin akdini müteakip 1918 senesi Teşrinisani ayının 13'ünde İtilaf Devletlerinin donanmasıyla ordusunun birleşmesi vaki oldu. İşgalcilerin ilk işi İstanbul'da bilinmiş siyasi hadimlerden bir kısmının hapsi oldu. Rum ve Ermeni ahali büyük nümayişlerle İtilaf ordularını karşılamışlardı. Ve İngiliz polis idarelerine yardıma başladılar. İstanbul ahalisi üzerinde bu hal büyük ruh düşkünlüğüne sebep olmuştu. 1919 senesi Ocak ayının 18'inde Paris'te sulh konferansı açıldı. Bu sulh konferansında Türkiye'nin müstakil bir millet olarak yaşamak hakkından mahrumiyeti halk kitleleri arasında endişe uyandırmıştı. Bu anda Türkiye'de vaziyet çok endişeli idi. Sulh konferansının böyle kararı ve İtilaf devleri tarafından memleketin istilasını geniş halk kitleleri arasında büyük heyecana sebep olmuştu. İstanbul'da hükümet idareleri protesto olmak üzere işi tatil ettiler.⁽⁶⁾

Rusya'da muzafferiyetle devam eden Büyük Oktobur inkılâbının Türkiye'de tesiri günden güne artıyordu. Rusya'nın cenubunda aksi inkılâbın âdem-i muvaffakiyeti, İngiliz nakliyat gemilerinin Odessa'dan yaralıları İstanbul'a getirmesi, İstanbul halkının kuvvey-i maneviyesini yükseltti. Türk basını cesaretle yazmağa başlamıştı. Türkiye, Sovyet si-lahlarının muzafferiyetine samimiyetle seviniyordu. Basın açıktan açığa kurtulmanın yegâne yolu emperyalist kapitalizminin mahvında ve Sovyet idealarının muvaffakiyetinde olacağını yazıyorlardı. Bunun için

⁵ Ahmet Emin. Die gegenwärtige wirtschaftslage der Turkei [Türkiye'nin Günümüzdeki İktisadi Durumu]. Die Türkische Republic in Wirtschaft und flufbau. [Türkiye Cumhuriyeti'nde İktisat ve Kalkınma Mecmuası], s. 39, 1925

⁶ Jizn Natsionalnostıy [Milliyetlerin Hayatı Gazetesi], sayı 22, 15.06.1919.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İtilaf devletleri Türkiye’de Bolşevizmin inkişafından korkarak bütün kuvvetleriyle Türkiye’nin mürteci kabinesini saklamak istiyorlardı. Müttefikler Türkler arasında Bolşevizmin intişarını azaltmak arzusuyla İstanbul basınında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetinden hiçbir haber yazılmasını yasak ettiler.⁽⁷⁾ Fakat buna bakılmayarak Türkiye Ekimber inkılâbının nüfuzu günden güne artıyordu. İctimai inkılâpların hududu yoktu. Onun için emperyalistlerin bu tedbirleri ahmaklıktan başka bir şey değildi.

Büyük Ekimber sosyalist inkılâbının kudretli tesiri neticesi olarak İstanbul’da işçiler arasında inkılâbî çıkışların, Anadolu’da büyük mikyasta köylü hareketlerinin başladığını görüyoruz ki, bu muazzam hareketler Türkiye milli kurtuluş mücadelesinin esasını teşkil ediyordu. Daha 1919 senesinin başlangıcında mahalli partizan çetelerinin teşekkülü başlamıştı. Bu çeteler bilhassa köylülerden daha harp zamanında silahlarıyla ordudan kaçan köylü asker kaçaklarından teşekkül ediyordu. Mesela İngilizlere karşı Adana cephesi namıyla teşekkül eden ve Tarsus, Mersin, Osmaniye’yi ihtiva eden cephesinin esas bu partizan kitlelerinden ibaretti. Adetçe dört bini geçmeyen bu köylü cephesi 30 bin kişilik baştan aşağı kadar silahlı İngiliz ve Hint askerlerine karşı durarak misli görünmemiş kahramanlıklar gösteriyordu.⁽⁸⁾

Köylü hareketleri bilhassa Anadolu’nun düşman istilasına tehlikesinde bulunan yerlerinde çok kuvvetliydi.

İzmir’in Yunanistan tarafından işgalinden, sonra teşekkül eden Balıkesir-Akhisar cephesi esas itibariyle bu gibi çetelerden ibaretti. Bu köylü partizan çeteleri silah ve cephaneyi hükümet ambarlarından, hatta Mütareke şartlarıyla İngilizlere teslim edilmiş ambarlardan gasbedenler idi. Bu hususta İngilizlerin “Deyli meyl” [Daily Mail] gazetesi, bir yayınında verdiği haberinde “1919 senesinin ortalarında İzmir’de Bolşevik propagandasının kuvvetlendiğini” yazmıştı. Bu gibi köylü partizan çeteleri Karadeniz sahillerinde Rumların Pontos hareketi tehlikesine karşı Giresun, Ordu, Amasya, İnebolu ve sair şehirlerin etrafın-

⁷ Jizn Natsionalnosty [Milliyetlerin Hayatı Gazetesi], sayı 22, 15.06.1919

⁸ Vestnik Moskovskogo Universiteta [Moskova Üniversitesi Gazetesi],
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

da teşekkül etmişlerdi. İtalyan istilasına karşı da Antalya taraflarında bu çetelerin mevcudiyetleri görünüyordu. Bu suretle Türk köylüsü ve işçisi kendi kurtuluşunu emperyalist kapitalizminin mahvında görerek bu kuvvetli harekete geçmişti ki, bu Türkiye'nin milli azadlık savaşı şeklinde tezahür etmişti. Bu devirlerde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Bolşevik (ekseriyetçi) grupları teşekkül etmişti. Bu grupların yönetmenliği altında köylü hareketi Türk burjuvazisinin iştirakinden daha çok evvel başlamıştı. Yukarıda izah ettiğimiz gibi daha 1919 senesinin başlarında köylülerin bu partizan müfrezeleri bütün şiddetle faaliyette bulunuyorlardı. İlerde gördüğünüz veçhile Anadolu'da bu Bolşevik gruplarından Türkiye Komünist Partisi doğmuştur.

Türkiye'de işçi hareketleri ve sosyalizm komünizm gruplarının doğuşu

Büyük Oktobr sosyalist inkılâbı Türkiye'nin beynelmilel vaziyetinin değişmesine büyük bir tesir yapmıştır. Sovyet halklarının dünya emperyalizmine karşı mücadelesi Türk halkı için değerli bir misal olmuştur. Türk halkının milli şuurunu arttırdığı gibi işçi ve köylü kitlelerinde de istismara karşı sınıflı duygunun uyanmasına sebep oldu. Türk köylü ve işçisinin Antanta emperyalistlerine karşı savaşı genişlendikçe işçi sınıfının da istismara karşı mübarezesindeki teşkilatı da inkişafa başlıyordu. Bu, İstanbul'da muhtelif sosyalist gruplarının ve partilerinin teşekkülü suretinde tezahür ediyordu.

1917 senelerinin başlarında İttihatçı hükümeti sanayideki bilgiyi yükseltmek maksadıyla İstanbul sanayi fabrikalarından ve bilhassa İmalatı Harbiye'de işleyen işçilerden 2 bine yakın genç işçi Almanya'nın sanayi merkezlerindeki fabrikalarına göndermişti. Bu işçilerden birçokları neticede Almanya'da Spartakistlere koşularak inkılâbî harekete iştirak ettiler. Almanya'da okumakta ve tecrübe görmekte olan bu gençlerden Berlin'de sosyalist grupları teşekkül etmişti. Bu grup Marksizm yoluna taraftardı. Grubun naşir-i efkârı olarak "Kurtuluş" gazetesi çıkıyordu. Fakat bu gazete bir-iki nüsha çıktıktan sonra Almanya'daki işçi talebelerin memlekete dönmesi başlamıştı. İstanbul'da bu grup tekrar çalışmaya başladı. Bu grup Marksizm fikrinden olan bazı mü-

nevverler de dâhil oldular. Ve tekrar “Kurtuluş” mecmuası çıkmaya başladı. Bu mecmua aylık, sosyalizmden bahseden ilim ve sanat mecmuası namı altında olarak birinci sayısı 1919 senesinin Kasım ayının 20’sinde çıktı. Bu sayıda Ethem Nejat’ın “Proletarya kimdir?” adında bir makalesi vardı. “Kurtuluş” mecmuasında ilmi sosyalizm, Rusya’da büyük sosyalizm inkılâbı hakkında makaleler çıkardı. Bu grup Büyük Oktobr inkılâbının beynelmilel tesirini ve Sovyet Rusya’nın dünya mikyasında proleter inkılâbı şiarını arttırmak hakkındaki rolü doğru anlıyordu.

Propagandaдан başka, bu grup, işçiler arasından da çalışmaya başlamıştı. “Kurtuluş”un beşinci sayısı 1920 senesinin Şubat ayında çıktı. Bu sayıda Ethem Nejat’ın “Sermaye”, “Serseriler”, “Terbiye” hakkında makaleleri vardı. Neticede bu gruba Ahmet Vehbi ve doktor Nizameddin Ali gibi oportünistler girerek bu grubun kalmasına sebep oldular. Bu gruptan ayrılan Ethem Nejat, Şefik Hüsnü gibi imanlı yoldaşlar neticede Türk Komünist Partisinde çalışmağa devam ettiler. 1919 senesinde ömrü çok uzun sürmeyen bu gruba tarafından çıkarılan “Kaplan” mecmuasını göstermek lazımdır. Bu iki mecmua da Marksizmi propaganda ederdi.

1919 senesinin ve 1920 senesinin başlangıcında siyasi parti şeklinde işçi teşkilatlarının doğumu zamanında İstanbul’da bu partileri zikredebiliriz.

1- Sosyalist Partisi. Bu parti İngilizlerin elinde aletti.

2-Beynelmilel İşçi İttifakı Partisi. Bu parti yalnız Rum işçilerinden ibaretti.

3-İşçi ve Çiftçi Partisi: Bu işçi çiftçi partisi bütün İstanbul’da teşekkül edilen sosyalist partileri içinde yegâne Marksist inkılâpçı parti idi. Neticede bu partiden İstanbul’daki komünist teşkilatı doğmuştu.⁽⁹⁾ Bu teşkilatın naşiri efkân olarak aylık “Aydınlık” mecmuası çıkardı. Bu mecmuada Marksizm Leninizm hakkında makaleler yazılırdı. Bu mecmuada faal olarak Sadettin Celal, Şefik Hüsnü, Ali Nizami, Madlen Marks [Magdeleine Marx], A.Cevdet, İbrahim Alaeddin iştirak ederler-

⁹ Kommunistiçeskiy İnternatsional [Komünist Enternasyonal Mecmuası], sayı 7, s. 44-45.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

di. 1919-1920 senelerinde Rusya'dan gelen Türk esirleri Anadolu içinde Büyük Oktobr sosyalist inkılâbının canlı propagandistleri olmuşlardı.

Bu esirlerden birçokları Türkistan'da, Sibirya'da ve Şimali Kafkaslar'da Kızıl Ordu saflarında sosyalizm inkılabı uğrunda vuruşmuşlardı. Anadolu'da Bolşevizm lehinde ve ekseriyetçi Bolşevik özeklerinin teşkilatında bu esirler büyük rol oynadılar.

1919-1920 senelerinde Anadolu işçi ve köylü halkı ve fikir işçisi olan namuslu münevverler Türkiye'nin kurtuluş yolunun emperyalist kapitalizminin mahvında olacağını çok güzel anlamışlardı. Halk, Bolşevik Rusya'ya karşı büyük ümitle bakıyor ve kurtuluşunu Rusya'daki inkılâbın muvaffakiyetinde görüyordu. Onun içindir ki, her yerde ekseriyetçi teşkilatları doğrudan doğruya Antanta emperyalizmine karşı açılan savaşta ön rolü oynuyorlardı. Bu partizan teşkilatlarının ekseriyetçilerin idaresi altında gösterdikleri kahramanlıklar altın harflerle tarihe yazılmağa değen şeylerdendir. Mesela Bandırma'da birkaç komünist idaresi altında liman ve demiryolu işçilerinin iştirakiyle düzelen [düzülen, oluşturulan] çete İngilizlerin Maydos'daki silah deposuna hücum ederek çoklu miktarda silah ve cephane gasbetmesi tarihte az görülen cesaretli hareketlerdendir.

Anadolu'da bu partizan çeteleri Antanta emperyalizmine karşı kurulan cephelerin esasını teşkil ediyorlardı. Mesela: Balıkesir-Akhisar, Adana ve Antalya cephelerinde muntazam ordu düzelene [düzülene, oluşturulana] kadar bu çeteler büyük kahramanlıklarla Yunan, İngiliz, Fransız ve İtalya ordularına karşı ciddi mücadele ederlerdi. Anadolu'da Erzurum, Sivas kongreleriyle başlayıp ve nihayet Ankara'da Büyük Millet Meclisi Hükümetinin takarrür eden milli kurtuluş hareketi İstanbul'un Anadolu'dan ayrılmasına sebep olmuştu. İstanbul'da kalan reaksiyon [gerici] sultanın Ferit Paşa hükümeti İngilizlere dayanarak milli kurtuluş hareketini boğmak için memleketin en geri kalmış ve en reaksiyon unsurlarından teşkil ettiği eşkıya çetelerini Adapazarlı Anzavur Ahmet'in kumandası altında milli kuvvetlerin üzerine saldırmıştı. Bu suretle Anadolu işçi ve köylü hareketleri hem dâhildeki kara kuvvetlerle ve hem de Antanta kuvvetleriyle vuruşmağa mecbur kalmışlardı. Bu ağır vaziyet karşısında bütün nazarlar büyük ümitle Sovyet Rusya'sına karşı çevrilmişti.

Emekçi kitlelerde başlayan şuur yavaş yavaş hatta muhtelif formlarda siyasi şekil alıyordu. Eskişehir işçilerinin siyasi unsurları ve İstanbul'un şuurlu işçileri daha emperyalizmle başlayan ilk savaşta sınıfı kurtuluş bayrağını çekmişti. Buna tabii Avrupa'da olan sosyal inkılâplar ve Eskişehir'de evvelce sosyalist teşkilatının bulunması sebep oluyordu. 1920'li yılı başlarında Ankara'da, İstanbul'da, Eskişehir'de, Bandırma'da, Zonguldak'ta işçi unsurlardan komünist grupları teşekkül etmişti. Ve bunlara Rusya Sovyet hükümetinin günden güne artan otoritesinin tesiriyle tek tük münevverler de iltihak ediyor. Komünist gruplarının programı emekçi kitleler arasında çok rağbet görüyordu. Tabii bu rağbet komünistlerin işlemesi neticesi değildi. Çünkü o vakit komünistler kendi faaliyetlerini geliştirmeye [geliştirmeye] vakit bulmamışlardı. Bu teveccüh şarkta emekçi kitlelerin arasında büyük rağbet kazanan Rusya Bolşevizmi idi. O vakit Bolşevizm kelimesi kurtuluşun sembolüydü. Hatta burjuvazi halkın Bolşevizme olan sevgisini görerek ve Sovyet Rusya'sının teveccühünü kazanmak maksadıyla komünistlik adını suiistimal ediyordu. O vakitlerde köylü kitlesi daha tamamıyla Büyük Millet Meclisi Hükümetinin polis teşkilatının nüfuzunda değildi.

Eskişehir'de "Yeni Dünya" gazetesi çıkıyordu. Bu gazete müstakil Bolşevik gazete sayılıyordu. Bundan başka "Kurtuluş" gazetesi, Kırşehir'de "İşçi" gazetesi neşredilirdi. Bütün bunlar mahalli komünist grupların naşiri efkârı idiler. Bu devir öyle bir devir idi ki, herkes komünist olmak istiyordu. Lakin o vakit komünist partisi muayyen programla mevcut değildi. Bu vakitten az sonra "Yeni Dünya" gazetesi Ankara'ya geçirilmekle Eskişehir komünist grubunun Ankara komünist grubuyla [birleştirildi], "Yeşil Ordu" teşkilatı da başta Büyük Millet Meclisi azası Nazım yoldaş olmak üzere iltihak etti.

Ve bu suretle muvakkat merkezi komite teşkil edildi. Ve merkezi komitenin naşiri efkârı olmak üzere "Emek" gazetesi yayınlanmağa başladı. Muvakkat merkezi komiteye: Nazım, Hacıoğlu Salih, Nuşirvanof, Ahmet Hilmi, Cemile Nuşirvanova seçildiler. Ankara Komünist Partisinin üç- beş ay kadar devam eden açık çalışması zamanındaki işlerden bahsetmeden evvel Yeşil Ordunun nasıl bir teşkilat olmasından bahsedelim.

Ankara’da Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra, Mecliste siyasi parti mahiyetinde birkaç grup teşkil olunmuştu. Bu gruplar meyanında “Yeşil Ordu” en sol teşkilattı. Bu teşkilatın programı gösteriyor ki, bu teşkilat esas olarak kendi zahmetiyle dolanan köylülere istinat ediyordu. Tabii Yeşil Ordu bir Marksist Leninist parti değildi. Bununla beraber onun programında Marksizmden alınmış faydalı maddeler vardı. Mesela programın birinci maddesi şöyle diyor: “Yeşil Ordu teşkilâtı Asya’dan saldırgan Avrupa emperyalistlerinin çıkarılması için mücadele eden teşkilattır.”

İkinci madde: “Yeşil Ordu aynı zamanda Türkiye’de emperyalist temayüllere ve adaletsiz sermaye sahiplerine karşı da mücadele edecektir.”

Üçüncü madde: “Yeşil Ordunun gayesi toprakların ve umumi servetin halkın emrine verilmesi, öyle ki, herkes kendi emeğine ve maddi manevi kabiliyetine göre, bu servetten istifade etsin”.

Dördüncü madde: “Yeşil Ordu toprağı, hava, ı ışık ve su gibi umumun nimeti sayar. Toprak parasız pulsuz halkın istifadesine verilmelidir. Bu, Yeşil Ordunun takip ettiği esas gayedir.”

Beşinci madde: “Yeşil Ordu devletin iktisadi hayata müdahalesini talep ediyor, öyle ki, sermayeden alınan icar ayrı ayrı şahısların ve onların ailelerinin değil, bütün halkın istifadesine verilmelidir”.

Yedinci madde: “Yeşil Ordu, halk hükümeti taraftarıdır. Herkesin işletmeğe mecbur edilmesi taraftarıdır.”

Dokuzuncu madde: “Yeşil Ordu emeğiyle çalışan köylüye, işçiye ve memurlara istinat eder.”

On dokuzuncu madde: “Yeşil Ordu Kızıl Ordunun ve Rusya sosyalist inkılâbının şerefli müttefikidir. Ve ona ebadiyen merbut kalacaktır.”(10)

Büyük Millet Meclisinde Yeşil Ordu teşkilatı muhalif teşkilat olarak karşılandı. Kemalistler bu teşkilata karşı barışılmaz mücadeleye girişmişlerdi. Onlar, geniş köylü kitlelerini nasyonalizm, Pantürkizm ve Panislamizm şiarlarıyla sınıflı mücadeleden uzaklaştırmak istiyorlardı.

10 Abid Alimov, Turstsiya [Türkiye], Oçerki po istorii Vostoka v eponu imperyalizma [Emperyalizm Devresinde Şarkın Tarihi Üzerine Tetkikler Mecmuası], s.72, u.l. 1934.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kemalistler, işçi ve köylüye Türkiye’de sınıf mücadelesi yoktur, sermayeci ve sömürgeci yoktur diye telkin yaparlardı. Aksine iddia edenleri ise millet düşmanları adlandırırlardı.⁽¹¹⁾

Bu suretle teşekkül eden Ankara Türkiye Komünist Partisi çok az süren açık işlemesi zamanında birçok komünist gruplarını etrafında birleştirmeye muvaffak olmuştu. Parti adetçe artmaya başladı. Bilhassa onun Ankara komitesi oldukça büyümüşü. Kemalistler partiyi felce uğratmak azmiyle resmi komünist partisi teşkil ettiler. Tabii bu parti ilan ettiği beyannamesiyle ve programıyla daha birinci gününden itibaren komünizme okşar hiçbir yeri olmadığını ispat etmişti. Ve onun müessisleri en büyük burjuva müessisleri idi. Hakiki komünist partisi bu yalancı komünist partisinden kendini ayırmak için hükümete verdiği beyanname ile “Türkiye Halk İştirakiyun Partisi” adını almıştı.

Halk İştirakiyun Partisi’nin açık faaliyeti olağanüstü karışık siyasi durumlar karşısında cereyan ediyordu. Partide Marksizmi Leninizmi iyi anlamış komünistler çok azdı. Bu hal onun faaliyetini çok çetinlendiriyordu. Bundan başka partiye birçok deklase [sınıfsal konumunu yitirmiş] unsurlar da girmişti. Partiye rehberlik eden komünistlerin tecrübesizliği partinin işlerini daha da güçleştiriyordu. Kemalistlerin Sivas kongresinden sonra 1920 senesi Nisanın 24’ünde Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisinin deputatları [milletvekilleri] içinde Bekir Sami, Ferit, Refet ve saire gibi çok reaksiyon komünizm aleyhtarı deputatlar vardı. Bu reaksiyon deputatlar garbperver [Batı yanlısı] siyaseti takip ederek Mustafa Kemal’i Sovyet Rusya’dan uzaklaştırmak isterlerdi.

Mustafa Kemal’in kendisi ise nereden rüzgâr eserse o taraftan istifade etmek siyasetini takip ederdi.

Kemal’in takip ettiği siyaset her ne pahasına olursa olsun milli kurtuluş savaşının başında bulunmak ve kimden daha artık menfaat gelirse, garpten mi, yoksa Sovyet Rusya’dan mı o tarafa geçmek. Bu, onun hükümdarlığı sevmek arzusundan geliyordu. Sovyet Rusya’nın nazarı dikkatini celbedip onun itimadını kazanmak ve mümkün olduğu tezlikle çok miktarda silah alarak orduyu teçhiz etmektir. Kemal gizli bir mü-

¹¹ Sbornik pamyati M.Suphi [M.Suphi’nin Hatırasına], s. 16.

lakatında o ilkbaharda Ankara’da İslam kongresi çağırmak ve bu kongrenin teşkilat meselesini Kominternin üstüne almasını rica edeceğim demişti.

Mustafa Kemal’in bu siyasi tırkinin [trükünün, oyununun] manası bir siyasi çıkıştan başka bir şey değildi. Eğer o, hakikaten böyle bir şey düşünmüş olsaydı, bu ancak Bakû’de olan Şark Halkları Kongresine aksi tesir yapmak için olacaktı. Ve hiç şüphe yoktur ki, O, bu işi doğrudan doğruya Ankara’da kendisi yapardı. Resmi komünist partisiyle yaptığı turik [trük, oyun] bunu ispat eder. Resmi komünist partisi teşkiliyle, O, kendisini yalnız Sovyet Rusya’sı taraftarı değil, Türkiye’nin kurtulmasını komünizmde olduğuna inanmış göstermek istiyordu. Hakiki komünist partisinin hatta kendisinin yalancı komünist partisinin dağıtılmasından sonra, onun meclise, vilayet ve kaza Sovyetleri hakkında proje kabul ettirmesi ne kadar gülünç şeydir.

Moskova’dan Bekir Sami’nin Ankara’ya dönmesinden sonra ve Bekir Sami’nin şiddetli komünizm aleyhtarlığını görerek Mustafa Kemal, Bekir Sami’nin Anadolu ve Rumeli’de olan nüfuzunu da nazarı itibara alarak garpte talihini denemek fikrine düşerek Bekir Sami’nin başkanlığı altında Londra konferansına delege göndermeğe karar verdi”⁽¹²⁾

Londra konferansında ademi muvaffakiyet Mustafa Kemal’i biraz ayılttı. Bekir Sami yerine Sovyet Rusyası taraftarı Ahmet Muhtar getirilmişti.

Halk İştirakiyun Partisi bu olağanüstü çetin siyaset karşısında işlemek mecburiyetinde idi. Bu çetinliklere bakmayarak parti az zamanda kendi kuvvetine göre çok işler görmüştü. Partinin organı olan “Emek” gazetesinde Marksizm ve sosyalizm inkılâbına ait yazılar yayınlanırdı. Ömrü çok az süren bu gazetede “Sovyet hükümeti nedir?” Karpinski’nin tercümesi, ilk defa olarak Türk dilinde “enternasyonal”in tercümesi, Türkçe “Emekçiler Marşı”, sosyalizm inkılâbının geleceği, emek, komünizmin esası ve saire hakkında makaleler yayımlanırdı. Bunlardan başka Ankara’da açık konferanslarda Marksizm Leninizm

¹² SSCB MK’ne bağlı Marksizm-Leninizm Enstitüsü Azerbaycan Şubesi Parti Arşivi, Fon 609, bölüm 1, c. 15 LL, s. 101-102-103 ve 104.

hakkında birçok leksiyon [konferans] verirlerdi. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası bu birkaç ay içinde Ankara'da, Eskişehir'de, Sivas'ta, Zonguldak'ta, Kayseri'de, Trabzon'da, Samsun'da, Kastamonu'da ve Konya'da mahalli komiteler teşkiline muvaffak olmuştu.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi

İstanbul ve Ankara komünist teşkilatlarından başka Rusya Sovyet Sosyalist Federasyon Cumhuriyeti içinde Büyük Oktobr sosyalist inkılabının ilk günlerinden inkılabın zaferi için Kızıl Ordu safhalarında savaşan birçok Türkler de vardı. Bunlar Rusya'da kalmış Türk esirlerinden ibaretti. Bu esirlerden çokları Rusya'da başlayan Büyük sosyalist inkılâbının mahiyetini anlayarak komünist teşkilatlarına girmişlerdi. Bunların başında rehberlik eden Mustafa Suphi yoldaş idi. Türkistan'da, Tataristan'da, Kırım'da Mustafa Suphi'nin idaresi altında işleyen bu Türk komünist teşkilatları Türkiye'de komünist teşkilatlarıyla gerek İstanbul'da ve gerek Anadolu'da olsun irtibat sağlıyorlardı. 28 Nisan 1920 Azerbaycan Sosyalist Sovyet inkılâbından sonra Mustafa Suphi ve onun başkanlık ettiği muvakkat merkezi komite heyeti Bakû'ye gelmişti. Ve kongreye hazırlanıyordu.

Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi Bakû şehrinde 10 Eylül 1920 tarihinde Cuma günü saat beşte Kızıl Ordu kulübünde açılmıştı. Bu kongreye rey hakkıyla 32 ve müşavere hakkıyla 42 delege iştirak ediyordu. Bu delegelerin çok kısmı İstanbul ve Anadolu'daki komünist teşkilatlarından gelmişti. Bu kongrenin açılması esnasında Azerbaycan İnkılâp Komitesi reisi Neriman Nerimanof yoldaş ile harbiye komiseri Alihaydar Karayef, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adına; Pavloviç Üçüncü Enternasyonal İcra Komitesi tarafından; İstasova Rusya Komünist Bolşevik Partisi Merkez Komitesi tarafından hazır bulunuyorlardı.

Birinci kongreyi kısa bir nutukla Mustafa Suphi yoldaş açmıştı. Neriman Nerimanof, Alihaydar Karayef, İstasova yoldaşlar çıkışlarıyla kongreyi tebrik ettiler. Daha birçok tebrik çıkışlarından sonra birinci toplanma enternasyonal marşıyla tamamlandı.

Kongrenin ikinci toplanması 14 Eylül 1920'de oldu. Mandat [Maz-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bata] Komisyonunun tebligatında ve bir de reklâm kabulünden sonra kongreye Mustafa Suphi, Mehmet Emin, Abid Alimof, Cevat, Süleyman Nuri, Nazmi ve İsmail Hakkı yoldaşlardan ibaret İşçi Riyaset Heyeti seçildi. Fahri Riyaset Heyeti'ne de Istasova, Karayef ve Celal Korkmazof yoldaşlar seçilip iştirak ettiler. Kongre muvakkat merkezi heyetin faaliyeti hakkında Mustafa Suphi yoldaşın etraflı layihasını dinledi. Ahvali umumiye hakkında Abid Alimof yoldaş, Anadolu'nun vaziyeti hazırası hakkında Cevat, müstemlekat meselesi hakkında Hilmi oğlu Hakkı yoldaş, Milletler meselesi hakkında Nazmi yoldaşların layihalarını dinledi. Ve bu meseleler hakkında kararlar çıkardı. Kongrenin dört, beş ve altıncı toplanması komünist partisinin programına hasredilmişti. Kongre, Mustafa Suphi yoldaşın program meselesi hakkında geniş layihasını dinledikten sonra 10 maddeden ibaret mukaddeme ve esasları reye koyup kabul etti. Bundan sonra asıl programın muhtevisiyatı Mustafa Suphi yoldaş tarafından fasıl fasıl okunup izah edildi. Ve madde madde reye konulup kabul edildi. Program layihası hükümetin şekline, dini ve milli münasebetlere, iktisadiyata, köy iktisadiyatına, tevzi ve istihlake, bankalara, vergilere, mesken ve iâşe meselesine, işçilere ait teminata, ordu ve zabite işlerine, mahkeme işlerine, maarif ve medeniyete ait olmak üzere 12 fasıldan ve 42 maddeden ibaretti. Bundan sonraki toplantılarda kongre muhtelif teşkilatların layihalarını dinledi. İstanbul teşkilatı hakkında Lütfi Nejdî yoldaş, İstanbul'da komünist ve amele harekâtı hakkında Ethem Nejat yoldaşın layihalarını dinledi. Ve nihayet son toplantıda Türkiye Komünist Partisinin Merkezi Komitesi seçildi. Merkezi Komiteye Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Süleyman Nuri, İsmail Hakkı, Mehmet Emin, Hilmioğlu Hakkı ve sair yoldaşlar seçilmişlerdi.

Türkiye Komünist Partisi Birinci Kongreden sonra

Yukarıda izah ettiğimiz gibi Ankara'da Türkiye Halk İştirakiyun Partisi olağanüstü çetin siyasi durum karşısında işliyordu.

Eylül ayının sonlarında Mustafa Suphi yoldaşın hususi adamla gönderdiği mektupla birinci kongre kararları Ankara'da Halk İştirakiyun

merkezi heyetine geldi. Ve aynı yolla Ankara'da ve Anadolu'daki vaziyet hakkında ve partinin işleri hakkında mufassal cevapla esaslı irtibat teşkil edilmişti.

1920 senesi Ekim ayında Mustafa Suphi yoldaş Süleyman Sami adında bir adamla Halk İştirakiyun Partisi merkez heyetine gönderdiği mektupla memlekete gelmeğe hazırlandığını yazmıştı. Türkiye Halk İştirakiyun Partisi cevabında memlekette mürteci unsurların başkaldırdıklarını ve komünist işçilere karşı şiddetli takibat başladığını göstererek, şimdilik memlekete hareket etmemesini bildirmişti. Fakat sonradan anlaşıldığına göre, Türkiye Halk İştirakiyun Partisinin bu cevabını Mustafa Suphi yoldaş anlamamıştı.

Yukarıda Mehmet Mehmetov'un layihısından iktibasen gösterildiği üzere Mustafa Kemal hükümeti ikiyüzlü riyakâr siyaset takip ediyordu. Rusya Sovyet Hükümetine karşı milli kurtuluşun komünizmde olduğuna kendisinin inanmış olduğunu göstererek Sovyet hükümetinden çoklu yardım almak, diğer taraftan ise Londra konferansına hazırlanarak garbde talihini denemek istiyor ve garbe karşı kendisini komünizm aleyhtarı gösteriyordu.

Memlekette ise Türkiye Halk İştirakiyun tecrübesizliğine rağmen, gene de geniş köylü ve işçi kitleleri arasında nüfuzu günden güne artıyordu. Halk arasında Bolşevizm kurtuluşun sembolü olarak tanınmıştır. Bakû'de parti kongresi ve Mustafa Suphi yoldaşın bu kongreye rehberliği, hükümdarlığı canından artık seven Kemal'i ciddi surette düşündürmeğe başlamıştı. Yüzünden riyakâr maskeyi atarak Türkiye Komünist Partisinin gelecekte öncü olacağını hisseden Kemal, Halk İştirakiyun Partisi aleyhinde şiddetli takibata başladı.

Ankara'da parti rehberlerini Aralık ayında vatana hainlik ithamıyla hapse aldı. Diğer taraftan ise Mustafa Suphi yoldaşı mektupla memlekete davet ederek hem memleket dâhilinde ve hem de memleket haricinde olan komünist rehberleri mahvederek komünizm tehlikesinden kurtulmak istiyordu. Onun kurduğu bu hilekâr planın birinci neticesi Mustafa Suphi ve onun 15 kahraman yoldaşının 28 Ocak 1921 tarihinde vahşice Karadeniz'de imhası oldu. Mahpusta olan komünist rehberlere de hıyaneti vataniye kanunu mucibince idam cezası bekleniyordu. Fakat Mustafa Suphi ve yoldaşlarının da vahşice öldürülmeleri ve bu

hadisenin gerek memlekette ve gerek hâricte yaptığı fena tesirler onu bu ikinci cinayetten korkuttu. Ankara hapishanesinde yatan 28 komünist 1921 senesi Mayıs ayının dokuzunda Ankara İstiklal Mahkemesi kararıyla ağır cezalara mahkûm edilerek Anadolu'nun muhtelif hapishanelerine gönderilmişlerdi. Ağır cezaya mahkûm edilen parti rehberleri arasında Salih Hacıoğlu, Nâzım, Nuşirvanof, Ahmet Hilmi, Affan Hikmet, Yusuf Kenan, Ahmet, Abdülkadir yoldaşlar bulunuyorlardı. Bu suretle üç-beş ay açık işleyen Türkiye Halk İştirakiyun Partisi gizli çalışmağa geçmeye mecbur olmuştu.

Mahpushane partiyi tesadüfi olarak komünist olan deklase oportünist ve avantürist unsurlardan temizledi. Bütün 1921 senesi Halk İştirakiyun Partisi rehberleri hapishanelerde yattılar. Bununla beraber Kayseri, Sivas, Şebinkarahisar, Zonguldak ve Trabzon'da mahalli komiteler gizli olarak işlemeğe devam ediyorlardı.

1921 senesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin vaziyetini kolaylaştıran siyasi durumda mühim hadiseler oldu. 1921 senesi 16 Mart'ta Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'yle Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti arasında Moskova'da dostluk ve kardeşlik muahedesi bağlandı. Moskova muahedesi Türkiye'nin otoritesini kaldırdı.

Bu Türkiye'nin beynelmilel mikyasta bağladığı birinci yazı idi. Ve onu mücerretlikten kurtarmıştı. Londra konferansındaki ademi muvaffakiyetten sonra istilacı İngilizler askeri muvaffakiyetle milli hükümeti mahvetmeğe karar vererek Yunan ordusunu milli ordu üzerine hücumu teşvik ettiler. 1921 Ocak ayında birinci İnönü, Mart ayında ikinci İnönü savaşları milli ordu için zafer ile neticelenmişti. O vakit İngilizler Yunan ordusunu büyük teknik silahlarla teçhiz ederek kati savaşa hazırladılar. Yunan ordusunun Sakarya boyunca başlayan umumi hücumu neticesinde Ankara hükümeti Eskişehir'i ve Ankara yakınlarına kadar geniş araziye Yunanlara terke mecbur olmuştu. Ankara'nın Kayseri'ye boşalması başlanmıştı. 23 Ağustos ayından 13 Eylül ayına kadar süren inatlı meydan savaşı milli ordunun zaferiyle neticelendi. Bu son zafer Türkiye için çok büyük neticeler verdi Fransa hükümeti istilacılar meyanından çıkıp Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini tanıdı. Ve Sevr sulh anlaşmasından vazgeçti. Ve nihayet 1921 Ekim ayında Türkiye Büyük Millet Meclisiyle bağladığı muahede ile 1921 Kasım ayının 28'in-

de Adana havalisini tahliye etti. Bundan sonra da İtalya, Büyük Millet Meclisini tanıdı ve Antalya havalisini tahliye etti. Ve nihayet 1921 senesi 13 Ekim ayında Türkiye Büyük Millet Meclisiyle Kafkasya Sovyet Sosyalist Federasyon Cumhuriyetleri arasında Kars şehrinde bağlanan muahede ile Türkiye'nin siyasi durumunda otoritesi yükseldi. Bütün bu muvaffakiyetler Türk köylü ve işçilerinin kendi kurtuluşları için kahramanca yaptıkları savaşın ve Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye yaptığı kıymetli büyük yardımların neticesiyle olmuştur.

Bu durum karşısında Mustafa Kemal hükümeti senenin başında yaptığı Mustafa Suphi cinayetini hatırlayarak hapisanede yatan komünist rehberlerin kalan cezalarını affetmek mecburiyetinde kalmıştı. Bu suretle 1921 senesinin sonlarında Türkiye Halk İştirakiyun Partisinin komünistleri azad edildiler. 1921 yılının Kasım ayı başlarında Frunze yoldaşın Türkiye'yi dostluk ziyareti oldu.

Bu Ukrayna Sovyet Cumhuriyetinin Türkiye'ye karşı dostluk tezahüratı idi. Ankara'da çıkan "Hâkimiyeti Milliye", "Yeni Dünya" gazetesi yayımları ile Türkiye'nin bu güç anında Sovyetlerin samimi yardımından bahsederek aziz misafire hoş geldiniz diyorlardı. 1922 yılının başlarında mahpustan azad olan merkezi komite azaları Ankara'ya avdete başladılar. Partinin ilk işi yeni şerait altında vaziyeti tetkik etmek oldu. Partide ancak imanlı komünistler kalmıştı. Avantürist oportünist ve tesadüfi unsurlar partiden uzaklaşmışlardı. Parti evvel emirde yeni kurtuluş hareketi hakkında ve hâlihazır hükümete karşı olan noktayı nazarını bildirdi. 1922 Mart ayında tekrar faaliyete geçerek hükümete verdiği beyanname ile açık işe başladı.

Partinin naşiri efkârı olmak üzere "Yeni Hayat" mecmuası haftalık olarak tekrar çıkmaya başladı. "Yeni Hayat"ın ikinci sayısında merkezi komitenin beyannamesi yayımlanmıştı. Bu beyanname Kominternin şark meselesi hakkındaki tezlerine istinat ederek yazılmıştı. Burada gösterilmişti ki,"Türkiye burjuvazisinin emperyalizme karşı savaşı objektif olarak inkılâbî savaştır. Bu savaş proletaryanın ve Türkiye emekçi kitlelerinin menfaatlerinedir. Biz halihazırdaki Büyük Millet Meclisi hükümetinin emperyalizme karşı mücadele ve Sovyet Rusya hükümetiyle dostluğu devam ettirdikçe ve dâhili siyasette ise işçilerin haya-

ti meselelerinde ve köylünün toprak, vergi işlerinde ıslahat yapılacağını vaat ettikçe müzaheretle hazırız. Çünkü bunlar emekçi halkın menfaatinedir.”

Parti çok defalar basın vasıtasıyla vaat edilen ıslahatı beklemeye razı olduğunu ve bu ıslahatın köylünün ruhunu yükselterek memleketin harici emperyalizme karşı müdafaa kabiliyetini arttıracaklarını ve dahilde iktisadi buhranın azalacağı kanaatini yayınlamıştı. Parti mecliste bulunan sol gruplara emperyalizme karşı müttehit bir cephe teşkil edilmesini teklif etmişti. Ancak buna “Halk Zümresi” cevap vermişti. Ve onlar “Şarkın Sesi” adında gündelik gazete yayınlamağa başladılar. Bu vakit mecliste Refet paşa tarafından idare edilen reaksiyon grup, Halkçıları Bolşeviklikle itham ediyordu.

Hükümet bu gazetenin başyazarını hapsetti. Bundan korkan Halkçılar açık çalışmadan kaçtılar. Bundan sonra Türkiye Halk İştirakiyun Partisi teşkilatını işçi ve emeğiyle yaşayan köylüler arasında kuvvetlendirmeğe karar verdi. O vakit Anadolu’da işçi merkezi olarak Zonguldak kömür madenleri, demiryolu işçileri, Ankara’da yeni başlayan fişek ve mermi yapmak için açılan imalatı harbiye fabrikası vardı. 1921 senesinin sonlarında Fransızlar tarafından tahliye edilen Kilikya havalisinin ehemmiyetini merkezi komite nazara aldı. Çünkü Anadolu’da en çok sanayi ve zirai işçisinin olduğu yer Adana havalisiydi. Merkezi komite bu işçi merkezlerine en metin ve imanlı komünistlerini göndererek doğrudan doğruya işçiler arasında teşkilata başladı. Bu suretle Mersin’de, Adana’da, Zonguldak’ta işçi teşkilatları meydana getirildiği gibi Kilikya’da parti ülke komitesi de teşkil edildi. Ülke komitesinin naşiri efkârı olarak “Doğru Öz” gazetesi çıkmaya başladı. Halk İştirakiyun Partisi bu defa işçi teşkilatlarına çok ehemmiyet veriyordu. Bu suretle Zonguldak’ta, Mersin’de, Adana’da, Kayseri’de, Ankara’da, Sivas’ta, Amasya’da, Samsun’da, Trabzon’da partinin mahalli komiteleri esaslı işe geçtiler. Merkezi komite parti nizamnamesini ve programını hazırlamak için komisyon seçti. Ve artık her yerde parti teşkilatı telâh işe başladıklarını nazara alarak parti kongresinin çağrılmasına karar verdi. Haziran, Temmuz aylarında parti ciddi surette kongrenin hazırlığıyla meşgul oldu.

Türkiye Komünist Partisinin İkinci Kongresi-Ankara Kongresi

Halk İştirakiyun Partisi açık çalıştığı için kongrenin de açık çağırılması lazımdı. Parti hükümete müracaat ederek kongrenin açılmasından 45 gün evvel izin almıştı. Bu esnada merkezi komite mahalli teşkilatlara delege seçilmesi için talimat gönderdiği gibi, Komintern'e ve Rus Komünist Bolşevik Partisine de davetname göndermişti. Kongrenin toplanma yeri de o vakit Ankara'nın oldukça büyük salonu olan millet bahçesi tiyatrosunda açılmasına karar verilmişti.

Kongrenin açılmasına üç-dört gün kalmıştı. Ankara hükümetinin başvekili olan Rauf bey kongrenin ruznamesiyle tanış olmayı talep etti. Kongrenin meşgul olacağı meseleler işçi harekâtı, taktik meselesi, harici dâhili siyasi vaziyet, emperyalizme karşı yapılan savaşın şekli, program müzakeresi ve saire idi. Rauf bey ruznameyi görünce kongrenin yasak edilmesine emir verdi.

Delegelerin çokları Ankara'ya gelmişlerdi. Rauf bey hükümeti fiilen kongrenin açılmasına mani olmak için millet bahçesindeki tiyatroyu kasten yandırdı. Bu suretle kongrenin toplanmasına bina bulunamayacağını zannediyordu. Komintern İcra Komitesi ve Rus Komünist Bolşevik Partisi merkezi komitesi tarafından da delegeler Ankara'ya gelmişlerdi. Reaksiyon Rauf beyin burjuva hükümeti her türlü vasıtalarla kongrenin olmasına mani olmak istiyordu. Hatta Komintern mümessilini suikastla korkutmak bile istemişti. Komintern İcra Komitesinden mümessil olarak gelmiş olan yoldaş Jak Sadul bir akşam Ankara sokaklarından geçerken şahsi meçhul bir adam tarafından atılan kurşun kulağının yanından geçmiştir. Yoldaş Jak Sadul kongreden Rusya'ya avdet ederken Tiflis şehrinde "Zara Vostok" gazetesinin muhbiri-ne vermiş olduğu bir demeçte şöyle diyor: "Ankara'da delegasyona karşı yapılan bütün suikast tecrübelerine nihayet vermek lazım geldi. Bir akşam yoldaş Sadul'un kulağı dibinden kurşunun sesi işitilmiştir. Yoldaş Sadul derhal Ankara'da olan Fransa mümessili albay Mujana dedi ki, eğer delegasyondan birine veya kendisine suikast yapılırsa, o vakit Mujan sekiz gün içinde mahvedilecektir. Ankara'nın burjuva hükümeti Rusya'dan yardımı büyük sevinçle alıyor. Ama komünizm teb-

ligatı onun hoşuna gitmiyor. Ben Türkiye hükümetine dedim ki, siz bize kongreyi açık olarak yapmayı yasak ederseniz o vakit biz kongreyi gizli yaparız.”⁽¹³⁾

Türkiye Komünist Partisinin ikinci kongresi - Ankara kongresi, 1922 senesinin Ağustos ayının 15 de akşam saat sekizde gizli olarak açıldı. Kongreye rey hakkıyla 28 delege iştirak ediyordu. Kongrede teşkilatın üçte ikisi temsil ediliyordu. İstanbul ve Şark vilayetlerindeki komünist teşkilatlarının delegeleri Ankara’ya bırakılmamışlardı.

Kongrenin toplantıları geceler oluyordu. Kongre beş gece devam etti. Birinci toplantıda kongre Salih Hacıoğlu yoldaşın kısa bir nutkuyla açıldı. Mandat [Mazbata] komisyonunun layihası dinlenildi. Ruzname kabul olundu. Kongreyi Komintern İcra Komitesi namına yoldaş Jak Sadul, Rusya Komünist Bolşevik Partisi Merkezi Komitesi namına yoldaş Zorin tebrik ettiler. İkinci toplantı merkezi heyetin faaliyeti hakkında yoldaş Salih Hacıoğlu’nun layihasını dinledi. Dâhili vaziyet, toprak meselesi, işçi birlikleri teşkili meselesi hakkında partinin taktiği hakkında müzakere edilip kararlar çıkarıldı. 3’ncü toplantı teşkilât meselelerine hasredilmişti. Parti nizamnamesi ve programı görüşülüp kabul edildi. Kongre, Mustafa Kemal, eğer reaksiyon reformistlere karşı mücadeleye devam ederse ona yardım edeceğini vaat etti.

Kongre, Ankara hükümeti içinde reaksiyon unsurların başkaldırdığını ve milli kurtuluşa ihanet temayülünü göstererek işçi ve köylü sınıflarını bununla kati mübarezeğe çağırdı. Bu temayülü vaktinde ifşa ederek onun maskesini düşürmesini merkezi komiteye teklif etti.

İşçi meselesinde, işçilerin hayat için yaptığı mücadelede haklı olduğunu bu hususta onların menfaatini müdafaa edeceğini bildirdi. İşçi birliklerinin amele ve hükümet memurları arasında teşkil edilmesi lazım olduğunu ve bunu partinin esas işi olduğunu tasdik etti.

Köylü meselesinde, ziraat ve toprak işleri hakkında program hazırladı. Vergi meselesinde bilhassa aşar vergisinin lağvı ıslahat yapılması lazım olduğunu kabul etti.

Kongre, köylü arasında teşekkül eden siyasi grupları bir araya top-

¹³ 28.09.1922 tarihli Bakinskiy raboçiy [Baku İşçisi] gazetesinin 216. sayısında yayımlanmıştır.

layarak komünist partisinin rehberliği altında köylü partisinin teşkili lüzumunu bir daha kaydetti. Basın meselesi hakkında kongre, işçi gazetesi projesi hazırladı. Ve bu projenin gerek merkezde ve gerek mahalli teşkilatlarda parti basımı için mecburi bir örnek olmasını kabul etti. İşçi ve köylü harekâtına ve teşkilat meselelerine ait süratle popüler broşürlerin basılıp yayınlanmasının lazım geldiğini hususi olarak kaydetti. Kongre, gençler arasında partinin işlemesine dair umumi plan hazırladı. Mahalli teşkilatlara partinin burjuva unsurlardan temizlenmesi için talimat verdi.

Kongrenin bütün toplantıları sınıfı şiarlar altında olmuştur. Son toplantıda Türkiye komünist partisinin merkezi komitesine bu yoldaşlar seçildiler: Salih Hacıoğlu, Nâzım, Ahmet Hilmi, Affan Hikmet, Edip, Mehmet Ali, Ata Çelebi, Behram Lütfi, Ruşen Eşref ve saire olmak üzere 13 aza ve onlara üç namzet seçilmişti.

Türkiye Komünist Partisi İkinci Ankara Kongresi'nden Sonra

Kongrede seçilen yeni heyeti merkeziyeye işçi birliklerinden, Zonguldak kömür madenlerinden, Mersin'den, Anadolu'dan, liman ve fabrika işçi birliklerinden, demiryolu işçilerinden yeni ve metin yoldaşlar dahil olmuşlardır. Kongreden sonra partinin işleri süratle ve yeni usulle inkişafa başladı. Merkezi komite azaları derhal kongrenin kararlarını hayata geçirmek ve kitle arasında neşretmek için lazım yerlere gönderilmişti.

Merkezde yalnız riyaset heyeti kaldı. Siyaset heyeti kongrenin kararı mucibince az zamanda kongrenin gösterdiği meselelere ait dört popüler broşür basıp yayımlandı. Bundan başka kongrenin kararlarına ait materyaller, toprak meselesi, işçi harekâtı, teşkilat meselesi ve saire, o vakit Anadolu'da çıkan üç parti gazete ve mecmualarında bastırılıp yayımlandı.

Kongreden sonra partinin mühim işleri meyanında Mersin'de çağırılan Kilikya umumi işçiler ittifakının teşkilidir. O vaktin Anadolusunda Adana havalisi sanayi ve ziraat noktayı nazarından büyük yer tutuyordu. Kilikya'da irili ufaklı 15 e yakın mensucat, yağ, sabun ve pa-

muk temizleyen fabrikalar vardı. Bundan başka üç-beş buharlı değirmenler, Mersin limanı, Mersin-Adana-Osmaniye demiryolları ve bir de sonbaharda Adana havalisine pamuk mahsulü toplamak için çok miktarda zirai işçileri giderdi. Bu surette bu ahvali Anadolu'nun o vakitte en çok işçisi olan yerd. Onun için parti merkez komitesi burada Kilikya umumi işçileri ittifakına büyük ehemmiyet veriliyordu.

Merkezi komite çıkardığı bir kararda bu ittifakın teşkili için Kilikya işçiler konferansının çağrılmasına karar vererek Adana parti ülke komitesine talimat vermişti. Bu konferansın teşkilat işleri için kendisinin mümessili olarak merkezi komite azasından Affan Hikmet yoldaşı oraya göndermişti Bir aya yakın süren hazırlıktan sonra 1922 senesinin Ekim ayının beşinde Mersin şehrinde gizli olarak umum Kilikya işçileri konferansı açıldı.

Bu konferansa doğrudan doğruya Mersin, Adana, Tarsus, Osmaniye şehirlerindeki fabrikalar, demiryolu, Mersin limanı işçi yığınlarından seçilen tam rey hakkıyla 42 delege iştirak etti. Konferansın toplanması Mersin şehrinde yoldaş Ata Çelebi'nin yaşadığı evde olurdu. Polis'in takibatından gizlenmek için konferans geceleri toplanırdı. Konferans üç gece devam etti. Konferansın ruznamesinde dört mesele kabul edilmişti:

- 1- Memleketin dâhili ve harici meselesi hakkında layiha
- 2- Türkiye proletaryanın vazife ve gayesi
- 3- Teşkilat meselesi
- 4- İkinci Kızıl Profintern kongresine delege seçilmesi.

Konferansta Kızıl Profintern mümessili olarak yoldaş Rayevski hazır bulunuyordu. Yoldaş Rayevski konferansı Kızıl Profintern namına tebrik ettikten sonra konferans ruznamenin müzakeresine geçerek birinci mesele hakkında yoldaş Affan Hikmet'in layihasını dinledi. İkinci mesele hakkında yoldaş Rayevski layiha okudu. Bu iki layiha hakkında konferans uzun müzakerelerden sonra mühim kararlar çıkardı. Bu kararlarda "Türkiye işçi sınıfının garp emperyalizmine karşı savaş-taki rolünü göstererek, hükümete ihtaren diyordu ki, işçi sınıfı şimdiye kadar hükümeti onun dâhiliye ve hariciye siyasetinde müzaheretten çekinmedi. Fakat hükümet vaat ettiği ıslahattan tehir siyasetinde devam ederse, o vakit işçi sınıfı ona müzaheretten vazgeçecektir. İşçi sınıfı kendisini öteki sınıflarla müsavi siyasi hakların verilmesinde kati ola-

rak ısrar eder. Hükümetin proleter bayramlarının “Bir Mayıs” ve “Yedi Ekim” tanınmasını ve sekiz saatlik iş gününün kabul edilmesini talep eder.

İşçi ittifaklarının kânunla tanınmasını emek hakkı muhafaza edilmek üzere işçilere iki haftalık mezuniyet verilmesini, işçileri her türlü kazalara karşı sigorta edilmesini, müşterek iş muahedesinin bağlanmasını talep eder.”⁽¹⁴⁾

Konferans teşkilat meselesinde umum Kilikya işçiler ittifakının teşkiline karar vererek merkezi büro seçti. Ve ittifaken Kızıl Profintern’e iltihakını kabul etti.

Son mesele olarak konferans ikinci Kızıl Profintern Kongresine dört delege seçti. Bu konferans Anadolu işçi harekâtında mühim bir yer tutmuştu. Ve ilk olarak işçi teşkilatı açık ve haklı taleplerle ortaya çıkmıştı. Ve ilk defa olarak muhtelif işçi teşkilatlarının bir ittifakta birleşmesi vaki olmuştu. Bundan sonra Kilikya’da işçi harekâtı esaslı surette gelişmeğe başladı.

Komünist partisinin ikinci Ankara kongresinden sonra kongreye iştirak eden birkaç muallim derhal işten çıkarılmıştı. Ve onlara işe girmek hakkı yasak edilmişti. Komintern delegasyonunun Ankara’dan gitmesinden birkaç gün sonra hükümet başkanı Rauf bey parti merkezi komitesine verdiği ultimatomla 24 saat içinde partinin kendiliğinden lağvedildiğini ilan etmesini talep etti. Ve aksi takdirde hükümetin partiyi dağıtacağını bildirmişti. Merkezi komite hükümetin bu tehdidine karşı parti basımında emekçi halka hitaben yayımladığı beyannamede Rauf beyin bu talebini şiddetle protesto ediyordu. Rauf beyin bu talebi Mustafa Kemal’in İzmir’de Antanta mümessilleriyle yaptığı müzakere zamanındaydı. Partinin protestosunu işçi teşkilatları ve henüz teşekkül etmiş olan gençler teşkilatı dahi tekrarladılar. Bu hareket Rauf hükümetini düşündürdü. Ve Rauf beyin bu teklifi kağıt üzerinde kaldı. Partinin bu galebesi işçi kitlesi arasında iyi tesir bırakmıştı. Parti azaları artmaya başladığı gibi işçi teşkilatları da daha enerjik olarak işlemeğe devam ediyorlardı. Parti basımı “Yeni Hayat” mecmuası, Mersin’de “Doğru

¹⁴ Krasniy internatsional profsayuzov [Kızıl Sendikalar Enternasyonalı], sayı 12, 1922, s. 1145.

Öz" gazetesi yayımlarına devam ediyorlardı. Fakat bu galebe çok sürmedi. Kilikya konferansından sonra Rauf hükümeti bütün kuvvetiyle partiye hücumla başladı. Partinin basınına gerek merkezde ve gerek mahallerde kapattı. Bu suretle "Yeni Hayat" ve Mersin'de "Doğru Öz" gazetesi basın evleri dağıtılmış, Ankara şehir komitesi ve merkezi komite binaları darmadağın edilerek polis tarafından mühürlenmişti. Ankara'da, Kayseri'de, Mersin'de, Adana'da, Zonguldak'ta, Sivas'ta, Amasya'da hapisler başlayarak 70'ten fazla komünist vatana hıyanet ithamıyla hapishanelere atılmıştı. Fakat bu defa bütün bunlara rağmen parti artık yalnız değildi. İşçi teşkilatları ve yoksul köylüler hükümetin bu hareketine karşı gayri memnuniyet gösterdikleri gibi Kızıl Profin-tern Ankara hükümetinin yaptığı bu tedhişi takbih ederek bütün dünya işçilerine karşı yayımladığı beyannamede protesto ediyordu. Bu beyannamede böyle deniliyordu: "Yoldaş Lozovski kongreyi durdurarak fevkalade hitapla Türkiye'den hapishaneden kaçmağa muvaffak olan iki delegenin geldiğini ilan etti. Son günlerde Türkiye'de komünistlerin işçi ittifakları hadimleri kitlevi olarak hapse gidiyor. Kendini güya inkılâpçı diye adlandıran Türkiye hükümeti, Türkiye'nin istiklalini, halkın inkılâpçı unsurlarını takip etmekle kuvvetlendireceğini zannediyor. Şimdiye kadar Türk halkının emperyalizme karşı olan savaşı bütün dünya emekçilerinin sempatisini celbediyordu. Ve Türkiye halkının emperyalizme karşı muhalefetine kuvveti bu sempatiden geliyordu. Türkiye Sovyet Rusya'nın ve dünya inkılâpçı emekçilerinin muhabbetini kaybettiği gün tekrar emperyalistlerin yağmasına düşecektir. İşçilerin takibi olayı bütün dünya işçilerinin nefretini celbetmemesi mümkün değildir. Onun için biz Türkiye'de işçilerin ve inkılâpçı unsurların bu manasız ve iğrenç takibatını bütün şiddetiyle protesto etmeliyiz. Çünkü onlar emekçilerin basit haklarını bozdukları gibi bütün dünya inkılâpçı emekçilerini tahkir etmiş oluyorlar. Türkiye hükümeti halkın tutunduğu istiklal ağacını kökünden baltalıyor. Biz kongre namına Zonguldak kömür madenleri işçisi Ahmet yoldaşla Kilikya işçileri ittifakı mümessili Hikmet yoldaşı selamlarız." (Alkışlar)⁽¹⁵⁾

¹⁵ II. Kongress krasnogo internatsionala profsayuzov [Kızıl Sendikalar Enternasyonalı II. Kongresi], 19 Kasım – 2 Aralık 1922, s. 90-91.

Türkiye Komünist Partisi Büyük Millet Meclisi hükümetine protesto olarak bu beyannameyi yayınladı.”Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının protestosu.

Burjuva efendiler!

Bugünlerde Avrupa emperyalizmine karşı askeri bir zafer kazandıran Türkiye’nin fakir köylü ve işçileridir. Size bugünlere kadar ekmeksizlikten, parasızlıktan, silahsızlıktan, sıkıntı çektirtmeyen, memleketin efendisi yapan milli hükümetin dağılmadan yaşamasını temin eden Türkiye işçi ve köylüleridir. Siz bu hükümet sandalyesine işçi ve köylüleri merdiven yaparak çıktınız, işçi ve köylülerin Avrupa emperyalizmine karşı kuvay-i milliye suretinde bir müsellah müdafa hareketi olarak başlayan bu üç senelik milli cidal esnasında işçi ve köylü sınıflarından ziyade fedakârlık yapan bir sınıf yoktu.

Kendi hürriyet ve hukukuna kavuşacağı vaat edilmiş olan işçi ve köylü bu uzun kanlı cidal uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmedi. Kendi malını, evladını, kanını, canını bu yolda saçtı ve döktü Türkiye işçi ve fakir köylülerinin menafinin müdafaacısı olarak teşekkür eden Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve onun kızıl sancağı altında toplanan bütün komünist ame le ve köylüler de ekseriyet kitlenin takip ettiği bu milli müdafaadan ayrılmadı. Hükümete harici ve askeri siyasetinde daima yardımcı kaldı, hatta beynelmilel emekçi kuvvetlerinin yardımını bile celbe gayret etti. Sınıfî menfaatlerinin bütün zıddiyetine, kendi sınıfı vaziyetinin müşkülleştirilmiş sizin muhtekirleriniz tarafından soyulmasına, jandarmalarınız tarafından ezilmesine rağmen, dahili siyasette cesur ve metin olmağa, milli cidalin devamı esnasında kendi sınıfı hakkının talep ve müdafaası için hiçbir fiili harekette bulunmamağa gayret etti. Kısa bir tasvirle istediğiniz efendiliği size verdi. Sizin vaadinize inanarak kendi hukuk ve hürriyetini vereceğinizi sabırsızlıkla bekledi. Siz de bol bol parlak vaatlerle işçi ve köylüleri kandırmağa çalışmakta kusur etmediniz. Mustafa Kemalın Sivas’tan Ankara’ya ilk vasıl olduğu gün söylediği nutuk henüz hatırmızdadır. Bir zamanlar hepiniz bir resmi komünist fırkası bile yaparak kalpaklarınıza tepelik geçirdiğiniz de henüz gözümüzün önünde canlı bir hatıradır. Ve nimresmi [yarı resmi] gazetelerinizin Anadolu’da hürriyeti matbuat, hürriyeti içtimai ve hürriyeti efkâr mevcut olduğuna ve sansürü istibdat gibi melanetlerin yoklu-

guna dair sözler henüz kulaklarımızda çınlamaktadır. Hatta siz bunları utanmadan meclisinizin zabıtlarına bile geçirdiniz.

İşçi ve köylülerin omuzları üzerinde kurduğunuz tak zaferleri [zafer takları] geçerek tahtlarınıza sağlamca yerleşmek imkânını bulur bulmaz bütün vaatlerinizde yalancı olduğunuzu meydana koydunuz.

12 Eylül tarihinden itibaren Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasını resmen ilgaya, işçi ve köylünün sesini boğmaya teşebbüs ettiniz.

Hayır, efendiler, hayır! Türkiye'nin Halk İştirakiyun Fırkası resmi bir varlıktır. Kanunen teşekkül etmiştir. Onu ilgaya hakkınız yoktur. Her bir burjuva memleketi gibi sizde de mevcut olması zaruri olan hürriyeti içtima ve hürriyeti eskâr hakkı buna manidir. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası sınıflı bir varlıktır. O, işçi ve köylülerin teşkilatıdır. Sınıflar mevcut oldukça [oldukça] fırka yaşayacaktır. Bu sınıflar imha edilemez ki, fırkayı ilga ve imha edebilirsiniz... Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası beynelmilel bir varlıktır. Beynelmilel inkılâpçı proleter ordusunun Türkiye'deki bir müfrezesidir. Beynelmilel ordu mevcut oldukça biz o fırkayı, o müfrezeyi imha ve ilgaya teşebbüs edemezsiniz.

Siz, bu fırkanın ilgası için ister polis emirnamesi, ister heyeti vekile kararı, ister meclisinizce bir kanun ihraç ediniz. Bu bize müsavidir. Bizim işçi ve köylülerin fırkası olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının teşkilatı bizim sınıflarımız gibi ebediyen mevcuttur. Bizim fırkanın mevcudiyeti sınıfımızın mevcudiyetidir. Sınıfımızın mevcudiyeti ise sizin kararlarınızın ve kanunlarınızın fevkindedir.

Son günlerde Ankara'da ve taşralarda birçok yalan ve iftiralarla ve utanmadan Rusya hükümeti casusluğuyla itham ederek birçok arkadaşlarımızı tevkif ve hapsettiniz. Bütün Türkiye işçi ve köylüleri şahittir ki, arkadaşlarımız masundurlar. İthamlarınız yalandır, iftiradır. Fırkamızı dağıtmak, gazetelerimizi kapatmak, arkadaşlarımızı hapsetmek teşebbüsünüz, hep Lozan, konferansına giderek memleketin menafiini bir takım coğrafi hudut tashihâtı perdesi altında Avrupa burjuvalarına satmağa karar verdiğinizden ve komünistlerin ise bu siyasetinizin içyüzünü halka açarak maskenizi yere çarpmasından korktuğunuzdan, zaferden, sonra yapacağınızı vaat ettiğiniz dahili ıslahatı isteyecek unsurları susturmak istediğinizdendir.

Evet, biz işçi ve köylüler biliriz, sizin bu iftiralardan, hücumlardan

maksadınız budur. Fakat emin olunuz biz Türkiye komünistleri susmayacağız, daima bağıracağız, maskenizi daima yere çarpacağız. Fırkamızı daima-daima, resmen, kanunen, sınıflı mevcut tanıyacağız Bu haksız zalimane hücum ve taarruzlarınızı kemali şiddet ve nefretle protesto ederiz.

Kahrolsun yalancı ve gaddar burjuva siyaseti.

Yaşasın işçi ve köylü sınıfların halaskar mefkuresi.

Yaşasın komünist partisi!

Yaşasın üçüncü enternasyonal!

İmzalar:

Komünist Enternasyonal 4'ncü kongresinin heyeti murahhasa katibi
Orhan*.

Türkiye Komünist Gençler İttifakı bürosundan

Nedim**.

Kızıl Sendikalar merkezi bürosu katibi ve Profintern'de murahhas
Mahmut Ahmet***.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası katibi umumisi ve 4'ncü Komintern
Kongresinin heyeti murahhasa reisi

Salih Hacıoğlu.

Türkiye komünist kadınlığı murahhası

Cemile Nuşirvanova.

Bu tarihten itibaren Türkiye komünist partisi Türkiye'de artık gizli olarak işlemeğe başladı. Mahpus yoldaşların mahkemesi 1923 senesinin yaz aylarında olmuştu. Türkiye komünist partisi dördüncü Komintern kongresinden sonra merkezi İstanbul'da olmak üzere merkezi komitenin siyasi bürosu idaresi altında gizli olarak çalışmasına devam ediyordu. Daha bundan sonra Türkiye'de komünist partisine açık işlemek bugüne kadar mümkün olmadı.

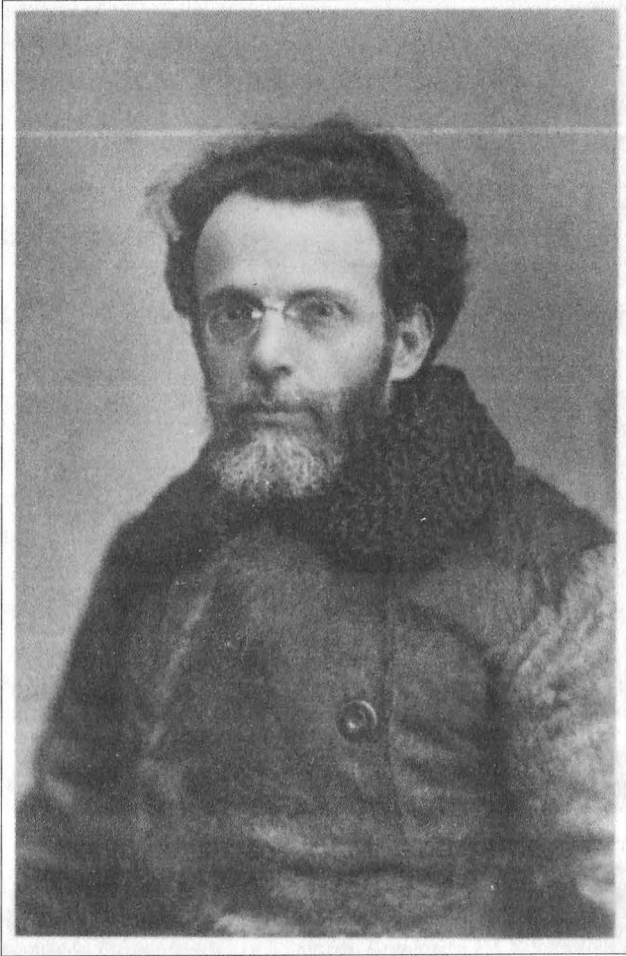
Affan Hikmet (İmza)

* Orhan: Sadrettin Celal Antel [Yayıncının notu]

** Nedim: Vedat Nedim Tör [Yayıncının notu]

*** Mahmut Ahmet: TKP 1925 Kongresinde MK üyesi olan Hemşinli Mahmut [Yayıncının notu]

Ahmet Cevat Emre

Ahmet Cevat Emre, Moskova, 1920'ler. Mete Tunçay arşivinden

1920 Moskova'sında Türk Komünistler

Ahmet Cevat Emre*

(Tarih Dünyası, 1.Aralık.1964, sayı 1, yıl 1)
Büyük Bilgin ve Dil Uzmanı, Ahmet Cevat Emre'nin
ilk çıkan hatıraları

920 Moskova'sında Türk Komünistler

Lâtin Alfabesinin kabulünde tek insan olarak rol oynayan ve bu yüzden Büyük Atatürk'ün sevgi ve saygısını kazanan Ahmet Cevad Emre'nin, Tarih Dünyası'nda ilk defa okunacak olan bu hatıraları, bir taraftan 1920 Kızıl Rusya'sını bütün açıklığı ile tanıttacağı gibi, bu tarihte Moskova'da bulunan Türk Komünistleri'nin de orada geçirdikleri, bu güne kadar bilinmeyen hayatlarını ve mücadelelerini tarihe mal etmiş olacaktır. Bu sayımızda, Komünizm'in Azerbaycan'da nasıl geliştiğini okuyacaksınız.

Yazan: Ahmet Cevad EMRE

* Ahmet Cevat Emre: 1887'de Girit'te doğdu. Harbiye'de öğrenim görürken meşrutiyet taraftarı olduğu için tutuklanarak Fizan'a sürüldü. Trablusgarp'ta Yusuf Akçura vd. sürgün arkadaşlarıyla 1897'de Hatıra adlı gazeteyi çıkardı. Trablusgarp'tan Avrupa'ya kaçarak Jön Türklere katıldı. Daha sonra Bakû'ya geçen Ahmet Cevat Emre, anılarında bu yılları anlatmaktadır. Mustafa Suphilerin Dönüşünden sonra TKF Harici Büro üyeliği de yapan Ahmet Cevat 1922 Ağustos'unda Ankara'da yapılan THİF Kongresi'ne Komintern delegasyonu ile birlikte katıldı ve Kongrede Komintern IV. Kongresine katılacak THİF delegeleri arasına seçildi. Ahmet Cevat Emre, 15 Şubat 1925'te İstanbul'da toplanan TKP Kongresine de katıldıysa da 1925 Mayısından sonra TKP'ye yönelik tevkifat-tan sonra giderek illegal faaliyetten uzaklaştı ve partiye bağını kopardı. Dilbilimci olarak önemli çalışmalar yapan ve 1961'de yaşamı son bulan Ahmet Cevat Emre, 1928-1932 yılları arasında Çanakkale milletvekilliği yaptı.

*

Ahmet Cevat Emre hatıralarını yazmış, (İki Neslin Tarihi Mustafa Kemal Neler Yaptı) isimli kitapta yayınlamış, fakat, burada okuyacağınız hatıraları, neşredememiş, TARIH DÜNYASI bu hatıraları ilk defa neşrediyor.

*

‘20 Ocak ayının sonunda, Azerbaycan’ın başkenti Bakû’ye gelmiş, Gürcü otelcilerin idare ettiği bir otele inmişim. Azerbaycan sözde bağımsız bir Cumhuriyet olur olmaz seçimlerle bir Meclis kurmuş, iktidar «Müsavat» ismiyle teşekkül eden bir partinin eline geçmişti; Mecliste yalnız iki komünist üye vardı. İlk olarak partinin umumî sekreteri Rezulzade Emin beyle görüştüm; Cumhurreisi de beraberdi. O gün, küçük Azerbaycan ordusunun geçit resmi vardı: Birlikler mızıka ile marş okuyarak geçiyordu:

Hey! İleri, ileri!

Azerbaycan askerleri!

Ordularının geçidini seyre gelen halk yığınları neşe içinde idi. Çarlık zamanındaki kölelik hayatından kendilerini ebediyen kurtulmuş sa-
nıyorlardı. Bu törenden sonra, sekreter ve reis beylerden sordum:

– Şimdi, Dağıstan’ın kuzeyinde, Denikin’le Sovyet kuvvetleri arasında harp devam ediyor, hangisi galip gelirse buraya gelecek: o zaman ne yapmak niyetindesiniz?

Mukavemette bulunabileceklerine ümitleri zayıftı, fakat Türkiye ile birleşmeğe de imkân görmüyorlardı.

Müsavat partisinin idarecileri, Türkiye ile siyasî ve askeri birleşmeyi akıllarına sığdıramıyorlardı. Fakat kültür ve dil birliğine kuvvetli temayülleri vardı, bunu da Türkiye’den kafiye kafiye öğretmenler getirtmek ve Türkiye’nin mektep ve edebiyat kitaplarını kendi okullarında okutmağa başlamakla göstermişlerdi. İstanbul gazeteleri de çok okunuyordu.

Azerbaycan maarifçileri kendilerinden ve Türkiye’den gelen öğretmenlerden bir “Lisan komisyonu” teşkil ettiler, beni de çağırdılar.

İlk oturumda reisliğe seçilmiştim, benim teklif ve izahımla iki lehçe arasındaki ses (fonetik), şekil (morfoloji), dizimi (sentaks) ve mânâ (se-
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

mantik) farklarının araştırılıp tespit edilmesine karar verildi. Bu ilmî etüt sayesinde Azerbaycan lehçesinin kolaylıkla Türkçeleşmesine hizmet edecek kanunlar ve formüller araştırılıp bulunacaktı.

Azerbaycan münevverlerinin Türkiye ile müşterek bir edebî lisan sahibi olmak için bu derece ciddi ve ilmî yoldan yürümeleri büyük bir millî gelişme eseri idi. Azerbaycan'ın Leylâ ile Mecnun gibi Fuzulî'nin bir şaheserini müzikli bir sahne piyesi olarak temsil edilen sanatkar trupları vardı; yalnız bu zümre müşterek bir edebî dilin yaratılmasına taraftar değildi, fakat Müsavat partisinin teşebbüslerine karşı da itiraz seslerini yükseltmiyorlar, küskün bir durum içinde susuyorlardı.

Bakû'de incelenecek konular çoktu, petrol (taşyağı) denilen akaryakıt bunların en mühimi idi. Petrol kaynağı olan Bibiheybet'e bir kaç defa gittim, kuyular, göklere uzanan çıkarma kuleleriyle, uçsuz bucaksız bir orman görünüşünü alıyordu. Bu kuyulardan akar yakıtın çıkarılması, tasfiyehanelere akıtılması, borularla Batum'a sevk edilmesi benim için çok meraklı inceleme konularıydı.

Adi bir işçi olarak çalışıp bir miktar para biriktirdikten sonra, sahip olduğu veya satın aldığı kendi arazisi üzerinde kuyu kazıp fontana (fevvere) halinde fışkıran petrol sayesinde zengin olan bir kaç kimse vardı, bunlardan Muhtar Ber isminde biriyle tanıştım, saray gibi evine - Türkiye'den gelen öğretmenlerle birlikte- davetli misafir gittik, adi işçilikten başlayıp elde edebildiği o büyük servetin hikâyesini kendi ağzından dinledik.

Bu cesur ve kuvvetli adam tabancasını hazırlamış ve kararını vermişti: Sovyet kuvvetleri gelip Bakû'yu işgal ederse, evine girecek ilk Bolşeviği öldürecek, sonra kendi de intihar edecekti! İşler aynıyle böyle geçti, Sovyetlerin hâkimiyeti altında sefil yaşamaktansa kahramanca hayatına son verdi. Fakat petrolden kazanılmış büyük servetlerini kendiliğinden Sovyetlere hediye eden ve mukabilinde refahlı bir hayat sağlayan zenginler de görülmüştü.

İthal malları ve tüccarlar

Azerbaycan'ın ithâl mallarına büyük ihtiyacı vardı. Şerif ve Abdülmecit beyler mallarını sattılar ve aldıkları parayı ellerinde tutmayarak ha-

lı, seccade satın aldılar, fakat bu malları Azerbaycan'dan dışarıya çıkaramadılar, hususî yerlerde sakladılar; ileride, diplomatik yoldan gidererek kurtarabileceklerini umuyorlardı.

Müsavat hükümeti, işlerini yürütebilmek için, devletin bütün servetlerini karşılık göstererek, para basıyor ve bastığı paranın rayiç değerini muhafazaya çalışıyordu; yalnız para basmak için filigranlı kâğıda ihtiyacı vardı. Nazırlardan Reşit Kaplan'la, İstanbul'dan tanışmıştım: Celâl Korkmaz'ın yanında görmüştüm: Paris'te tahsil yapmış bir gençti. Bu nazırın evine sık sık giderdim, beni hükümete filigranlı, para basmağa elverişli kâğıt getirmeğe memur etmek istemişti, ben de tüccar pasaportuyla gelmiş olduğum için bu kazançlı işi başarabileceğimi umuyordum. Fakat bürokratik formaliteler bir türlü bitmek bilmiyordu.

Azerbaycan'da Kızıl İnkılâp

Nisan'a kadar vakit bu anlattığım işlerle geçti. Dağıstan'ın kuzeyinde Çarlığı müdafaaya devam eden Denikin nihayet yenilerek Sovyet kuvvetleri Dağıstan'dan Derbend'e geçti, Azerbaycan'a yavaş yavaş yaklaşıyordu. Müsavat partisi ve hükümeti için çok müşkül günler gelip çatmıştı.

Daha kuzeyde çara sadık kalan Vrangeli de yenilmişti, Beyaz Ruslar ismi verilen ordusuyla Romanya'ya sığınmıştı; 200.000 kadar tahmin edilen Beyaz Ruslar Köstence limanından gemilere bindirilerek çoğu İstanbul'a ve bir kısmı Marmara şehirlerimize çıkarılmıştı.

Kızılların haberi alınan bu zaferleri üzerine, Bakû'de Müsavat Meclisi geceli gündüzlü müzakereye devam ediyor, fakat mukavemet kararına varamıyordu. Dinleyiciler locasından seyrettiğim bu fasılasız Meclis oturumu, hürriyete, bağımsızlığa âşık bir küçük memleketin ümitsizlik içinde kıvrınmasının ulvi bir levhasıydı. Meclis nihayet iktidarı ancak iki üyesi olan komünist partisine terk ederek Müsavat partisi ve hükümeti dağıldı. Ertesi sabah Azerbaycan işçilerinin alkışlayıcı gösterileriyle karşılanan Sovyet kuvvetleri yorgun, pejmürde silâhlı, çok fena giyimli beş altı yüz kişiden ibaretti!

O gece benim yattığım, Gürcülerin idare ettiği otele kadın arayıp kaldırmak maksadiyle bir kaç defa baskın yapıldı, bu rahatsızlıktan

kurtulmak için belediyenin işlettiği büyük otele naklettim, hâdiseleri gözetleyici bir durum içinde kaldım.

İki gün sonra, sabah erken, kendim daha yataktan kalkmadan, odamın kapısına vuruldu: ziyaretçiler samimî iki arkadaştı, fakat can sıkıcı haberler getirmişlerdi.

Bu arkadaşlardan biri İstanbul Darülfünunu'nda Halim Sabit isminde Kazanlı bir öğretmen; öbürü, Azerbaycan'ın davetiyle İstanbul'dan öğretmen olarak gelmiş Şair Feyzullah Sacit idi.

Halim Sabit:

—Talât (küçük Talât) beyden geliyoruz, dedi; İbrahim Tali, Naili beyler de yanında idi; gizli olarak Enver ve amcası Halil paşaların da burada bulunduğu söyleniyor. Bolşevikler Bakû'nun en güzel binalarından birini onlara tahsis etmiş.

İttihatçıların hemen hepsi Azerbaycan'a çağırılmış, kondurulmuş olmasına şaşıtm; sordum:

—Küçük Talât sizi ne diye çağırmış?

Her iki arkadaşın çehresi ciddileşti, kederli bir hal aldı; Feyzullah Sacit anlattı:

—Bir gazete çıkarmak istiyorlarmış. Biz de sizi başyazarlığa almasını teklif edince Küçük Talât köpürdü... Siz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasetini, faaliyetlerini öyle tenkit etmişsiniz ki bir İngiliz casusu olduğunuza hükmederek tevkif ettirmeyi düşündüğünü söyledi. Hayretler içinde kalarak itiraz ettik: "Ahmet Cevat şimdiye kadar hep vatansever ve milliyetçi olarak çalışmış, eserler neşretmiştir. Şimdi burada da Lisan komisyonunda milliyetçi bir ruh ile çalışmakta ve ilmî yolları göstermektedir."

Küçük Talât bir az düşündükten sonra:

—Çıkaracağımız gazeteye istediğimiz gibi makaleler yazarsa haince tenkitleri unutulur, dedi, ve bizi sizinle görüşmeğe gönderdi.

Sordum:

—Nasıl bir gazete çıkartmak istiyorlar?

Halim Sabit:

—Galiba ismi "Âlemi İslâm" olacakmış.

Fazla düşünmeğe lüzum görmeden şöyle bir açıklamada bulundum:

—Arkadaşlar, dedim, Akşam gazetesinde, "Atımız için" başlığı al-

tında, seri halinde, on dört makale yazarak İttihatçıların ve Enver Paşa'nın siyasetini uzun uzun tenkit ettim ve bundan sonra vatanımızı hür ve bağımsız bir medeni memleket yapmak için nasıl ve hangi yollardan yürümek lâzım geldiğini göstermeğe çalıştım. Enver ve Halil Paşaların etrafında toplanan İttihatçıların benim düşündüğüm yollardan gidebileceklerine inanmıyorum. "Alemlî İslâm" ismiyle gazete çıkartmak istemeleri de bunu gösteriyor. Bolşeviklerin İslâm dünyasını uyandırmak, İmperialistlere karşı harekete getirmek ve hareketin başında Enver Paşa'yı görmek istemeleri kolay anlaşılır bir şeydir, bu yeni siyaseti ben tenkit edecek değilim, fakat benim idealim vatanımızın, sevgili Türkiye'mizin kurtarılmasıdır, kendim yalnız bu ideale faideli olmağa nefsimi vakfetmişimdir. Bu yoldan dönmeğe karar veremiyorum. Siz teklifini reddettiğimi Talât beye, bir kaç saat sonra ve kızdırmayıcı bir lisanla söylersiniz; ben de hemen oteli terk eder, izimi kaybettiririm.

Arkadaşlar söyleyecek hiç bir şey bulmadan, istediğim gibi hareket edeceklerini söyleyerek ayrıldılar .

Reşit Kaplan'ın saklandığı evi biliyordum, çantamı elime alarak onun yanına gittim ve umduğum gibi iyi karşılandım.

Mustafa Suphi'nin faaliyetleri

Üç gün sonra, Nisan 1920 sonu, Mustafa Suphi'nin Bakû'ye geldiği yayıldı; ona ve teşkilâtına da Bolşevikler Bakû'nün en güzel ve en geniş binalarından birini tahsis etmişlerdi.

Mustafa Suphi, Sati beyin modernize ettiği öğretmenler okulunda, benim gibi hoca idi, sosyoloji konferansları verirdi, sosyalist olduğu söyleniyordu, o zamandan beri tanıştık. Reşit Kaplan'la danışarak Mustafa Suphi'yi görmeğe gittim. Daha ziyade saklı kalmaktan hiç bir netice beklenemezdi.

"Gösteririm ben onlara," dedi, ve bana bir oda tahsis etti. Ondandır, Mustafa Suphi'nin teşkilâtına dahil bir şahıs olarak, yiyip içecek yaşayacaktım.

Mustafa Suphi duruma hakim olduktan sonra İttihatçıların Batum'a çekildikleri işitildi.

Mustafa Suphi harp esiri olarak Rusya'da bulunuyordu: Kolçak or-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

dusunun Bolşevik kuvvetlerine karşı, Çarı ve Çarizmi müdafaa uğrun-
da çarpıştığı Asya vilâyetlerinde, Mustafa Suphi yerli Türkleri Çarlığa
karşı tahrik etmiş, çeteler silâhlandırıp Kolçak kuvvetleriyle çarpışmış,
bu generalin yenilmesine büyük yardımı dokunmuştu. Bu hizmetleriyle
Bolşeviklerin itimadını kazanan Mustafa Suphi, geniş salâhiyetle
Azerbaycan'a gelmiş, vatanı ile hudutları olan bu Türk memleketinde
karargâhını kurmuştu.

Vatana dönememekten çok sıkılıyordum: Bir sabah, yüzümü yıkar-
ken, sol gözüm açık kalmıştı, su içine giriyordu: Hafif bir felç olmuş-
tum. Bakû'de fiziko-terapi tedavileri vardı, on gün içinde felçten kurtu-
labilmiştim.

Sovyetler rejimi içinde idim, fakat prensiplerini bilmiyordum, ilmî
bir tecessüsle öğrenmek arzusu başladı.

Hürriyet ve müsavat (eşitlik) prensiplerinin en başta bulunacağını
sanıyordum, halbuki teşkilâta konferans veren Rus yoldaş bu prensiple-
rin Sovyetler rejiminde tanınmadığını, işe bunlarla başlanmadığını söy-
ledi. Hürriyeti ve müsavatı inkâr eden bir rejim. Bu ilk bilgi ile imî te-
cessüsüm daha çok artmıştı.

Seçimler, temsilî (representatif) rejimlerin seçimlerine hiç benzemi-
yordu. Silâhlı kuvvetlerle Çarlık devrilerek iktidar sosyalistlere geçtik-
ten sonra, seçimler yalnız bu partiye mahsus kalmıştı. Sosyalistler inkı-
lâptan önce memleket dışında toplanan bir konferansta ikiye ayrılmış-
lardı; Bolşevikler (= reylerin çoğunu kazananlar), Menşevikler (= rey-
lerin azını alanlar). Bu iki zümre beraber memleketi idare ediyorlardı.
Bolşeviklerin başında Lenin (Vladimir İliç) Menşeviklerin başında
Trotski (Lev Davidoviç) vardı.

Teşkilât ve seçimler

Bir arı kovanındaki alveole (petek deliği) partinin en küçük teşkilatına
isim verilmiştir. Rusça'da bu petek deliğine yaçeyka denilir. İşte iktida-
rı ellerinde tutan sosyalist partisinin fertleri, çalıştıkları fabrikalarda,
idare yerlerinde, mektep ve birliklerde... petek deliğini andıran birer
teşkil, vücuda getirirler. Türkçe'ye hücre diye tercüme edilmiştir. Hüc-
reye yalnız sosyalistler - ister Bolşevik ister Menşevik olsun - girerler.

Her hücre fertleri şüphesiz birbirlerini iyi tanır, çünkü aynı yerde çalışıyorlar ve birbirine çok yakın yaşıyorlar, işte seçim bu hücreler içinde olur.

En aşağı kademedeki, memleket taksimatından nahiye (commune) gelir: bir nahiye içinde bulunan hücreler nahiye meclisini (Sovyetini) teşkil edecek üyeleri seçerler. Sovyet: Konsey (conseil) mânasına gelen Rusça bir kelimedir. Bizde buna Şura ismini verenler de vardır.

Nahiye Sovyetleri vilâyet Sovyetlerini seçerler, vilâyet ve eyalet Sovyetleri de her sene Moskova'da toplanan umumî büyük şurayı (kongreyi) seçerler.

Bir ferdin Sovyet üyesi seçilmesi için yüksek vasıflara ve temiz ahlâka sahip olmasına dikkat edilir: Ayyaşlık, rüşvet almak, maiyetindeki işçilere karşı kötü davranmak, spekülasyon yapmak (yani haksız kazanç aramak)... Bir Sovyete seçilmeye mani vasıflardır. Sovyet ve umumî şura üyesi olmak için geniş bilgi ve anlayış sahibi olmak ta lâzımdır.

1922'de Lenin'le Trotski arasında, Sovyetler rejiminde, işçi sendikalarının durumu üzerinde münakaşa olmuş, Lenin işçi sendikalarının hür teşkilât olarak ücret ve grev haklarını müdafaa edebilmeleri fikrinde iken, Trotski işçi sendikalarının Sovyetlerin kararlarına tabi olmasını ileri sürmüştü; bu yüksek ihtilâfta hangi liderin haklı olduğunun anlaşılması için bütün memleket içindeki hücrelere baş vurulmuş ve neticede Lenin haklı görülmüştü.

Lenin ile Trotski, yani Sosyalist Partisinin Bolşevik ve Menşevik zihniyeti arasındaki görüşler münakaşa edildiği o senelerde çok mühim görülen bir mesele de, son derece geri kalmış koca Rusya'nın sanayileşmiş bir medeni memleket haline getirilmesi için, idare masraflarından ne suretle para artırılıp biriktirilebileceği idi. Daha o zaman «Makine yapan makine yapmalıyız» parolası ortaya atılmıştı. Buna muvaffak olmadıkça gerilikten kurtulmağa imkân görülmüyordu. Bunun için idare masrafları azaltılıyor, bürokratik işlemler sıfıra indiriliyor, işlerin başında gayet az, fakat güvenilir ve geniş yetkili memur kullanılıyordu. Tek bir memur, trenle Rusya'nın bir şehrine gitmek isteyen yoldaşa, sözüne inanarak, eline bir izin kâğıdı verir, uğrayacağı yerlerde kendisine kolaylık gösterilmesini tavsiye eder, altına mührünü basar imzasını

atardı. İş başına getirilen yoldaşa bu derece itimat edilir, işlemler bu derece basitleştirilirdi.

Temizleme

İdare işlerinde kullanılan yoldaşların sosyalist ahlâkına sahip olmasına bağlı olduğu için, sık sık hücrelerde temizleme (tasfiye) yapılırdı. Nahiye ve bazen daha yüksek kademe sovyetinden tayin edilen üç kişilik bir yoldaş kuruluna, hücre fertleri, birer birer dışarıya çıkarılan yoldaş hakkında ne biliyorlarsa, ne görmüşler veya işitmişlerse söylerler, gizli içki içiyor, rüşvet alıyor, gösterdiği kolaylığa karşı bir menfaat temin ediyor, maiyetine ve diğer halka nazik davranmıyor... Bu gibi şahitlikler yoldaşın hücreden atılmasına kâfi olur. Haklarında hiç bir suçlandırma vaki olmayan yoldaşlar şerefleriyle yerlerinde kalırlar.

Mustafa Suphi'nin hazırlıkları

Mustafa Suphi, 1920 yaz aylarında, Türkiye için ve Türkiye'ye gitmek için hazırlıklar görüyordu. Rusya'daki harp esirlerinden vatana dönmek isteyenleri Bakû'de, silâhlı bir tabur haline getiriyordu, harp esiri birkaç subay da yanında vardı. Gördüğü işleri müzakere etmek için bu subaylardan ve yine harp esiri münevver vatandaşlardan beş kişilik bir komisyon teşkil etmişti. Bu komisyona beni almamıştı, hakkı da vardı. Çünkü ben Bolşeviklikten, komünistlikten hemen hemen hiç bir şey bilmiyordum. Bütün zamanımı Markist edebiyatı okumağa veriyordum, bu kitaplar, hele "le Capital" yıllar boyunca okunsa gereğince nüfuz edilemeyecek derecede çetin ve derindi.

Bir aralık Şerif Manatof isminde komünist bir Tatar Ankara'ya giderek parti teşkîlleriyle meşgul olmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle hudut dışına atılmış, Bakû'ye gelmişti. Aynı zamanda Mustafa Kemal'den de bir mektup almıştı. Mustafa Suphi'ye Türkiye'de her ne yapılmak isteniyorsa önce kendisine bildirilmesini ve haber verilmeyen hiç bir teşebbüse girişilmemesini tavsiye ediyordu. Bundan başka, Ankara'da, İştirakiyun ismiyle bir komünist partisinin kurulmuş olduğu da haber alınmıştı, Şerif Manatof ise Ankara ve Eskişehir'de bir kaç ko-

münist partisinin kurulduğunu ve gazeteler çıkardıklarını bildirmişti.

Mustafa Suphi silâhlı taburu, iyi bir subayın kumandası altında yola çıkardı. Tabur Ermenilerle çarpışarak kendisine yol açıp Kars'a vardı. Mustafa Suphi böyle bir taburu silâhlı olarak göndermiş olmasını hükümete bir yardım ve vatana bir hizmet sayıyordu.

Mustafa Suphi, ihtimal Moskova'dan geldiğinden beri, Türkiye'ye gidip, başlamış olan komünist hareketinin başına geçmek arzusunda idi. 1920 sonbaharında gayet güzel bir Yahudi kızını daktilo olarak yanına almış ve az sonra onunla evlenmişti. Yanındaki arkadaşlarla beraber sefere çıkmağa hazırlandı, bana da teklif etti, fakat bu büyük hamle Mustafa Kemal Paşa'ya haber verilmemiş olduğu için, müzmin bronşitten olan rahatsızlığımı ileri sürerek Bakû'de bırakılmamı rica ettim, o da buna memnun görünerek "sizi ben de gazetenin başında bırakmayı düşünüyordum" dedi.

Onlar, Mustafa Suphi, on yedi arkadaşı ve güzel daktilo karısı, arabalarla yola çıktılar. Karabekir'in yanına varıp orada bir müddet kaldılar. Karabekir'in yol vermek istemediği, onlara karşı halkı ve ileri gelenleri tahrik ettiği anlaşılıyor.

Mustafa Suphi ve arkadaşları ayrıldıktan sonra Bakû'deki o büyük daire bomboş kalmıştı, bir ben bir de Vasilevski isminde Lehli bir münevverle karısı, yan yana iki oda işgal ediyorduk. Kendisiyle az zamanda dost olduğum bu Lehli, daha ziyade, benim gibi, kitap okumakla vakit geçiriyordu, yemeklerini karısı hazırlar, Türk teşkilâtının yemekhanesine gelmezdi. Daire boşaldıktan sonra yemekhane kapanmıştı, ben de Vasilevski'nin karısına bakarak, dışarıdan aldığım öteberi ile mutfakta yemeğimi ve çayımı hazırlardım. Türkiye'den gelirken editörüm İbrahim Hilmi'den almış olduğum paradan bir az daha kalmıştı, onu harcıyordum. Vasilevski de yazmış olduğu bir kitap için aldığı para ile geçiniyordu. Hava tebdili için kendi Azerbaycan'a gönderilmesini istemişti.

1920 Moskovasında Türk Komünistler

Bakû ve Azerbaycan konferanslarında neler konuşuldu— Zinovyef Yoldaşın Türkiye hakkında fikirleri — Enver Paşa'nın Azerbaycan konferansında konuşması — Sakarya mağlûbiyeti karşısında Enver Paşa taraftarları seviniyorlardı— Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi— Va-Nû patates ayıklıyor, Nâzım Hikmet kap - kakak yıkıyordu— Batum'dan Moskova'ya seyahat.

Yazan : Ahmet Cevat EMRE

Azerbaycan Sovyetleştikten sonra da ithal mallarına ihtiyaçları vardı. O sırada Asmaaltı tüccarlarından Ali Vari damadı Girit'ten sınıf arkadaşım ve aziz dostum-Ali Fehmi ile ortağı Ali Asgar da kendi adamlarıyla mallar yollamışlardı. Bu malların serbest bırakılıp satılması için tercümanlık ettim, epey para da kazandım, kendime bir parti halı, bir Horasan halısı ve bir sine seccadesi satın aldım. Bunları Ali Fehmi'nin ve arkadaşlarının yattıkları evde saklıyordum, kendim gene Türk teşkilât dairesinde kalıyordum. Bu gibi ticaret işleri bir komünist için yasaktır. Fakat ben komünistliği kabul etmemiş olduğum için spekülasyon dedikleri alışverişle para kazanmada kendimi hür sayıyordum.

Ruhیاتçı profesör Mehmet Ali Aynî bey de, bir Rum'un halılarını yarı yarıya menfaat paylaşmasıyle kurtarmak üzere Azerbaycan'a gelmişti, bu muhterem dostum ve hocamın da işini kolaylaştırmaya çalıştım. O sırada gayet büyük miktarda ticaret mallarıyla gelmiş olan - Yeni İstanbul gazetesinin eski sahibi - Habib Edip beyin de istediği aracılık ve tercümanlık hizmetini görmüştüm, fakat o bir bahane çıkararak hakkımı ödememişti.

Bir epizot

Bakû teşkilât dairesine bir akşam üstü enli boylu iri yarı ve güler yüzlü yirmi beş yaşlarında sarışın bir Hollanda güzeli yanıma gelmişti. Türkleri çok sevdiğinden söz açtı; Türkiye'yi bu derece ezen, imhasına yürüyen büyük düşmanlara, İngilizlerle Fransızlara attı tuttu. Türkiye'ye nasıl gidebileceğini, nasıl bir yardımcıyla iş görebileceğini sordu. Bütün bunlar enteresan konuşma zeminleri idi; buradan daha samimi görüşmelere geçtik; pazardan almış olduğum balığı beraber pişirdik, votka ile beraber içtik ve geceyi bir yatakta geçirdik.

Hollanda güzelinin Türk teşkilât dairesine gidip gelmesinin tekrarlanması Vasilevski yoldaşın gözüne çarpmıştı, o da benim dikkatimi çekti:

— Cevat yoldaş, dedi, bu kadın casusa benziyor.

Bu ihtar Hollanda güzeli ile tanışmamın çok kısa ömürlü olmasına sebep oldu. Fakat Azerbaycan'a öğretmen olarak gelen kızlar arasında H. kızı N. yoldaş vardı ki, ağabeyi Mustafa Suphi ile beraber gitmişti, kız kardeşi ise kâm almamış bir aşk yüzünden tabanca ile intihar etmişti. Keder, yas içinde ve benim gibi yalnızdı. Rengi istediğim renk, beyaz ve sarışın olmaktan çok uzaktı, fakat bu derece birleştirici sıkıntılar ve üzüntüler arasında kara yağız gustosuna dönmek işten bile olmamıştı. H. kızı N. yoldaşın gösterdiği yakınlık lûtfundan büyük bir bahtiyarlık duyabildiğimi söyleyebilirim. Hayatta, kırk beş yaşında bir erkek, hele müzmin bronşitten rahatsız olunca, kalender meşrep olur, ne sarışın arar, ne yağız.

İsmail Hakkı yoldaş

Harp esirleri arasında, bulunduğu yerlerde partinin itimatını kazanmış bir İsmail Hakkı Yoldaş vardı. Batum teşkilâtının başına getirilmişti. O sırada, Azerbaycan'a öğretmenlikle gelen kızlardan biriyle de evlenmişti. Toplanmak üzere olan bir konferansın hazırlıkları için beni Batum'a çağırmıştı. Batum'da İslâm mektebi devam ediyordu, fakat hayli değişikliğe uğramıştı: Mektep müdürü Hikmet'in kayını Asaf, Batum'un Sovyetleşmesinden ruhen sıkılmıştı, ki tabanca ile canına kıy-

mıŖtı; Hikmet de epeyi yaŖlanmıŖ, karısından boŖanıp Asaf'ın güzel karısı, Zehra ile evlenmiŖti. Hikmet, hayatı sarsılmamak için, İsmail Hakkı YoldaŖa komünizan (komünizm taraflısı) olarak yaklaŖma zek sını da g stermiŖti.

Hikmet'in on altı, on yedi yaŖında güzel bir kız kardeŖi vardı. Azerbaycan'a,   retmen olarak gelen gençlerden Ŗ.S [Ŗevket Süreyya]. bu kızı öyle  Ŗık olmuŖtu ki almasa intihar edecek. Bulunduğu kazada SovyetleŖme inkılâbına yararlık g stermiŖ olan Ŗ.S., 'Hocam' diyerek bana baŖvurmuŖ ricalarda bulunmuŖtu. Ben de Hikmet'i razı ederek kardeŖi L. [Leman] kızı Ŗ.S. yoldaŖla evlendirdik.

O sırada İsmail Hakkı YoldaŖ, konferans için, Türkiye'den delege-ler  a ırtmıŖtı: Karadeniz sahillerinden ve Erzurum'dan on iki kadar delege gelmiŖti. Bunlar arasında Albayrak gazetesini çıkaran Necati ve arkadaŖı Dursun oğlu [Cevat] da vardı ki, bu zat Mustafa Kemal PaŖa'nın Mill  Mücadelesi sırasında ve Cumhuriyet Hükümeti içinde büyük hizmetler g rm Ŗtir.

Toplanıp konuŖuldu, bu mühim yoldaŖların söylediklerinden anlaŖılıyordu ki, Brest-Litovsk sulhundan sonra bize büyük dostluk gösteren Sovyet Rusya'sının  arlık Rusya'sından tamamiyle ayrı olduğuna ve gösterilen dostluğun samimili ine inanıyorlardı. Komünist olmamıŖ-larsa da komünizan görünüyorlardı.

Marksizmden edinilen hakikatler

Sovyet Rusya'nın millî mücadelemize karŖı takip ettiği siyaseti gereğince anlayabilmek için Marksizmi inceleme e ve ondan hakikate dayanan bilgiler elde etmeğe ihtiyaç vardır.

1— Komünizm  yle çok uzak bir hedeftir ki, ona ancak uzun ve çok merhalelerle ulaŖılacaktır.

2— Bir memleket ne kadar geniŖ olursa olsun, komünizme yalnız baŖına ulaŖamaz. Çünkü onun dıŖında kalan kapitalist memleketlerle arasında öyle ziddiyetler bulunur ki her an harp tehlikesine maruz kalır.

3— Komünizm, insanların birbirlerini istismar etmesini yeryüzünden kaldırmak d vasında bir siyasî ve sosyal meslektir. Bunun için insanları istismara dayanan memleketler komünizmin d Ŗmanıdır.

4— Asrın en yüksek teknik ve kültürüne erişmeyen bir memleket komünizmin en ilk merhalesine bile ulaşamaz. Yüksek teknik ve kültüre sahip olan öbür memleketler onu çabuk yenerler.

Komünizmi hedef tutan ve komünist ismiyle parti kuran bir memleket, kapitalist ve emperyalist devletlerin pençesi altında bulunan zayıf memleketleri mücadeleye tahrik etmeyi, silâh ve para vererek desteklemeyi ilksel (prensipal) vazifelerinden sayar. Sovyet Rusya'nın, Enver Paşanın İslâm âlemi teşkilâtına önem verip kendisini bu büyük harekete yürütmeye muktedir bir lider sayması komünist partili bir memleket olmanın tabî ve samimi bir icabıdır.

Yine Sovyet Rusya'nın büyük kapitalist ve emperyalist devletlerle ve onlarla bağdaşan padişah hâlefinin hükümeti ve mürteci kuvvetleriyle mücadele eden Mustafa Kemal Paşa'ya silâh ve para ile yardım etmesi de komünist partili bir memleket olmanın aynı tabî ve samimî icaplarındandır.

İlerde anlatacağım gibi, Moskova'da bulunduğum sırada, Şark mektebi (kuteve) öğrencilerine konferans vermeğe gelen liderlerin, - Zinovyef, Buharin... Trotski... Radek ve başkalarının - şöyle hitap ettikleri hâlâ kulağımdadır:

— Yoldaşlar, Türkiye'de, milliyetçilerle beraber olacaksınız, onlarla birlikte ve onlar gibi Türkiye'nin düşmanları emperyalist devletlere karşı savaşıacaksınız! vazifeniz milliyetçilik hareketini anlamak ve desteklemektir!

Mustafa Suphi Marksizm'den hiç bir şey anlamayan bir yoldaş idi.

Bakû Konferansı

Konferans için, Batum'dan, İsmail Hakkı yoldaşın teşkilâtı ile Erzurum'dan ve Karadeniz sahillerinden gelen delegeler Bakû'ye hareket ettiler. Orada, Moskova'dan, Şark ve bilhassa Türkiye işleriyle uğraşan bürolar, Komintern'in Türkiye bürosu gibi fonksiyonların başında bulunanlar toplanmış bulunuyordu. Bu gelenler arasında, Şark (Vostok) dergisini çıkaran profesör Pavlov isminde yaşlı bir bilgin de vardı. Gündüzki oturumda reis Zinovyef şöyle özetlenebilen bir hitabede bulundu:

— Yoldaşlar, Türkiye’de Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Rusya’nın kahraman bir müttefiki olarak, yüksek bir milliyetçilikle, Türkiye’nin kapitalist ve emperyalist düşmanlarıyla ölüm kalım mücadelesine girişmiş bulunuyor. Bu büyük milliyetçilik hareketine Sovyet Rusya hiç bir yardımını esirgememektedir. Şimdi de Enver Paşa, emperyalist ve kapitalistlerin kölelik altında tuttukları Müslüman memleketleri uyandırıp ayaklandırmak için geniş bir teşkilât ile teşebbüse geçmek üzeredir. Bu yeni mücadele hareketini de desteklemek Sovyet Rusya’nın esaslı vazifesidir...

İsmail yoldaş söz aldı, büyük bir heyecanla Enver’i batıran bir hitabe yaptı: Zinovyef yoldaş, dedi, bu adam iki milyon Türk’ün kanına mal olan budalaca bir siyaset takip etmiş ve neticede, silâhlarıyla beraber memleketi düşmanlara teslim ederek kaçmıştır. Böyle bir adama Sovyetler Birliği yardım elini uzatmamalıdır.

Ben de söz alarak İsmail Hakkı yoldaşı teyit ettim:

— Zinovyef yoldaş, dedim, Enver’in İslâm politikası da çok geri ve irticaidir. Halifenin damadı olarak cihat ilân etmiş, halbuki İngilizlerle Fransızlar Müslümanlardan ordular toplayarak Türk ordularını yenmişlerdir. Onu şimdi, ezilmekte olan Müslümanları uyandırıp ayaklandırmak dâvası boş lâflardan ibarettir, Enver’in megaloman kafasında yeni doğan bir sergüzeştliktir, fiilî teşkilâtları yoktur.

Zinovyef şöyle bir cevap verdi:

— Enver Paşa’nın Türkiye’ye en büyük fenalığı yaptığı şüphesizdir. Türkiye’nin bu günkü muhataralarından Enver Paşa sorumludur, fakat halife damadı olarak, Müslüman cemaatlarını ayaklandırma teşebbüsünde bir başarı göstermesine de ihtimal verilmez mi?

Bu yolda açılan münakaşa kesin bir karara varılmadan kapanmıştır.

Enver Paşa’nın da iştirak ettiği konferans

Akşam oturumu: Azerbaycan’ın sahneli, balkonlu, parterli konferans dairesinde geçti. Balkonda, sağda Enver ve Halil Paşalar, İbrahim Tali, Küçük Talât, Naili beyler oturmuşlardı. Solda ve epey uzakta, İsmail Hakkı yoldaşla ben oturduk. İbrahim Tali bey benim yanıma gelerek kendilerine katılmamı teklif etti. Kendisine: “Ben Azerbaycan’da hiç

bir siyasî akıma karışmıyorum, tesadüfen burada bulunuyorum, seyirci kalmayı tercih ediyorum,” dedim.

Oturum açıldı Reis, Zinovyef, Enver Paşa’ya söz verdi. Enver Paşa’nın hazırlanmış beyannamesini İbrahim Tali bey okudu.

Uzun bir hitabe idi. Kuzey Batı Afrika’da köleler gibi yaşatılmakta olan Müslüman memleketlerinin harekete getirilmesi için lâzım gelen teşkilâtın Türkiye’de hazırlanmış olduğunu, bu memleketlerin birkaç şeyhi ile kendi adamlarının temas ve muhabere halinde olduğunu, bu teşebbüste büyük bir muvaffakiyet umduğunu, bu hareketin Sovyetler Birliği’nce desteklenmesi başarıyı kat kat artıracığını, anlatıyordu. Hitabe okundu, fakat alkış olmadı.

Zinovyef bir iki dakika konuşarak, Sovyetler Birliği’nin, esir geri cemaatlarda milliyetçilik duygusunu ve kurtuluş mücadelesine atılmak heyecanını doğurmak için Sovyetlerce yardımda bulunulması şüphesiz olduğunu söyleyerek konferansa son vermiştir.

Yeni Dünya Gazetesi

Son padişah ve halife Vahdettin ile sadrazamı Damat Ferit’in nasıl Sevr muahedelerini, saltanat meclisleri toplayıp imza edecek delegeler bulabildiklerini, kendilerine bununla ancak İstanbul’da kalıp esir bir mihraç gibi bir saray içinde yaşamak imkânını elde etmekten başka bir şey aramadıklarını tafsile burada yerim yoktur.

Vahdettin ile Damat Ferid’in, bütün düşmanları silâhlı mücadele ile yenerek vatanı ve milleti kurtarmağa kendini vakfeden Mustafa Kemal’ie karşı, imzaladıkları Sevr antlaşması Türkiye için adaletsiz, insafsız bir idam ilâmı idi. Bu haksızlık ve adaletsizlikleri, yüreğimin katlanılmaz acılarıyla, düşmanların sıkılmaz yüzlerine haykıran makaleler ve haritalarla dolu, Yeni Dünya’nın iki sayısını çıkardım. Tamamıyla milliyetçi ruh ile yazılmış nüshalardı. Bu nüshalardan birkaç tanesini Karabekir’e götüren kuryemiz anlattı:— Paşa, makaleleri okuyup haritalara baktıktan sonra, “Bu yazılara ben de imzayı atabilirim,” demiş.

İstanbul’daki İngiliz ve Fransızlara da bu gazeteler gönderilmişti. Küplere binmişler, “Cevat” isimli olduğu için zavallı ziraatçı Cevat

Rüştü'yü hapsedmişler, iki üç ay mevkuf tutmuşlardı. Sonradan, ahbab olduğumuz zaman, Cevat Rüştü bu felâketinin hikâyesini kendi anlatmıştı.

“Ali bey” imzalı mektup

Bakû konferansından sonra Batum'a dönmüştüm.

Bir gün, Acara Cumhuriyeti nezdindeki Sovyetler Birliği konsolosu yanıma gelerek Türkçe yazılmış bir mektup okuttu.

“Ali bey” imzasıyla Enver Paşa, kardeşi Nuri Paşa'ya yazıyordu.

Başkumandan olarak ve B.M. Meclisi'nden alınmış tam bir diktatör yetkileriyle Mustafa Kemal Paşa'nın, büyük Sakarya meydan muharebesini sevk ve idare ettiği günlerdi (Ağustos 1921). Mektupta: “Şayet,” deniliyordu, “düşman galip gelirse, hemen' Erzurum ve Karadeniz sahillerindeki kendi teşkilâtları ile Karabekir Paşa ve Yeşil Ordu, Sovyetler Birliği'nin hazırlamış olduğu yeni silâhlarla, düşmana karşı mücadele devam ettirilecektir.” Ali bey, güvendiği kimseleri sayıyor ve dakika fevt etmeden onlarla görüşüp o taraflarda savaşa hazır bulunmalarını Nuri Paşa'ya direktifler veriyordu.

Konsolos: “Enver Paşa, böyle bir mağlûbiyet halinde, bu dediklerini yapabilir mi?” diye sordu.

Düşündüğüm gibi hakikati söyleyerek dikkatini çektim:

— Enver Paşa gayet değersiz bir askerdir. Türk ordularını yenilgi-den yenilgiye sürerek mahvetmiştir. Sakarya meydan muharebesi kay-bolsa bile, Sovyetler Birliği yeni silâhları Arıburnu - Anafartalar kahra-manı Mustafa Kemal Paşa'ya vermeli, yeni yardımlarda bulunmalıdır. Türkiye'nin, kurtuluşunu ancak o büyük adam sağlayacaktır.

Konsolos: “Ben de böyle düşünüyorum” dedi, “sizin de fikirlerinizi Moskova'ya yazarım.”

Halil Paşa'nın evinde

O günlerde, Anadolu'dan Gürcistan'a geçmiş ve Tiflis'ten Batum'a, benim yanıma gönderilmiş Nâzım Hikmet ve Vâ-Nu isminde iki münevver genç vardı. Bu gençler Batum'daki İttihatçıların karargâhı ile

temasa geçmişler, Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'nın evine gidip geliyorlardı. Halil Paşa, votkanın da tesiriyle, neşe içinde:

— Bu haberlere, doğrusu sevinmemek mümkün değil! demez mi? Ben afalladım, şaştım, diyecek söz bulamadım; fakat ondan sonra bir daha Halil Paşa'nın evine gitmedim, elini sıkmadım.

Demek “Ali bey” ile amcası, Sovyetler Birliği'nden silâhlar ve yardımlar alıp tekrar Anadolu'ya geçmek için Mustafa Kemal Paşa'nın yenilmesini bekliyor, her fena habere seviniyordu!

Mustafa Suphi'nin ve arkadaşlarının akıbeti

Bir müddet sonra, Batum'a sızan haberlere göre anlatıyorum:

Mustafa Suphi, güzel daktilo - karısı ve on yedi arkadaşı Ocak ayına kadar Karabekir'in yanında alıkonulmuşlardı, nihayet vatana girmelerine müsaade edilmişti; fakat Bayburt'ta, Yeşil Ordu içinden ve o havalinin ileri gelenlerinden 'Muhafaza-i Mukaddesat' ismini taşıyan irtica teşkilâtından bir komite, bu yoldaşlara karşı halkı tahrik ederek hepsini tevkif etmiş. Halka: “Bu adamlar sizin mallarınızı, servetlerinizi gasp edecekler, kız ve kadınlarınızı alacaklar, camileri kapayacaklar, hepinize şapka giydirecekler...” diyorlarmış. Bayburt'ta Mustafa Suphi'nin arkadaşlarından iki subay hastalandıklarını ileri sürerek orada alıkonuldular. Bunların Mustafa Suphi'yi ele vermiş olmalarına büyük ihtimal vardır, daha Bakû'de Mustafa Suphi'ye muhalefet ettikleri işitilmişti. Mustafa Suphi ve kalan arkadaşları Bayburt'tan yayan yürütülerek Gümüşhane'ye ve oradan Trabzon'a götürülmüşler. Sovyetlerin Trabzon konsolosu vali ile görüşerek bu yoldaşların Batum'a bir motörle gönderilmeleri kararlaştırılmış. Fakat birinci motörden sonra, limanın ve belki vilâyetin en kuvvetli siyasî adamı olan Kâhya isminde biri, ikinci bir motörle yetişerek onları birer birer çıplak soymuş, süngüleyip denize atmış; yalnız güzel yahudi kızını haremine almış. Mustafa Suphi'de altın para yoktu, komünistlerin kiliselerden toplamış oldukları mücevherlerden bir miktar vardı. Bu çok değerli ziynetlerin hükümete teslim edildiği işitilmediğine göre hepsinin Kâhyada kaldığı şüphesizdir.

Birkaç gün sonra, harp esirlerinden bir eczacı hastalanmış, hava

tebdili için Batum'dan Trabzon'a geçmişti, bu zavallının da süngülenip denize atıldığı haber alındı. Anadolu'ya geçmenin imkânı kalmamıştı, İstanbul'da ise İngilizler Cevat isimli münevver ve yazarları arayıp hapse atıyorlardı. Batum'da ne vakte kadar kalabilirdim?

Nâzım Hikmet, Vâ-Nu, Şevket Süreyya...

Az yukarıda, "Vostok: Şark" dergisini çıkaran profesörden bahsetmiş-tim. Sırf literatür (yazarlık işleri) ile meşgul olduğu için aramızda bir meslek benzerliği gördüğüm bu profesöre, son vakıaları ve beni müş-kül bir duruma atan sonuçları anlatan bir mektup yazdım; bunun üzeri-ne, az bir zaman sonra, Safarov imzasıyla aldığım bir telgrafla, Şark gençleri için açılmakta olan okulda (Kuteve'de) bir ders vermek ister-sem hemen Moskova'ya hareket etmem teklif ediliyordu. Profesör Pav-lof'un lâzım gelenlerle konuşup bana böyle bir ders bulduğuna hiç şüp-hem yoktu. Daha sonra ihtiyar profesörün koca hacimli dergisine, tari-hî bir vesika olarak mektubumu dercettiğini öğrenmiş ve bunda diye-cek hiç bir şey bulmamıştım.

Moskova'ya ders vermeye gitmek... İyi ama yalnız değilim: Yerin-de anlatmış olduğum gibi, Nâzım Hikmet, ile Vâ-Nu yanımda idi, be-nim odada bir küçük somya ile geniş bir yatak vardı, gençler geldikten sonra geniş yatağı onlara bıraktım, kendim dar somyada yatardım.

Param kalmamıştı, yerinde bahsettiğim seccadeyi satmıştım, kıt ka-naat geçiniyorduk. Yemek ve bulaşık işlerini paylaşmıştık: Vâ-Nu pata-tesi ayıklar, olduğu zaman eti doğrardı, çorbayı ve etli yemeği ben pişi-rirdim, Nâzım Hikmet te bulaşığı yıkar, temizliği şöyle böyle yapardı! Bu hatıralar vatana döndükten sonra da bu gençlerle benim kızlar ara-sında, kahkahalarla tekrarlanırdı. Şevket Süreyya yoldaşın, evli olduğu için ayrı odası vardı, İsmail Hakkı yoldaş onların idaresine bakıyordu.

Moskova'ya gitmek beni düşündürüyordu: Tiflis'e gidip Orjonikid-ze'ye danıştım. Gürcistan aksi-inkılâbını bastıran, az sonra şimendifer-leri organize eden bu Sovyetler Birliği lideri beni iyi karşıladı.

— Safarov imzasıyla bir telgraf aldım, dedim, beni Kuteve'de ders vermeye çağırıyorlar.

— Bana da yazdılar, dedi, hiç durmayın. İsterseniz, yarın, sizi kendi

vagonumda götüreyim.

— Yanımda üç dört genç var, Orjonikidze yoldaş, dedim, onları ne yapayım?

— Gayet basit, dedi, onları da alın, beraber götürün.

Problem çözülmüştü. Batum'a döndüm. Moskova'ya Şevket Süreyya ile genç karısı da gitmek istediler. Beş kişilik bir seyahat olacaktı.

Tezkere, pasaport lâzım değildi. Bu işlere bakan yoldaşın yetkisi genişti: Benim adıma, küçük bir kâğıt üzerine, beş kişilik bir yolculuk izinnamesi karaladı? Moskova'ya gidecek olan bu yoldaşlara, her nereye uğrarlarsa kolaylık ve konukluk gösterile! dedikten sonra mührünü bastı, imzasını attı.

Bu kâğıtla Moskova'ya kadar, masrafsız gidebilecektik.

1920 Moskova'sında Türk Komünistleri

Türk komünistlerin Ankara'dan Moskova'ya gelişleri
— Hücre teşkilâtı — Sarı Çıyan — O tarihte Türk-
Sovyet Dostluğu — Tatanya Sergeyeva — Rusya'da
kıtık, yamyamlık — Çocuk etlerinin yendiğini gören
Kalinin nasıl ağlamıştı!...

Yazan: Ahmet Cevat Emre

Eşyalarımızı hazırladık, hepsi beş parça idi. Gara gittik, gece kalkan ilk trene bindik... Ama ne tren!... Yalnız tahta kompartımanlar değil, camlar da kırık. Tıkıla sıkışa, üç kişilik yere beş kişi! En üstte eşya arasında bir delik fark ettim, gençlerden ayrılarak o deliğe sığındım. Şimendiferler daha hiç onarma görmemişti: Denikin'le geçen kavgalarda her şey harap olmuştu. Ertesi gün, akşam üstü, Ukrayna'nın başkenti Harkof'a geldik, burada yirmi saat kadar beklenecekti. Gara indik, her taraf haytalar, çapulcularla doluydu. Beş parça eşyamızı dört gence, 'Aman dikkat edin' tembihiyle terk ederek kendim, bir vasıta aramak üzere Sovyet misafirhanesine gittim. Bir atlı araba ile gara döndüğüm zaman, dört çift göz arasındaki beş parça eşyadan bir valiz eksilmişti! O çalınan valizde de benim notlarım ve yeni yazdığım bir piyes vardı, buna çok acıdım.

Harkof'un Sovyet misafirhanesinde çok iyi karşılandık, yemek de verdiler yatak ta; ertesi gün Moskova'ya hareket eden trene bizi ve kalan pırtılarımızı kendi vasıtalarıyla yetiştirip selametlediler.

Moskova'da beni Üçüncü İnternasyonal delegelerine tahsis edilen Lüks oteline aldılar, gençler de öğrenci olarak mektebe gittiler. Öbür delegelere verdikleri vesikalardan bir tane de bana verdiler. Bu

vesika Kremlin kapısında, silâhlı muhafızlara gösterilerek Üçüncü İnternasyonalın toplandığı saraya girmek içindi. Prezidium seçildikten sonra nutuklar başladı: Fransızca, Almanca, İngilizce bilenler için ayrı ayrı yerlerde tercümeleri ediliyordu. Fakat müzakere edilen meseleleri anlatmağa hiç yerim yoktur, ben ancak Tevfik Rüştü beyin oynadığı rolü tebarüz ettirmek istiyorum.

Mustafa Kemal Paşa'nın yollamış olduğu Türk Komünist Partisi delegesi münasip zamanda söz almış ve hitabesinin sonunda "dozdrosttvuyet! = yaşasın! Mustafa Kemal" alkışı yükselmişti. Tevfik Rüştü bey İnternasiyonalin her gün çıkardığı gazete ile de makaleler yayınlamıştı!. Bunlarda neler anlatıyordu?

Arıburnu Anafartalar kahramanı, Türk askerinin fedakâr milliyetçiliği ve vatanseverliği ile, donanmalarının müthiş bombardımanları altında, İngiliz ve Fransız ordularını yenmiş eşsiz bir stratejdir. Türkiye'nin bütün düşmanlarını ve bu düşmanlara köle olan padişah ve halifenin silahlandığı irtica kuvvetlerini yenmek ... bu işi ancak o yenilmez serdar, Mustafa Kemal başarabilir. Sovyetler Birliği için en güvenilir dost ve müttefik Mustafa Kemal'dir, Sovyetler Birliği'nin dostluk ve yardımını şükranla karşılayan Mustafa Kemal bütün düşmanlar ortadan atıldıktan ve Türkiye hür ve bağımsız bir medenî devlet olduktan sonra da Sovyetler Birliği'nin dostu ve müttefiki kalacaktır...

Türk - Sovyet Dostluğu Devam Edecek

Tevfik Rüştü beyi bu yazıları için tebrik ettim:

—Sovyetler Birliği karşısında. Mustafa Kemal Paşa'nın ve müstakbel hür, medenî Türkiye'nin ne kadar değerli bir dost ve müttefik olduğunu ifade eden yazılarınızdan dolayı sizi tebrik ederim; bu yazılar bizim için de direktif mahiyetinde telkinlerdir, bundan sonra biz de, Mustafa Kemal Paşa'dan ve Türkiye'den Sovyetler Birliği'nin dost ve müttefiki olarak konuşabileceğiz.

Tevfik Rüştü bey:

— Bugün için, dedi, yüksek liderimizin bana verdikleri direktifler bu merkezdedir, ama ileride ne emredecekleri kimsece malûm değildir.

Şöyle cevap verdim:

— Her zaman onun projeleri vatan ve milletin selâmeti için en doğru olanlardır, benim samimî kanaatim budur. Başarılarına candan duacıyım.

Tevfik Rüştü bey bu sözlerden memnun kaldı ve güler yüzle bu memnunluğunu ifade etti.

Bunun üzerine Mustafa Suphi'den söz açmağa lüzum görmedim.

Mektebin kampında

Mektep tatil aylarında idi. Moskova'ya yakın güzel bir yerde kamp hayatı yaşıyordu; öğrenciler ve öğretmenler beraber oturlardı, her iki tarafla tanışmak için ben de bir akşam kampa gittim. Gece büyük ateşler yakılıyor, etrafında dans ediliyor, oyunlar oynanıyordu. Kampta bulunduğum öğrenilince beni dinlemek istediler. Büyük ateşin ışıkları içinde, yerlerde oturan altmış yetmiş kadar dinleyiciye hitap ettim, ben de yüksekçe bir taş üzerine oturmuştum. Konu Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye idi. Tevfik Rüştü beyin İnternasyonal gazetesinde çıkan yazılarına uygun konuştum. Küçük konferansımdan sonra suallere cevap vermeğe sıra geldi:

S. — Mustafa Kemal Paşa komünist midir?

C. — Hayır, değildir, fakat Türkiye'nin düşmanları en büyük kapitalist ve emperyalist devletlerdir. Türkiye'nin elinden silâhları alınmıştır, böyle iken Mustafa Kemal Paşa, şuradan buradan kaçırılan silâhlarla, kadınların sırtlarında taşıdıkları mermilerle fedakâr, milliyetçi vatansever bir ordu kurup o büyük devletlere karşı savaşıyor. Sovyetler Birliği kapitalist ve emperyalist devletlere karşı açılan bu savaşın devam edebilmesi için Mustafa Kemal Paşa'ya toplar, tüfekler, mermiler vererek yardımda bulunuyor, ekonomik sıkıntılarını hafifletmek için para da veriyor.

S. — Mustafa Kemal Paşa bu büyük düşman devletleri yener mi acaba?

C. — Yeneceğine hiç şüphem yoktur, çünkü birkaç sene evvel, aynı düşmanları Çanakkale (Dardanelles) boğazında, Gelibolu yarımadasında yenmiş, çekilip gitmeğe mecbur etmişti. O zaman hemen bütün donanmaları Çanakkale önünde toplanmıştı, 38'lik toplarla Türk siperle-

rini bombardıman ediyorlardı. Mustafa Kemal Türk milletinin fedakârlığına, milliyetçilik ve vatanseverliğine inanan bir büyük kumandandır, askerlik sanatını onun gibi bilen yoktur. Türk askerinin süngü hücumuna hiç bir düşman askeri dayanamaz. İşte bu yüksek vasıflarıyla Türk milletine kumanda etmek yolunu bulan Mustafa Kemal Paşa şimdi de düşmanları yenecektir, yenmeğe de başlamıştır. İnönü denilen bir yerde Yunanlılar bozulmuştur.

S — Padişah Sevr (Sevres) antlaşmasını acaba niçin kabul etti?

C. — Padişah korkaktır, Türk milletinin kudretine ve kahramanlığına inanmıyor, İngilizlerle Fransızları o derece kuvvetli ve silâhlı görüyor ki, derme çatma silâhlarla Türk askerinin onları yenebileceğine inanmıyor. Padişah İstanbul'da, bir sarayda oturabilmekten, cuma günleri araba ile camiye gidip gelmeğe devam edebilmekten başka bir şey aramıyor, düşmanların bütün şartlarına boyun eğiyor... Mustafa Kemal Sevr antlaşmasını ağzına bile almıyor, Türkiye ya tam istiklâl sahibi bir devlet olarak kurulacaktır veya kahramanca sonuna kadar kanını feda ederek savaşa devam edecektir. Mustafa Kemal Türk milletinin böyle bir esarete boyun eğmeyeceğine iman etmiştir. Bu imanla düşmanların hepsini yenip vatanını kurtarabileceğine şüphe etmeyerek harp etmektedir.

Umum: — Dozdrastvuyet! (= Yaşasın) Mustafa Kemal!

Büyük ateşlerin ışıkları içinde geçen küçük konferansım böyle bir alkışla sona ermişti.

Bir mühendisin karısı, baldızı

Kamp hayatı yaşayan öğrenciler, gündüzleri o yeşillik ve akar su yerlerinin birkaç kilometre ötelere gidiyorlar oralarda kamp kuran halk aileleriyle temas ediyorlardı. Bu sırada, bizim genç ve yakışıklı Nâzım Hikmet ve Vâ-Nu arkadaşlar oralarda kamp kurmuş bir Yahudi inşaat mühendisinin karısı, Sofya İshakovna ve baldızı Grunya ile tanıştılar. Daha ilk görüşmede NH'e abayı yakan Sofya İshakovna akça pakça, tombalak, ellilik bir kadındı, çok daha genç olan bekâr Grunya da V.N.'e düşmüştü. Sovyetler Birliği inşaat mühendisine yüksek maaş verirdi. İki çocuk sahibi olan, fakat Sofya'dan boşanmış, başka bir genç

kadınla evlenmiş olan mühendis çok para alırdı, karısına ve çocuklarına ödediği nafaka ile Sofya üç odalı bir evde refahlı denebilir bir hayat yaşıyordu. Bizim gençleri hemen evine davet etti ve dördü arasında çiftte sevişme başladı. Vâ-Nu Sofya'nın ziyafetlerinde bulunur, fakat geceyi Grunya'nın başka bir evdeki odasında geçirirdi. Bir iki defa ben de Sofya İshakova'nın toplantısında bulunmuş, bir akşam, hatırlıyorum, zil zurna sarhoş olmuştum.

Tabî bu eğlence gayet seyrek olurdu.

Tatyana Sergeyeva

Lüks otelinde, yerli ve Avrupa'dan gelen gazetelerin serildiği ve okunduğu odaya yaşlıca bir kadın bakıyordu. Her sabah, herkesten önce ben o odaya gider Fransızca ve Rusça gazeteleri okur, o yaşlı yoldaşla da Rusça konuşurdum. Boş zamanlarda satranç ta oynardık.

Bir gün, sarışın ve çok güzel, boylu boslu bir kadın yanımıza gelerek oyunumuza bakıyordu. Yaşlı kadın "Tatyana Sergeyeva" diyerek onu selâmladı.

Ben, konuşmağa bir vesile bulmak için güzel kadına sordum:

— Siz de satranç oynar mısınız?

Bir az oynamış, onunla da bir parti yaptık. Hem oynuyor, hem konuşuyorduk. Oyundan ziyade konuşmağa önem veriyorduk, hattâ bir aralık oyunu bırakıp sohbete daldık. Yaşlı kadın gazete ve dergileriyle meşgul oluyordu.

Güzel Tatyana, Tula'dandı, inkılâp patırdıları arasında topraksız köylüler tarafından öldürülen zengin bir adamın kızı idi. Kocasını da kaybolmuştu. On yaşında bir kızı vardı, onu da, bir daça'da (villâda) büyütülen çocuklar arasına almışlardı. "Ben de partiye girdim," dedi. Komünist Partisine mensup olduğu şüphesizdi, yoksa Lüks oteline sokulamazdı.

Genç ve güzel Tatyana bir aşk macerasını aradığını belirtmek için gülümseyerek ve koyu mavi gözlerini yüzüme çevirerek;

— Siyah gözlere bayılırım, dedi.

— Ben de blond saçlara ve mavi gözlere, diye cevap verdim.

Tatyana, o günden sonra, beni görmek, benimle konuşmak fırsatla-

nı kaçırmadı, fakat sevgi münasebeti bundan fazla ilerlemiyordu. Bir gün:

— Beni kartına (sinema) ya götüremez misiniz? diye sordu, memnunlukla kabul ettim. Dönüşte beni bir takım sokaklardan geçirerek bir evin önünde durdu: Bir esnaf ailesinin oturduğu bu evde ona, partili olduğu için, bir oda vermişlerdi, o tarihte partilileri iskân etmek için kullanılan usûl bu idi. Tatyana'nın odasına girdik.

Aman Allahım!... Yerde, karyolasız... somyesiz, kaba, kaskatı, örtüsüz bir yatak; iki tahta iskemle, küçük bir geridon! Tek pencere perdesiz. İskemlelere iluştik. Konuşmuyorduk. Titreyen kollarımla kucaklamak tecrübesinde bulundum, göğsüme vurarak kendisini kucağımdan kurtardı; ellerine sarıldım: Sopsoğuk! İkinci, üçüncü teşebbüslerim bir boğuşma halini aldı, büyük bir heyecan içinde idik. Belinden yakalayıp yatağın üstüne yıktım, boğazına yumruğumu dayamış, çırpınmalarına engel oluyor, beyaz, pembe, heyecanlı vücuduna kavuşmağa çalışıyordum. Kan ter içinde, şehvetin müstesna lezzetlerini tatmıştık. Ancak ondan sonra dudaklarımız birleşti.

Bu sadist sevişme, aralıklarla iki defa daha tekrarlandı. Tula'dan kayıp kocasına dair haberler alarak Moskova'dan ayrıldı. O zamana kadar tanıştığım kadınların şüphesiz en güzeli Tatyana Sergeyeva idi.

Derslere hazırlanma

Mektebin çalışması yaklaşıncı gidip rektörle görüştüm, kimlere ne okutacağımı sordum.

— Size, dedi, Türkiyeli ve Türkistanlı yirmi kadar bir öğrenci grubu ayırdık, tahsilleri azdır. Onlara bir medeniyet tarihi okutursanız memnun oluruz.

— Bu mevzua bir zaman kendim de merak salmıştım, dedim; sizin tavsiye edeceğiniz kitaplar var mıdır? Dersleri canlandıracak resim levhaları bulunur mu?

Rektör çok iyi yazılmış kitaplar da tavsiye etti, istediğim levhaların da bulunduğunu söyledi.

Ayrılırken ilâve etti: “Konsolos adayı yedi sekiz kişilik, tahsilleri yüksek bir grup ta var, Fransızca bilirler; biraz sonra onlara ‘Türki-

ye'de inkılâp hareketleri tarihi' dersini vermenizi rica edeceğiz.”

— Bu dersi de hazırlamağa çalışırım, dedim, arkadaşça elini sıkarak ayrıldım.

Medeniyet tarihine mağara insanlarından (anthropopithecus) maymunu insanlardan başlanacak. Ateş: Ormanların yıldırımlardan yanması, yanan ormanlar arasında türlü hayvanların pişmiş bulunması, pişmiş etin tadılması, ateşin muhafazası, hiç söndürülmemesi ...Balık, midye, istiridye, gibi hayvanların gıda olarak kullanılması: Balıkçılık... kara hayvanlarının avlanması, avcılık, âletler, silâhlar, eski taş medeniyeti, yeni taş medeniyeti. Çobanlık, çiftçilik, meskenler, köyler, siteler, büyük devletler, derebeylikler. Daha ziyade programı tafsile yerimiz yoktur, bu hatıralar için lüzum da yoktur.

Konsolos adayları grubuna ‘Türkiye tarihinde inkılâp hareketleri’ dersini Fransızca takrir edeceğim ve kitap olarak yayınlamak niyetindeydim. Rahmetli Ahmet Rasim’in iki cilt ‘Tarihi Osmanisi’ işime çok yarayacaktır.

Komintern Bürosu da benden Türkiye’den gelen gazetelerin tarama ve özetlemesini rica etmişti. 1921 son baharında ciddî bir gayretle bu işlerin başına geçmiş bulunuyordum.

Kıtlık, Yamyamlık

1921 senesi, Sovyetler Birliği için, Volga bölgesinde hüküm süren büyük kıtlık sebebiyle, benzeri asırlardan beri görülmemiş bir felâket yılı olmuştu: Beş milyon insan aç kalmış, yamyamlık baş göstermişti. İhtiyar Cumhurreisi Kalinin kıtlık bölgesini dolaşmış, gördüğü açlık levhaları karşısında ağlamış, gazeteler yamyamlık hâdiselerini yayınlamıştı:

Bu bölgeden dönen Şerif Manatof bana tüyler ürpertici levhalar anlattı: Bir akşam, misafir kaldığı evin sofrasına iki yaşında kadar bir çocuk kızartması getirilmiş! Kendisi anlatılmaz bir duygu içinde, yemeğe el sürmeden sofradan kalkmış, fakat konuklayanları lezzetle yemişler! Gündüzleri, iki üç yaşlarındaki yavrucuklar avlanıyor, pişirilip iştaha ile yeniyormuş!

Volga bölgesinde beş milyon aç kaldığı bütün dünyaya yayıldı. Amerikalılar bütün açları doyuracak kadar çok un gönderdiler, fakat

Sovyetlerden unu kendi kontrolleri altında dağıtılmasını istediler ve şartlarını kabul ettirdiler. Bir iki ay içinde bu büyük insanlık yardımı başarılmış, kıtlık kalkmıştı.

Ağustos 1922'de, Mareşal Gazi Mustafa Kemal Yunanlıları denize dökecek büyük taarruzu hazırlarken, Ankara'da, Azerbaycan sefiri İbrahim Abilof'un elçilik binasında Türk komünistlerin kongresi yapılıyordu. Bu kongrede Fransız komünisti Sadul [Jacques Sadoul], Therese [Magdeleine Marx-Paz] ve nişanlısı Taase [Marcel Paz] arkadaşlar da hazır bulunmuştu. Bu heyet, dönüşte, Trabzona girerken büyük zafer Türkiye'nin her tarafında coşkunlukla kutlanıyordu. Moskova dahi bu büyük sevincimize katılmış, samimî bir duygu ile müttefik Türk milleti tebrik edilmiş ve dost lider Mustafa Kemal alkışlanmıştı.

Az sonra, Türk komünistler Ankara'dan Moskova'ya gelmişti. Almanya'da tahsillerini ikmal için bulunan bazı Türk öğrencileri de, bir komünist 'petek beşiğini' (hücre) temsil etmek üzere Moskova toplantısına yetişmişti: Bunlar arasında Sadrettin Celâl ve Vedat Nedim Tör vardı. İstanbul'dan Sakallı Celâl de çıkagelmişti. Ankara'dan gelen komünistler kalabalık, gençleri ve yaşlıları vardı. Raporlar verdiler, gösterdikleri yararlıkları anlattılar, ondan sonra oturup gelecek faaliyetleri müzakereye giriştiler.

İşçilere sendika teşkilâtı, grev hakkı, topraksız köylülere toprak, istihsal âletleri, kredi, komünist partilerinin resmen tanınması, gelecek faaliyetlerinin konusu olacaktı. Ben de fikirlerimi söyledim:

— Mektepte konferans veren liderler, - Buharın, Radek, Zinovyef - milliyetçilerle beraber çalışılmasını, milliyetçi siyasetin desteklenmesini tavsiye ettiler. Büyük zaferden sonra Gazi Mustafa Kemal padişahlığı kaldırmağa teşebbüs ediyor, halifeliği de kaldırmak istediği işitiliyor, şimdiki halde memleketimiz için bunlardan daha büyük bir inkılâp düşünülemez. Padişahsız, halifesiz Türkiye! İşçileri ve köylüleri bu inkılâba ısındırmağa, geri kafalıları aydınlatmağa çalışmalıyız. Komünistlerin en büyük faaliyeti bu olmalıdır ...

Sözümü bitirmeme güç tahammül eden coşkun bir yoldaş Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu tabancasını çekti, masanın üstüne koydu:

— Sen Kemalistsin! Senin hakkın bir kurşundur, dedi.

Toplantı karıştı, müzakereler fasılaya uğradı, ben de kalkıp toplantı-

dan ayrıldım. Bu coşkun yoldaş daha sonra burjuva gazetelerine uzun uzun sütunlar yazmış ve hâlâ yazmaktadır

Ben memleket içinde isyan çıkarmak, halkı silâhlendirip darbe ile hükümeti devirmek programıyla komünist partilerinin kurulmasını asla kabul etmem; memleketimiz için, İngiliz “Labour Party” (İşçi Partisi) gibi seçim kanunlarına uyarak savaşıacak bir sosyalist partisinin kurulmasını münasip ve lüzumlu görürüm. İsveç’te aynı doğru yolu tutmuştur. Türkiye için en münasip solculuk budur.

Sarı çıyan

Zinetullâh Nuşirevan isminde bir sarı çıyan bana musallat oldu: Spekülâtörmüşüm, burjuva çocuklarını okutuyormuşum, Bakû konsolosumuz Memduh Şevketle (Esandal) muhabere ediyormuşum...

Bu jurnalleriyle beni muhakeme altına aldırdı. Sorgu hâkimliğini yapan bir kadın yoldaş, benden aldığı cevapların tesiri altında kalarak tahkikatı uzatıyor, fena bir kararla dâvayı mahkemeye sevk etmiyordu. Komintern bürosunun şefi Brike yoldaş Nuşireva’nın jurnallerine inanır oldu. Beni Lüks otelinden çıkardılar, uzak bir mahallede, büyük bir kunduracının evinde, “kafa işçisi” olarak iki oda verdiler.

İvan İvaniç isminde olan bu ustaya hükümet malzeme veriyor, orduya çizme yetiştiriyordu. On-on iki kadar işçisi vardı, öyle usta biçici idi ki, on ikisinin de işlemesine yetiyecek kadar parça hazırlayabiliyordu.

Aldığı ücretle iyi geçindikten başka, sıkı bir kontrol altında olmadığından, kendi hesabına da ayakkabı yapmasına yarayacak parçalar artırıyordu.

Kunduracının karısı, güzel bir kızı, akça pakça, hovarda, bekâr bir kız kardeşi vardı: Yelena İvanovna isminde olan bu sergüzeştçi genç kadınla kaygılarımı, sıkıntılarımı hafifletebiliyordum. Bir Yahudi genç ile evlenmesine babasının izin vermediği güzel Manya, kunduracının kızı, aşkını ve arzusunu öyle acıklı anlattı ki, iki odamdan birini ona vererek sevişmesini kolaylaştırdım.

Derslerime ve gazeteleri taramaya devam ediyordum, ‘L’histoire des mouvements révolutionnaires en Turquie’ tezi ilerliyordu, fakat

sorgu da uzayıp gidiyordu. Bir-buçuk sene geçmişti. Öyle sıkılmışım ki vücudum stafo lokoksi denilen kan çıbanlarıyla dolmuştu. Biri iyileşse yeniden ikisi çıkıyordu. Sol kalçamın kaynak yerinde öyle büyük bir tanesi gelişti ki operasyona lüzum görüldü ve tedavisi iki hafta sürdü.

Bir gün, Moskova'nın bir meydanında düşünceli düşünceli dolaşırken iki tanıdıkla karşılaştım: Celâl Korkmaz ve Vasilevski yoldaş, güler yüzle selâmlaştık, her ikisine halimi anlattım ve beni bu büyük belâdan kurtarmalarını rica ettim. Celâl Korkmaz:

— Bir şey değil, canım, dedi. Sonra Vasilevski'ye dönerek ilâve etti: "Gider, Cevat yoldaşın yalnız Litteratur (yazı, yazarlık) işleriyle meşgul olduğuna şahitlik ederiz," Vasilevski de aynı fikirde idi.

Öyle yaptılar ve birkaç saat sonra, sorgu hâkiminin iyi bir inhasıyla C. Korkmaz ve Vasilevski yoldaşların şahitliğini dinleyen mahkeme beraatıma karar vermiş bulunuyordu.

İstanbul'a dönüş

Üç komünist hâkiminin yanından ayrıldığım zaman sevinçten sokakta oynayacağım geliyordu. Komintern bürosunda bu aklamayı beklemiyen Brike yoldaş yarım ağızla beni tebrik etti ve İstanbul'a dönmeğe gösterdiğim arzuyu onayladı; izinnamemi yazıp elime verdi. Ertesi günü Bakû yolunu tutmuştum. Orada bazı eşyamı, halılarımı ve kâğıtlarımı bırakmışım, onlar arasında beş yıl önce İstanbul'dan Batum'a giderken almış olduğum pasaport ta vardı.

Düşman işgal makamının vermiş olduğu bu vesika şimdi benim için bir necat beratı değerinde idi: Bakû konsolosumuz bu pasaporta mukabil bir Türkiye Cumhuriyeti pasaportu vererek beş seneden beri hasretini çektiğim aileme kavuşmamı temin etmişti. Batum'dan ilk hareket eden vapura, ikinci mevki yolcusu olarak binmişim; Karadeniz havasını ciğerlerime dolduruyor, içim açılıyordu. Trabzon limanında pratika için gelen motorun pupasındaki ay yıldızlı kırmızı bayrak, vapurun etrafını saran sandallar, çıkan ve binen yolcular, yükseltelen mallar, bütün panoramasıyla şehir... Gözlerimin önünde renkli, canlı bir sinema şeridi gibi geçiyordu. Aynı zamanda ruhumu bir ölüm korkusuna kaptır-

maktan, yüreğimi titremekten kurtaramıyordum. Bir ızbandudun yakama yapışıp hürriyetime son vermesine, belki de süngüleyip denize atmasına ihtimal veren bir halet içindeydim.

İçimi ürpermelerden kurtarmak için herkesle konuşmak, padişahsız, halifesiz Türkiye Cumhuriyeti'nin sağladığı hür vatanın büyük nimetlerini onlar gibi tadan bir vatandaş olduğumu göstermek, gönlümü dolduran bir ihtiyaç olmuştu. Gazi Mustafa Kemal'in bu vatan ve bu millet için ne büyük bir kurtarıcı olduğunu hissettiğimi haykırmak istiyordum. Fakat ikinci kamaranın küçük salonunda kendisiyle görüşmeğe teşebbüs ettiğim vatandaş, ben yaşıta, kırk beşlik bir tüccar, alkışlarıma iştirake hiç hararetle görünmüyor, ağzından söz çok ihtiyatlı çıkıyordu:

— Evet Gazi Türkiye'yi kurtardı, dedi, ama...

Cümlesini bitirmeğe cesaret etmiyordu: 'Tahriri Sükûn' kanununun tehdidi altında olduğu seziliyordu; sözünü şöyle tamamlayabildi:

“...Halifeyi kaldırmağa çok acele etti... Şimdi kadınlar açık saçık gezmeğe başladılar...”

Lâkırdıyı değiştirdim:

— Ticaretiniz nasıl gidiyor? dedim ve bu soru ile mutaassıp Karadenizli vatandaşa ferahlı bir konuşma zemini açtım.

İstanbul gümrüğünde bagaj ve pasaport muayenesi için memurun yanına giderken yine o siyasî korku içindeydim, fakat memur valizimi bile açtırmadan yol verdi. Ne kadar vehimli olmuşum!

Ailemin sevincini hangi kalem anlatabilir? Çocukların hepsi büyümüş ve büyüyerek değişmiş. Beş seneden beri görmedikleri babalarına karşı bir yadırgama bile seziliyordu: Aylık masraflara, mektup ücretlerine, üst-baş ihtiyaçlarına yetişen dostum İbrahim Hilmi, amcadan ileri bir yer tutuyordu. Oğlum Cahit Tıbbiye'den mezun olmuş, yedek subaylığını da yapmıştı büyük kızım Suat liseyi bitirmiş; Muzaffer de Erenköy Lisesi'nin son sınıfına devam ediyordu. Altı yaşında bıraktığım Leman ilkokulu yeni bitirmişti.

“Anadolu Yavrusunun Kitabı” iki seneden beri listeden atılmış, programlar değişmiş, gelirim azalmıştı. Ancak bazı hocalar, hususî okullar, azınlık okulları, Yeni Elifba, Kuran Okuyorum, Lisani Osmanî, Sarf ve Nahiv kitaplarımı liste dışı okutuyordu; dostum İbrahim Hilmi başkalarının yazdığı bazı ders kitaplarını bana gözden geçirterek dar bir

geçim parası verebiliyordu. Ben komünist damgasıyla resmî maariften aforoz edilmişim. Bereket, Bakû'deki halılarımı İstanbul'a yollamak imkânını bulmuştum, şimdi, sıkıştıkça bir seccade veya halı sattırarak geçim darlığımı biraz genişletebiliyordum.

İstanbul'da siyasî korkudan yüreğim devamlı bir heyecan içindeydi: Üç sene boyunca Moskova'ya gelen Türk komünistlerden birkaçı dönüşümü öğrenmiş, benimle temasa geçmişlerdi. Çıkardıkları gazetenin bir Orak - Çekici eksikti. Onlara mantıklı söz dinletmek mümkün olmuyordu:

— Trabzon'da, diyordum, konuştuğum Karadenizli bir tüccar, hali-fesiz Türkiye'yi hazmedememiş, kadınlara verilen haklara kızıyor, ancak "takriri sükûn" korkusuyla ağzını tutuyordu. Komünist olarak ta vazifeniz bu eşsiz inkılâpları tutturmağa, halkı ısındırmağa çalışmaktır. Moskova liderlerinin tavsiye ettiği gibi, milliyetçilerle birlikte, Gazi Mustafa Kemal'i desteklemeliyiz. Böyle bir programla, yeni element-lerle, lekesiz şaibesiz bir gazete çıkarılmalıdır...

Beni dinleyen olmadı: Ş.H. [Şefik Hüsnü] yoldaş projelerinden, fa-liyetlerinden ayrılmadı, takibat başladı ve ben evimizden ayrılarak Hacoğlu Mehmet beyin Bozdoğan kemerinde kira ile tuttuğu eve sığın-dım. Bir müddet nerede saklandığımı Katibe'ye ve oğlum Dr. Cahid'e bile haber vermedim. Bu sayede açılan dâvaların hiç birinde ismim geçmedi, hiç bir suretle suçlandırılmadım. Sakalımı kestirmiş, şapka kanunundan evvel şapka giyerek, tanınmadan sokağa bile çıkabiliyor-dum. En son, 1925'te, Mithatpaşa konağı semtinde Tatlıkuyu sokağın-da, Baha bey isminde birinin harap, fakat geniş bahçeli evine aileyi naklettirmiştim: Bu evin bahçesinde, bir zaman çiçek yetiştiriyor, kom-şularla iyi geçiniyordum: Bu komşular arasında çok güzel hikâyeler an-latan⁽¹⁶⁾ Hayriye hanım isminde bir dul kadın ve kızları ailemin en iyi dostları olmuştu. Bu hayat 1927'ye kadar devam etti.

¹⁶⁾ Muhit Mecmuası, Nuriye'nin Kurbanı v.s. hikayeleri.

Anılarım

M. Kâzım Kıp (Vanlı Kâzım)

Anılarım

M. Kâzım Kip (Vanlı Kâzım)

VANLI KÂZIM'IN İSTEĞİ

“Yazı yazmak değil nefes almak dahi imkanı olmayan Türkiye’de, sağlığımda hatıralarımı yazmak olanağı bulamazsam ben öldükten sonra yayınlamak imkanı doğduğunda Yazılmış Anılarımı, sırasına koyarak yayınlamalarımı ve beni kitaplarda yaşatmalarını Mücadele arkadaşlarımdan istiyorum.”

Vanlı Kâzım

Devrimci Mücadele tarihimize “Vanlı Kâzım” olarak ismi geçmiş Sipahi Zade Mustafa Kâzım (sonradan Kip soyadı alma). Kâzım 1884 yılında Manastır’da doğmuş, 1971 yılında İstanbul’da ölmüştür. Dedesi Sipahi zadelerden olup, Babası Alaydan yetişmiş yüzbaşı idi. Kâzım Askerliğini babasının taburunda yapmış. Bölük emini olmuş ve kursta imtihan vererek Başçavuş olmuştur. Okumaya meraklı olduğundan Giresun gazetesinde şiirler ve yazılar yazmaya başlamış ve 1912 tarihinde 21 sayfalık “ODUNCU” hikâyesini yazmıştır.

Kazım Kip, Fransızca dersler almaya başlamış ve kültürünü ilerletmek için 1914 yılında Fransa’ya gitmiş Teknik okulda okumaya başlamıştır. Hem okumuş ve hem de Siyasete atılmıştır. Vasiyeti üzerine Kazım’ın el yazılı notlarından aktarıyorum.

Vanlı Kazım’ın Siyasi Mücadelesi

1914 yılında Fransa’ya gittim. Oradaki Türk fikir adamlarının teşkil ettiği Sosyalist Partisi’ne girdim. Sosyalizme ait kitaplar beni adeta büyülemişti. Anlamadığım yerleri parti Başkanı Dr. Refik Nevzat beye

sorar kendi düşüncem ile mukayese ederdim.

Bu sıralarda Birinci Cihan Savaşı patlak verdi. Bizim Osmanlı devleti de savaşa girince ve bu savaş Fransa'ya karşı olunca para tedariki güçleşti. Ben ise okulumu bitirmeden dönmek istemi-yordum, bunun için çaresi çalışmaktı. Arkadaşların yardımıyla Reno Otomobil Fabrikası'na Paris şubesine işçi olarak girdim. Orada çalışırken Sendika'ya kaydımı yaptırdım. Sosyalist partisinde Sendikalizmi öğreniyordum ve sendikada da faaldim.

Rusya'da 1917 Bolşevik, Komünist ihtilali zafer kazandı. Fabrika işçilerinin çoğu bu büyük inkılabı seviniyorlardı. İşçiler arasında komünizm hakkında yazılmış broşürler dağıtılıyordu, bir tane de bana verdiler. Bu broşürden Marksizm nazariyesini öğrendim.

Türklerin Paris'teki Sosyalist partisi toplantısında Rus ihtilali için konuşmalar yapı-lıyordu. İleri gelenlerinden ne düşündüklerini sordum. Belli olmaz, bir karşı ihtilal de olabilir dediler. Fakat ben bu ihtilal yaşayacak fikrinde idim.

İstanbul'daki Sosyalistlerle Birleşmek

Bir parti toplantısında, Başkan Dr. Refik Nevzat, Türkiye'de faaliyette bulunan Sosyalist Partisi ile temasa geçmek, anlaşmak ve birleşerek çalışmak, olgunlaştırmak için gayret sarf etmek lazımdır dedi ve bu hususta neler yapmalıyız müzakeresini açtı.

Muhtelif teklifler konuşulduktan sonra, içimizden birinin İstanbul'a giderek oradaki Sosyalist Partisi ile birleşmek için ne gibi şartları olduğunu anlaması ve partiye bildirmesi kararı alındı. Benim yakında İstanbul'a gideceğim evvelceden bilindiği için bu vazifenin bana verilmesi kararlaştırıldı ve Paris Sosyalist Partisi namına konuşmak ve kararlar almak özere tam yetki sahibi olduğuma dair itimatname yazılarak elime verildi.

Türkiye ile Fransa ve Müttefikleri arasında savaş devam ettiği için Fransa'dan çıkmak mümkün değildi. Biz bunun çaresini ararken, yakında mütareke olacağı söylentileri yayılmış ve hakikaten bir kaç ay sonra da mütareke yapılmıştı.

1918 yılının sonlarına doğru İsviçre'ye, oradan da Avusturya'ya ve

oradan da Belgrat'a gittim.

Pasaportum Belgrat'a kadardı. Orada pasaportu değiştirerek Türkiye'ye gitmek istedimse de, senin doğum yerin Manastır olduğundan ancak oraya kadar gidersin ve hem de İstanbul işgâl altındadır oraya zaten gidemezsin dediler.

Bir çare bulup İstanbul'a gitmeliydim. Kaldığım otelde düşünmekten sabaha kadar uyuyamadım.

O sıralarda Türkiye muhtelif nüfuz bölgelerine bölünmüştü. Antalya ve Mersin tarafları İtalya işgalindeydi ve İstanbul işgâl kuvvetlerinden biri de yine İtalya idi. Bunu iyice öğrendikten sonra, Belgrat'taki İtalya sefaretine gittim. Sefaret kâtibi ne istediğimi sordu. Pasaportumu göstererek, "Ben Paris'ten geliyorum önemli bir mesele için sefir hazretleriyle görüşmek istiyorum, haber verin" dedim. Kâtip sefirin yanına girdikten bir kaç dakika sonra çıktı ve "Sefir sizi kabul ediyor giriniz" dedi ve Sefirin yanına getirdi. Sefir masasında oturmuş ve bana bakıyordu. Birkaç dakikalık bu süzmeden sonra Sefir bana ne istediğimi sordu.

"Ekselansınızı rahatsız ettiğimin sebebi Dünya medeniyetine hizmettir. Ben aslen Türküm, Paris'e tahsile gittim, şimdi İstanbul'a gidip hazırlık yaptıktan sonra Antalya'da bir gazete neşretmek istiyorum, fakat pasaportumda doğum yeri Manastır olduğundan Sırp Hükümeti bırakmıyor, eğer İtalya'yı görmek ve oradan İstanbul'a geçmek vizesi vermek lütfünde bulunursanız bu iyiliğiniz boşa gitmeyecektir" dedim. Sefir maksadımı hemen kavramıştı ve bana hafif gülümseyerek "Vizeyi bir şartla yaparım. Gazete yayınlarınızda, İtalya'nın siyasi ve iktisadi menfaatlerini korur yazılar yazacağınıza söz verirsiniz" dedi. Gazete yayınlarında İtalya'yı korur yazılar yazacağıma dair söz vermem üzerine Sefir sevindi ve pasaportumun vizesini yaptı ve bir de hayırlı yolculuk temenni etti.

Ertesi günü Trieste'ye giden trene bindim. Venedik, Roma, şehirlerini geçerek Taranto'dan İstanbul'a giden bir vapura bindim. Yolda yapacaklarımı planlıyor ve birçok hesaplar yapıyordum. Az şey mi bu Vatanıma dönüyor ve hem de siyasi bir mücahit olarak geliyordum. Marmara'dan geçerken sevincim sonsuzdu. Fakat bu sevinç uzun sürmedi. Boğaz içi düşman gemileri ile doluydu. Caddeler ve sokaklar, Ameri-

kan, İngiliz, Fransız, İtalyan askerleriyle doluydu. Bu manzara yüreğimi sıkıyor, eziyor ve sağa sola baktıkça mücadele azmimi artırıyordu. Beterin çok daha beteri olabilir atasözünü hatırlayarak hemen Türkiye Sosyalist Partisinin yerini aramaya başladım.

Hüseyin Hilmi'nin Sosyalist Partisi

Türkiye'nin Kalbi dedikleri, Cağaloğlu, Babıali Caddesinde bir gazete müvezziine sordum, eliyle bir sokak gösterdi "oradadırlar" dedi. Sokağa girdim ve Sosyalist Partisi levhasını gördüm. Levhanın bulunduğu binanın kapısına giderek içeri girdim. Parti üst katta idi, bunun için bir merdiven yukarı çıktım. Burada karşı karşıya iki oda kapısı vardı, kapılar açıktı. Birine girdim, kimseler yoktu. Kırık dökük birkaç sandalye, bir tahta masa, masanın üzerinde bir boş rakı şişesi, kirli bir tabak içinde bir avuç leblebiden başka bir şey yoktu. Odadan çıkarak, karşıdaki odaya girdim. Burada gençten bir adam yine tahta bir masanın başında yazı yazmakla meşguldü. Benim ayak sesimi duymuş olmalı ki, başını kaldırarak bana baktı ve "buyurun ne istediniz" dedi. "Bu Partinin başkanı siz misiniz" diye sordum. "Ben Partinin kâtibi ve gazetemizin yazarıyım, başkan birazdan gelir bir istediğiniz mi var söyleyin". O ki parti kâtibidir söylemekte mahzur görmeyerek:

"Ben Paris'teki Türk Sosyalist grubu tarafından murahhas olarak geliyorum deyince", katip hemen yerinden kalkarak, "Buyurun, şöyle buyurun oturun" diye iltifat etti ve "bizim başkan da nerede ise gelir siz bana biraz müsaade edin elimdeki şu yazıyı bitireyim de konuşuruz" ricasıyla yerine oturdu ve yazısına devam etti.

Bu odayı da gözden geçirdim, buranın da karşıki odadan bir farkı yok. Birkaç tahta sandalye, tahta masa ve fark olarak masanın üzerinde bir iki defter ve bir kaç yazılı kâğıt vardı.

Ben bu tetkikatı yaparken, içeri uzunca boylu oldukça yakışıklı biri girdi. Bana bakmadan "Kâtip, Fazıl, ben matbaaya gideceğim yazıyı bitirdinse ver" diye söylendi.

Fazıl dediği kâtip ayağa kalkarak, "Hilmi bey" dedi ve beni göstererek "bu arkadaş Paris Sosyalist grubundan geliyor ve sizinle görüşmek istiyor" deyince adam başını çevirerek bana baktı ve çehresi değişerek

ve iltifat edici bir şekilde, “hoş geldiniz, buyurun öteki odaya geçelim” dedi ve Fazıl beye de “Fazıl, yazı bitince sen götür, ben bu beyle görüşeyim” ve önüme geçerek karşiki odaya benden evvel girdi. Masanın üzerindeki boş rakı şişesiyle leblebi tabağını çabucak masanın gözüne koydu. Masanın başındaki sandalyeye beni buyur etti ve kendisi de bir sandalye ile karşıma oturdu.

Karşılıklı bakıştıktan sonra gelişimin sebebini şöyle anlattım. “Ben Paris’te bulunan Türklerin teşkil ettiği bir sosyalist grubunun tam yetkili bir Murahhasıyım, buyurun itimatnamemi okuyun” dedim ve itimatnameyi verdim. Hilmi bey itimatnameyi dikkatle okuduktan sonra bana baktı ve “şimdi karşılıklı bir parti arkadaşı gibi konuşalım” dedi ve ilave etti, “Biz burada partiyi yaşatmak için çeşitli zorluklarla mücadele etmekteyiz. Partiyi ve İştirak gazetemizi yaşatmak için yeter paramız yok. Partiye üye kazandırmak için gazetemizin devamlı ve uyarıcı yazılarla çıkması lazım. Bunun için çok paraya ihtiyacımız var. Sizin Paris grubunuz bize ne kadar para yardımı yapabilir.” Bu sözü üzerine dikkatle Hilmi’nin yüzüne baktım ve “Hilmi bey benim görevim bu partinin iç ve dış durumunu öğrenmek ve grubumuza mufassal bir rapor göndermektir. Söylediklerinizi de yazacağım. Oradan gelecek cevaba göre ileride konuşuruz. Şimdilik Partinin çalışma ve tesir durumunu etraflıca öğrenip bildireceğim”. Hilmi bey “artık burada çalışalım” dedi ve bir gün sonra çıkacak gazeteye konmak üzere benden Avrupa Sosyalizmi ve prensipleri hakkında bir yazı ve bir de fotoğrafımı istedi. Bunları hazırlayıp verdim fakat yayınlanan İŞTİRAK gazetesinde yazım sansür edilerek çıkmamış ve yalnız fotoğrafım çıkmıştı. Katip Fazıl beye sordum, “benim yazımı neden sansür ettiler”, “işgal altındayız, sosyolojiye uygun olsa da sert ve ciddi yazılar işlerine gelmiyor” dedi.

Artık gazetede sudan yazılar yazmakta fayda yoktu, yazmaktan vazgeçtim ve Raporumu hazırlayarak gönderdim.

Bu Sosyalist Partisinden ciddi bir iş beklenemezdi. Ayyaş bir başkan, pasif bir kâtip ve üç beş devamsız üyeden ibaret bir parti, hiç bir iş göremeyeceğini anlamıştım.

İstanbul’da ki işçi teşkilatlarını soruşturdum. Tramvay ve deniz işçilerini yokladım. Galata’da tamamiyle Rumlardan kurulu oldukça ka-

labalık bir teşkilat vardı. Oraya gittim, idare heyeti ile konuştum.

Türk işçileri bize gelmiyor çünkü bütün konuşmalarımız Rumca oluyor ve bundan bize karşı soğuk davranıyorlar, demişlerdi. Oysa Türk işçilerini de burada görmek bizi memnun eder, siz buna bir çare bulursanız size elimizden gelen yardımı yapar teşekkür de ederiz.

Ben her perşembe günü burada sendikacılık hakkında konferans vermeye başlayayım, bu suretle Türk işçilerini de yavaş yavaş alıştırmalıyız.

Anlaştığımız gibi ben her perşembe gidiyorum ve her seferinde Türk işçisinin arttığını sevinerek görüyordum.

Bir müddet sonra sendika yönetim kurulu beni de memnuniyetle sendikaya kaydettiklerini söylemişlerdi. Ben hem sendikada ve hem de Partide çalışarak başkan Hilmi beyi hakiki Sosyalizm yoluna getirmeye çalışıyordum.

Propaganda Beyannameleri

Bir gün parti odasında yalnız oturuyor ve gazete için yazılar hazırlıyordum. Oda kapısı kapalıydı. Kapının vurulduğunu sonra da açılarak iki kişinin içeri girdiğini gördüm. Birinin koltuğunda büyükçe bir paket vardı. Baş eğerek selâm verdikten sonra “Partinin reisi siz misiniz?” diye sordular. “Biraz sonra gelecek, buyrun oturun, eğer sorularınız varsa ben onun yardımcısıyım cevap verebilirim” dedim ama, buna hacet kalmadı çünkü tam bu sırada Hilmi bey gelmişti.

Hilmi bey içeri girdiğinde “bu beyler sizinle konuşmak istiyor” dedim ve onlara “işte parti Başkanı Hilmi bey budur takdim ediyorum”, dedim.

Gelenlerden esmer olanı Azeri şivesiyle, “biz Rusya’dan geliyoruz, gizli bir meselemiz var”, beni işaret ederek, “sizin yardımcınız olduğunu söyledi, sözü doğru ise itimat ediyorsanız konuşalım”. Hilmi hiç tereddüt etmeden “konuşalım itimatlıdır” dedi. Bu söz üzerine yine o esmer olanı elindeki paketi açtı. Paketin içinden kocaman bir ekmek çıkarak ekmeğin üstünü çizdi. İnce kabuğu eliyle sıyırdı ve içinden bir çok kağıt çıkardı, onları deste deste ayırdı. Bunlar İngiliz, Fransız, İtalyan dillerinde ince kâğıtlara yazılmış beyannamelerdi. Ekmeğin iç alt

kısından da bir deste Türkçe beyannameler çıkarmışlardı. Esmeri Tarca da biliyor, beyazı ise Fransızca dilini konuşabiliyordu. Bu beyannameler dillerini konuşan askerler arasına dağıtılacaktı.

Fransızca olanı alıp okudum, bunda şöyle yazılmıştı. Siz Sermayeci Sömürgeci Hükümetlerin fakir işçilerisiniz, onların çıkarları için sizi savaşa sokup öldürüyorlar, İstanbul'un işgâlinde de sizin hiç bir çıkarınız yoktur. İsyân ediniz, gibi daha bir sürü kışkırtıcı sözler yazılıydı. Türkçe olanlarda ise Anadolu'da Türk ulusu kurtuluş için silahlı hazırlıklar yapıyor onlara katılın, Rus hükümeti size yardım edecektir.

Hilmi bey bunları dinledi ve "bu işler çok tehlikelidir, İngilizler sezerse bizi kurşuna dizerler. Türkçelerini dağıtmak için ise çok para sarf etmek lazımdır. Ne kadar para verebilirsiniz" diye sordu. Ruslar evvela hayretle birbirine baktılar, sonra Rusça konuştular ve sonra da, "Sizin Parti üyeleriniz para ile mi çalışır" dediler. "Halbuki bu beyannameler Türkiye lehinedir, siz Türkiye'nin istilacılardan kurtulması için mücadele etmiyor musunuz". Hilmi bey ise bu sözlerden hiç alınmamış ve kolundaki saata bakarak, "benim işim var, ben gidiyorum siz Kazım beyle konuşun o belki bir çare bulur" dedi ve çıkıp gitti.

Biz yalnız kalınca "arkadaşlar" dedim, "bu adam parasız çalışmaz. Partide üye sayısı çok azdır". Ruslar: "Pekâlâ sen bu partinin yetkili üyesi değil misin!" "Ben Paris'teki Türk Sosyalist grubunun yetkili murahhasıyım geleli bir ay oluyor, burasını toparlamaya çalışıyorum" dedim ve itimatnamemi verdim. Alıp inceledikten sonra bana iade ettiler ve "sen başkandan daha dürüst ve daha idealistsin. Biz bu beyannameleri sana bırakalım, bir mîktar da para verelim, kendini tehlikeye koymadan para ile başkalarına dağıttır. Biz yarın dönüyoruz hoşça kal" dediler ve el sıkışarak gittiler.

Ben henüz Marksist eğilimli mücadeleye girmiş arkadaş edineme-miştim. Olur olmaz kimselere de itimat edemezdim ve bu tehlikeli işi tek başıma yapmaya karar verdim. Bu arada Milli mücadele komitesi diye bir örgüt faaliyette olduğunu söylediler. Başlarında Topkapılı Mehmet isminde biri varmış, tarif üzerine araştırarak buldum. İtimat verici bir kimseydi. Durumu anlattım ve beyannamelerden birer tanesini gösterdim, "Türkçeleri bize ver dağıtırız fakat diğerlerini biz yapamayız" dedi.

Komitecilerle Anlaşma

“Mehmet bey, Türkçeleri size vereceğim, diğerlerini de ben dağıtacağım fakat sizden bir isteğim var, ben tehlikeye düştüğümü anlayınca beni kaçırabilir misiniz?” dedim. “Bekle” dedi “onu da yapacak adamımız var” dedi ve seslendiği bir adama, “git Hemşinli’yi çağır” dedi. Bir kaç dakika sonra Hemşinli gelmişti. Mehmet bey ona beni göstererek meseleyi anlattı ve “aranızda kararlaştırın” dedi. Hemşinli bana bir telefon numarası verdi, “başın dara gelince bu numaraya telefon et, beni bulurlar, bütün kaçakçı Lazlarla tanışırız, kim yola çıkıyorsa onunla seni kaçırırım hiç merak etme” demişti.

Bu verilen söz üzerine ben rahatça yapacağım işi plânladım ve Türkçeleri onlara verdikten sonra yabancı beyannameleri sıraya koydum ve İngiliz ve HİNT’çe olanları ele aldım. Bunları askerler arasına dağıtmak için onların arasına girmek lâzımdı. Oysa bilhassa İngilizler, Türkleri aşağılık görüyor ve konuşmaya, dostluk kurmaya yanaşmıyorlardı.

Askere Girmek Taktiği

Öğrendim ki İngilizler, gönüllü asker alıyorlarmış. Bende ise Sırp pasaportu vardı. Bunlar yabancı uyruklularını aldıkları için gidip Sırp olarak yazıldım ve asker oldum. Bana bir kat elbise, bir silah ve zarf içinde bir evrak vererek beni Haydarpaşa’daki karargâha gönderdiler. Orada vagonlarda yatan benim gibi bir çok asker vardı. Bir şey yaptığımız yoktu yalnız iki saat gündüz ve iki saat gece nöbet tutuyorduk.

Hintli askerler çayırda çadırlara yerleşmişlerdi. Bunların büyük bir kısmı Müslüman’dı. Ben gider onlara bir Müslümanca selam verir, çadırlarında oturur çay içerdim. Bu sohbet arasında, Hintçe beyannamelerden beşer onar tanesini onlar görmeden yastıklarının arkasına sokardım.

Bir gün saat 11 nöbetinde idim, bir İngiliz subayı Hintlilere emir vererek Hint taburunu çayırda topladı. Konuştuklarını duyamıyordum yakından geçen İngiliz askerine sordum, “hiç canım dedi. İngilizler aleyhinde beyanname dağıtmışlar. Subay onun tahkikatını yapıyor” dedi.

Benim için tehlike büyüktü. Hintliler benim onların arasına girip çıktığımı söyleyebilir ve yakalanmama sebep olabilirlerdi. Nöbetten çıkar çıkmaz gidip verilen telefona telefon ettim. Durumun vahametini söyledim. “Kendini koru ve bu gece saat ikide Kadıköy rıhtımında bulun seni, oradan alırız” dediler. Gece saat tam ikide motorlu bir Laz takası yanaştı, bindim ve hiç durmadan hareket ettik, bir iki kişi daha vardı, Rusya’ya gidiyorlardı, beni de beraber getirdiler.

Moskova’da Türk Komitesi

Sivastopol limanına girdik, dışarı çıktığımda bizi bir Rus polisi liman karakoluna götürdü. Sosyalist Partisi ve Amele cemiyetinin verdiği vesikalarımı tetkik ettikten sonra beni Moskova’ya yolladılar.

Orada bulunan Türk komitesinden adamlar beni karşıladılar ve bir otele yerleştirdiler. Bunlardan hiç birini tanıımıyordum. Yalnız İstanbul’da iken Rumlar ve Lazlar “Moskova’da bizim Bolşevikler var hiç korkma” demişlerdi. Orada iki ay kaldım. Şark Üniversitesi diye büyük bir tesis yapılacakmış, burada bütün dünyadan gelecek gençler yetiştirileceklermiş. Benim durumum çok müsaitmiş, Türkiye’ye dönüp Sosyalistler ve Ameleler içinden gençler yetiştirip zamanı gelince gönderebileceğimi söylüyorlardı. Bunlar çok sempatik ve ciddi insanlardı. Komite başında Mustafa Suphi vardı. Genç bir Osman ve sarı bıyıklı bir Mustafa daha vardı. Dik sivri bıyıklı fırıncı Ali Rıza ve pastacı sakallı Maksut vardı, gerçi ona Ekşi diyorlardı amma tatlı ve çok akıllı bir adamdı. O aynı zamanda Bolşevikler arasında da sayılır, sevilirdi. Ben hazırlandım ve bu kez Odesa yoluyla döndüm.

Bir vapurla İstanbul’a geldiğimde, tabii ilk işim Sendika merkezine giderek raporumu vermek oldu. Fakat benim fikirlerim değişmişti. Moskova’da çok şey öğrenmiştim. Bunlara anlatmalı idim. Yalnız Sendikalizm ve sadece iktisadi mücadelelerle ileride de insanlık, barış ve beynelbeşer bir refah ve insani düzen temin edilemez. Marksist prensipleri yaymak, cehaleti, sefaleti, işsizliği, insanlar arasındaki anlaşmazlığı yok etmek, ve bu uğurda mücadele etmek için işçi ve köylüyü siyasi alanda da uyarmak mutlaka lazımdır. Öğrendiğim bu fikirlerimi Sendika toplantılarında açıklamak isteğimi Başkan Zaharyadis ve bir

kaç kişi kabul etmekle çoğunluk kabul etmemiştir. Ben artık Hilmi'nin sosyalist partisini terk etmiş ve Amele cemiyetinin seçmenlerinden ve ileri gelenlerinden kimseler ve genç bir Dr. İhsan'ın başkanlığında hazırlanmakta olan tüzükle bir yeni sosyalist partisi kurulması hazırlanıyordu. Ben faaliyetten geri kalmamak için o sırada Marksist bir mecmua çıkaran Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşları ile temasa geçtim. Moskova'da bana ondan söz etmişlerdi. Yayına iştirak edebileceğim hakkında anlaştım ise de Sendika ile ilgimi kesmedim. Yine o sıralarda Ankara'da olan Milletvekillerinden NAZİM bey başkanlığında bir komünist partisi kurulduğunu da Moskova'da söylemişlerdi. Onları da gözden geçirdim, fakat işçi ve köylüleri uyarmak halde olmadıklarını esefle gördüm.

Kayıtlı bulunduğum Sendika aleni olarak Marksizm ve Komünizm propagandası yapamadığımız için beyanname yoluna baş vurduk. Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal ve diğer arkadaşlarla gizli bir beyanname ile işçi ve köylüyü uyarmaya karar verdik. Beyannameleri Kinzberg [Beynelmilel İşçiler İttihadı Başkanı Roland Ginzberg] bastırarak ve Tünel başına getirip bana teslim edecek, ben de bunları muhtelif işçi semtlerinde münasip yerlere yapıştıracak, güvendiğim arkadaşlara verecektim. Kinzberg geldi paketi aldım, eve gidiyordum fakat dikkat edince peşimde biri vardı. Sağa sola, sokaklara saptım, adam kaybolur gibi oldu. Ben eve girdim paketi bir yere saklamak üzere iken kapı çalındı ve bir ses "Kazım bey evde mi" dedi. Eşim kapıyı açınca üç sivil memuru karşımda buldum. "Biz Polis memurlarıyız, evi arayacağız" dediler ve evi aradılar. Kitap, gazete ne buldularsa paketle birlikte beni de polis müdürlüğüne götürdüler.

Bu bir ihbardı. Paketi açıp içinde ne olduğunu bakmadan aldıklarını göre içindekini biliyorlardı. Demek ki Aydınlikçılar arasında Ajan vardı.

Birinci şube şefi Rasim bey, "Sen milleti birbirine düşman etmeye mi çalışıyorsun, bu yazıları kim yazdı? Şefik Hüsnü'den mi aldın?" dedi. "Hayır" dedim, "bunları ben yazdım" dedimse de, "Bunları sen yalnız yazamazsın, arkadaşlarını söyle. Eğer arkadaşlarını söylemezsen dayak yer ve daha fazla ceza da yersin" dediler. "Hiçbir arkadaşım yok, ben bir işçiyim, arkadaşlarımı patronlara karşı uyandırmak, istedim"

dedim. O sırada kapıdan biri girdi ve bana yer göstererek “otur şuraya karşıma bakayım” diye beni oturttu. Bu zat TANDOĞAN beydi. “Türkiye’de ilk defa komünizm propagandasını sen yapmak istedin ama, ilk cezayı da sen yiyeceksin, ama bununla da kalmayacak, eğer bütün arkadaşlarını da söylemezsen çok dayak ve çok ceza yiyeceksin, haydi anlat” diye zorladı. Ben hiç korku göstermeden, “Hiçbir arkadaşım yok bu işte” deyince yüzüme müthiş bir tokat attı. Takılı olan gözlüğüm kırıldı, parçaları yere döküldü. “Sen böyle inkâr ve inat edersen daha neler gelir başına” dedi ve orada bulunan bir polise, “şu kırılan gözlüğün parçalarını al gözlükçüye götür aynı ölçüde bir gözlük yaptır getir kendisine ver” dedi ve giderken “bu suçluyu da nezaret altında tutsunlar” dedi. Bir saat sonra yeni gözlük geldi ama beni rahat bırakmadılar, “arkadaşlarını söyleyeceksin, yoksa boyuna dayak yiyeceksin” diyor ve dövüyorlardı. Böyle söyletemeyeceklerini anlayınca usulü değiştirdiler. “Seni söyletmesini biliriz” dediler ve masanın bir ayağını benim sağ ayağımın üstüne koydular, üstüne de üç kişi oturdu. Dişi sıktım, fakat ayak kemiklerim kırılıyor gibi müthiş acıyordu. Bağırđım: “Hangi kanun size bu işkence müsaadesi veriyor.” Ayağım kanamaya başlamıştı. Avazım çıktığı kadar bağırıyordum. Biraz sonra telefon ettiler. Ne emir aldılarsa, beni alıp doktora götürdüler. Orada ayağım ilâçlandı, sarıldı. Bir odaya kapattılar beni. Bir hafta sonra, tekrar soruşturmalar yapıldı ve ifademi imzaladım. Bir gün sonra hapisshanede idim. Beni hırsızların bulunduğu bir koğuşa verdiler. Hırsızlar başıma toplandı. Soruyorlardı: “Ne yaptın da seni buraya attılar?” “Ben” dedim, “komünistim”. “E pekiyi ama bu yeni bir hırsızlık usulü anlat bakalım nasıl çalışıyorsun?” “Yok” dedim. “Ben hırsız değilim, ben fakiri, işçiyi, sömürülen herkesi uyandırıp bir komünist partisi kurmak istedim, başka bir kabahatim yok.” Hepsi ahbap oldular. Onlara her gün sosyalizmi, komünizmi öğretiyordum. Hatta Enternasyonal marşı hep beraber söylüyorduk, gardiyanlar bir şey anlamıyordu. Üç ay böyle geçti. Evimden getirdikleri yemekleri onlarla beraber yiyordum. Bir gün mahkemeye çağırıldım. Suçum mevcut kanunlara uymadığı için men-i muhakeme kararı verildi. Serbest bırakıldım. Sendikaya uğradım. Kinzberg kaçmıştı ama nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Bir yıl sonra Moskova’da, Komintern Kongresi hazırlıkları başladı. Her memleket delegelerini

gönderiyordu. O sıralarda Ankara'daki komünist grubu ile İstanbul'daki Marksist grubu ve Sendika komünist grubu arasında anlaşmazlık olduğundan, ayrı ayrı delegeler seçildi. İşçiler grubundan ben, Marksistlerden Sadreddin Celâl ve Sakallı Celâl, Ankara partisinden Nizameddin Nazif seçildi, ayrı ayrı yollardan Moskova'ya vardık. İtimatname-lerimizi itimat tetkik komisyonu verdik ve otele gittik. O sıralarda Moskova'da tahsilde bulunan Nâzım Hikmet, Şevket Süreyya, Vâlâ Nureddin vesair gençler otele gelip, bize hoş geldiniz dediler ve Ahmet Cevad'ın kongrede bize tercümanlık edeceğini söylediler. Ama o, gittiğimizde Rusya'dan sürgün edilmişti. Gittiğimizin ferdası günü, Komintern Şark İşleri Komisyonuna hepimiz çağrıldık. Komisyon Reisi bize "Mustafa Suphi öldürüldükten sonra kongre yapmayıp buraya üç grup olarak gelmişsiniz. Halbuki bir memlekette üç komünist partisi olamaz. Harici Buro'ya gittiniz mi, gidin aranızda anlaşın. Tek parti halinde bize gelin" dediler. Gittik, toplandık. Fakat bir türlü anlaşamadık ve anlaşamayacağımızı anlayan Komintern temsilcisi, bizim içimizden munasip gördüğü kişileri seçmek ve tek parti haline getirmek yetkisi ile Bulgar Komünist Partisi liderlerinden Vasil Kolarof'u dikteci tayin ettiler. Onun başkanlığında toplandık. Hepimize söz verdi. Uzun uzun söyletti, dinledi. Biraz düşündükten sonra, "arkadaşlar" dedi. "Partinizin konferansa müşahit olarak girme komitesini ben seçeceğim. Bu merkezin idaresini kabul etmeyenler, kararımızı kabul etmemiş sayılacaklardır. Burada bulunan üç gruptan birer kişi alıyorum. Ankara grubundan Nizamettin Nazif, Marksistlerden Şefik Hüsnü, işçi grubundan Kâzım, Merkez üyelerinizden Mustafa Börklüce ile şimdiki komite bunlardır. Tek partiniz merkezini seçinceye kadar da bunlardır" dedi ve başarılar dileyerek, "gidiyorum" dedi ve gitti. Bu toplantıda aldığımız vaziyet artık tek parti vaziyeti idi bu. Moskova'daki konferanslar ve Kongre bittikten sonra direktifleri ve notları alıp İstanbul'a döndük. İstanbul'dan başka vilâyetlerde de şube açmaya ve oralarda çalışacak arkadaşları seçmeye başladık. Bir taraftan da açtığımız hücrelere komünizm öğretmeni yetiştirmek için hususi bir şube ayırdık. Bütün çalışmalarımız gayet gizli yapıliyordu, itimat etmediğimiz kimselere partinin varlığını söylemiyor, yalnız bir işçi ve fakir köylü partisi kurmaya çalıştığımızı söylüyorduk. Fakat yaydığımız program tam manasıyla

komünist programı idi ve esas programdan alınıp yazılıyordu. Gayemiz Türk gencini safımıza almaktır. Ayrıca işçiyi de uyarmak hedefini güdüyordu. Bir gün yine gizli beyanname dağıtmaya karar verdik, hazırladık. Bunları hepimiz güvendiğimiz gençlere ve işçilere dağıtmaktaydık. Bir gün cebimde beyannameler olduğu halde Galata köprüsünde, uzaktan tanıdığım birine rastladım. Kahvede sol fikirleri müdafaa ederdi. Onun için kendisine bir beyanname verdim. Meğer kardeşi polismiş ve solcu avlamak için sahte solculuk yaparmış. Yürüdüm, Eminönü'nde bir resmî polis kolumdan tuttu, "seni polis müdürlüğünden arıyorlar. Seni götürmeye memurum" dedi. Polis müdüriyetinde birkaç gün çile doldurduktan sonra tevkif edilerek hapishaneye gönderildim. Bütün suçu üstüme alarak kimseyi ele vermediğim için çok zorlanmış ve hastalanmıştım. Bir ay sonra, Şefik Hüsnü ve beraberinde 30 kişi hapishaneye getirildi. Beni de beraber aynı koğuşa koydular. Partinin içine polis sızdığını Şefik Hüsnü söylüyordu. Fakat iki ay sonra mahkeme o zamanki kanunlarda bizi cezalandıracak bir madde bulamadığı için hepimiz kurtulduk. Ben hasta ve çok zayıflamıştım. Üç kişilik merkez toplantısında tedavi için benim Moskova'ya gitmem kararlaştı. Yine bir Laz takası ile Rusya'nın yolunu tuttum. Moskova'ya vardığımda doktorlar benim tam bir istirahatata muhtaç olduğumu bir raporla Komintern'e bildirdiklerinden, beni Kırım'daki soğuk su dinlenme yerine gönderdiler. Burası eski Çarların yazlık malikânesi idi, büyük ve güzel bir plajı, etrafını saran çok geniş ve yemyeşil bir parkı içinde bir saray ve birkaç küçük köşk dinlenmeye gelenlerle dolu idi. Oranın doktorları beni tekrar bir muayene ettiler. Tanzim ettikleri raporu oranın idaresine verdiler. Tartıldığım zaman 41 kilo gelmiştim. Beni denize ve umumî lokale yakın bir köşk odasına yerleştirdiler. Çırçıplak bir mayo ile geziyor, günde üç defa denize giriyor, altı defa yemek yiyor, umumî lokalde arkadaşlarla müzik dinliyordum. Böylece 44 gün geçti. Bu nekahet evine 41 kilo ile girdim, 67 kilo ile Moskova'ya döndüm. Havalar soğumaya başlamıştı. Ben Şark Şubesi'ne devam ediyor, Türkiye ile alâkalı arkadaşlara yardım ediyordum. Bir gün Şark Şubesi başkanı ile Fransızca konuşurken, beynelmilel komünist ve sendikalizm mücadelesinde hapis edilen ve felâkete uğrayan kimselere yardım teşkilâtı (MOPR) reisi yanımıza geldi ve bize bir teklif yaptı, "biz" dedi, "Rus-

ya'nın her tarafından servisimiz, para yardımını alıyor, fakat şu Kazan eyaleti Tatarları bir türlü maksada hizmet edemiyorlar. Kâzım yoldaşı bizim resmî temsilcimiz olarak göndermeyi düşündük ve parti merkez komitesine yazdık, evet cevabı yarın size bildirilecek. Türk ve Müslüman olan Kâzım yoldaşın orada büyük bir tesir yapacağına inanıyoruz” dedi. Ferdası gün Şark Şubesinde benim bir program hazırlamam için o zaman orada bulunan Vâlâ Nureddin'i programı hazırlamada bana yardımcı verdiler. İşleri bir haftada tamamladık. Benim resmî (MOPR) temsilcisi olarak gideceğim Kazan idaresine telgrafla bildirildi. O sırada soğuklar şiddetlenmiş, kar yağmaya başlamıştı. Yolda üşümek için kürklü bir palto, bir keçe çizme ve bir muhafız verildi. Trenin kardan dolayı gidemeyeceği yerlerde bir troykanın verilmesi emredildi ve böylece hareket ettim.

Kazan'a vardığımda, oranın en büyük idarecisi ve parti üyeleri tarafından karşılandım. Kültürlü ve kibar bir Tatar olan Vilâyet savcısının evine misafir edildim. Ferdası gün halkın ve parti adamlarının toplandığı büyük bir salona girdiğim zaman uzun uzun alkışlandım, kalabalık halk arasında, sarıklı, uzun sakallı eski din adamları göze çarpıyordu.

Söyleyeceğimi evvelden not etmiş ve kontrolden geçirmiştım. “Arkadaşlar” dedim, “Komünist olanlar insanî ve eşit idare prensiplerini gayet iyi bildikleri için onlara sözüm yok, fakat bilmeyenler burada çoğunluktadırlar. Müslüman oldukları için bu sistem idare onlara dinsizlik zannı verir ve bu suretle komünist idaresine muhalif olurlar. Halbuki dinimizde dünyada yaşayış için kaideler statik değildir, ilericidir. Zamanın icabına göre ahkâm değişebilir. Kur'an, medenî bir ilerlemenin aleyhtarı değildir. Sonra Kur'an beşikten mezara kadar okumayı tavsiye eder, okumanın iki muvazi yolu vardır: Biri ahretin, diğeri dünyada yaşamanın yoludur. Yalnız din ve ahret yoluna gidenler, dünya işlerinde çok geri kalır, sefaletle düşer, bütün hayatı ıstırapla geçer, fakir olur. Tanrının emrettiği gibi, hemcinsine yardım edemez. Dinimiz; ilerlemeyi, dünya hayatı için ilim ve teknik alanında meslek sahibi olmayı engellemez. Komünist okullarında din dersi yoktur ama dünyada rahat yaşamak için çok bilgi verilir. Eğer medeni ve rahat yaşamak isterseniz çocuklarınızı mutlaka okula vermelisiniz.” Bu sözlerim büyük bir alkışla karşılandı. Tatar ileri gelenleri beni evlerine davet ettiler. Hükü-

met emrime bir troyka ve muhafız vererek bütün o bölgenin ilçe ve köylerinin gezilmesini temin etti. Ve (MOPR) için büyük yardım oldu. Moskova'ya döndüğümde Harici Büromuz faaliyette idi. Beni de çağır-mışlardı. Türkiye'de komünist partisinin genel kongresi toplanacağını haber verdiler. Merkez komitesi üyesi olduğum için kongrede bulun-mak mecburiyeti vardı. Bunun için memleket döndüm. Nâzım, Musta-fa, Ali Rıza ve diğerleri gelmişlerdi. Beşiktaş'ta Vakıflar Caddesinde bir evde yapıldı bu gizli kongre. Merkez Komitesi üyesi olarak Şefik Hüsnü, Salih ve ben, Mustafa, Ali Rıza, vilâyetler namına gelen arka-daşlar, Nâzım Hikmet, Hüsamettin, Dr. İhsan, Vedat Nedim, Şevket Sü-reyya, Hamdi, Sait ve sair arkadaşlar hazır bulunuyorlardı. Ben kongre başkanı seçilmiştim. Bir merkez olarak faaliyet raporumuzu okuduk, Birçok münakaşadan sonra Merkez Komitesi seçildi. Sekreter Şefik Hüsnü oldu. Yine Şefik Hüsnü'nün teklifi ile Vedat Nedim başkanlığın-da yeni bir merkez icra komitesi de seçildi. Biz de bu yeni merkezin emrine girdik. Fakat ben şahsen bu yeni merkez üyelerinin bazılarından şüpheli idi. Faaliyetimizi artırdık ve kadronun esas çekirdeğini teşkil eden Amele Teali Cemiyeti sendikamız için 1 Mayıs'ta beyanname ha-zırladık. Bu beyannamenin başına Şefik Hüsnü tarafından Bütün Dün-ya İşçileri Birleşiniz! yazılmıştı. Ben, Abdi, Şevki ve Elektrikçi Nuri itiraz ettik, dinletemedik. Nitekim bir gün sonra bütün merkez komite-si ve yardımcıları polise ihbar edilmiş, polis tarafından basılan merkez kayıtları, program ve evrakıyla beraber Vedat Nedim, Şevket Süreyya, Doktor Hikmet, ben ve daha birçok amele arkadaşlar tevkif edilmiştik.

Bu olayı bir yıl sonra bütün tafsilatıyla, Haricî Büro'muzla, Komin-tern Şark Şubesi'ne bildirdim. Şüphelendiğim isimleri de saydım. Bun-ların hiç biri şimdi komünist değildir. Parti içine sahte komünist maske-si ile casuslar girmiş olduğu artık aşikârdı. Ben arkadaşları uyarmak için şüphelendiğim isimleri saydıkça Şefik Hüsnü dahil burjuvadan olanlar bana: "Sen işçisin, sade işçileri istiyorsun ama bize siyasî, ikti-sadî ve edebî yazılarla yardım edecek aydınlar da lâzım" diyorlardı. Evet bu ihtiyacı inkâr etmiyorum ama casusluk edenlerin içinde çoğu burjuvazade aydınlardı.

Kaçmış olan Şefik Hüsnü, Nâzım Hikmet ve Cevdet'i gıyaben Ağır cezaya sokan ve yakalanan daha birçok arkadaşları hapse sokan ve po-

lise ihbarlar yapanlar herhalde işçiler değildi. “Bu gidişle partimiz topyekûn tehlikeye girmiş olmuyor mu” diyordum.

Bu şartlar içinde, bu şüpheli kimselerle çalışmak benim için çok zar olacaktı dedimse de, namuslu arkadaşlardan ayrılamadım, ilişkiğimi de kesmedim.

Türkiye’de tevkifatlar tevkifatları takip etti ve her seferinde bozgunculuk hep burjuvalar tarafından gelmişti. Açık olarak savcı bunlara ceza verilmemesini istemişti 1925-26-27-28-29-31-32 mahkemedede Vedat Nedim, Baytar Cevdet, H. Ali Ediz isimlerini savcı okurken himaye istemişti.

1932 kongresinde de satış burjuva tarafından gelmişti. Legale çıkış 1946 sosyalist partilerde de öyle olmuştu.

1936-37 likidasyondan sonra 1938 Nâzım Hikmet’in kastî mahkûmiyeti, bizim gözümüzü açmamış ki 1946’da Şefik Hüsnü’nün tuzağına düştük Öyle zannediyorum ki biz işçiler kapitalist yanlısı burjuva aydınlarının yaldızlı sözlerine kanma saflığını söküp atamadıkça, yumruklarımızı sıkıp fabrika kapılarını beklemedikçe, kafalarımızı işletip kendi aramızdan aydın çocuklar yetiştirmedikçe ve kendi politik gücümüzü kurmadıkça bu savaş hep aleyhimize sonuçlanacak, ve burjuvazi, biz genç öncülerini yetiştirmeden birer birer bizi saf dışı edecektir.

Kâzım KİP Vanlı Kâzım

1961

İstanbul

İbrahim Sırrı Topçuoğlu, Savaş Yarası, Anı 1, s. 150 - 169

Göç Anıları

Cemile Selim Nevşirvanova*

Cemile Selim Nevşirvanova, Moskova, 1922.

* Cemile Selim Nevşirvanova: İzmir'li, anneleri Tatar göçmeni, babaları Türkiyeli Süleyman Selim. İstanbul'da Darülmuaallimat (Kız Öğretmen Okulu) mezunu. Bezmiâlem Valide Sultanisi'nde öğretmen iken Ziyetullah Nevşirvanov ile evlenmiş. Matbuat Müdürlüğünde çalışmaya başlayan Ziyetullah ile birlikte Ankara'ya gitmiş ve burada sol

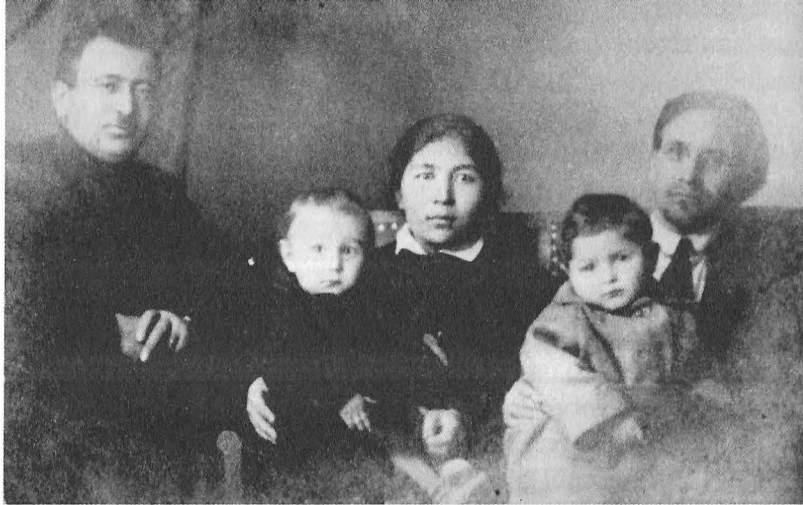

Cemile Selim Nevşirvanova 88 yaşında, Bakü, 1982.

harekete katılmış. Ankara İstiklal Mahkemesi'ndeki Yeşil Ordu davasında, sırtlarında manto olduğu halde yüzleri açık olarak misafire çıktıkları için, davranışları "açık saçık" olarak nitelenen üç kadın, Cemile ve Rahime hanımlarla Salih Hacıoğlu'nun eşi Fatma hanımıdır.

1922 Nisan-Mayısında Ziyetullah ile birlikte Türkiye'den kız kardeşi Rahime hanımı [Bakû'de Kayserili İsmail Hakkı ile evlenmiştir] da alarak ayrılmıştır. Ayrılmalarıyla ilgili olarak şu yazı Komintern'e gönderilmiştir: "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umumi ve kadınlar şubesi azalarından arkadaş Cemile Nuşirevanof gerek Moskova'da ve gerek Kafkasya'daki Komünist kadınlar teşkilât ve konferans ve kongrelerinde Türkiye Komünist kadınları namına iştirak üzere salahiyyettar bir vekil olarak memur edilmiştir." (TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge no: 168 (Osmanlıca) Nitekim THİF kapatılmasıyla ilgili protestonun altına Moskova'da Komintern IV. Kongresi sırasında "Türkiye Komünist kadın Murahhaslığı" adına imza atmıştır.

TKP'nin kurucularından ve ilk üyelerinden Cemile Selim Nevşirvan Yoldaşın yaşamının 1912-1922 yılları arasındaki bölümünü kapsayan "Göç Anıları" adını verdiği, kendi kaleminden çıkma yazıların 8 Mart Uluslararası Kadınlar Günü dolayısıyla bugün yayınlamaya başlıyoruz.. Komünistlerin, ilerici, demokratik barışsever kadın hareketi saflarında savaşım veren kadınların, Cemile yoldaşın yaşamından ve savaşımından öğrenecek çok şeyler bulacaklarına inanıyoruz.

Soldan sağa; Kayserili İsmail Hakkı, Cemile Selim Nevşirvanova, Ziynetullah Nevşirvan çocuklarıyla birlikte, Moskova, 1922.

* Radyo tapesinde Hicret sözcüğünün üzeri çizilip Göç yazılmış.

1912 yılında başlayan bu ağır yaşamın sönmek bilmeyen ateşi, kalbimin derinliklerinde sönmeyen bir ateş gibi yanmaktadır. Benim ilk defa öğretmen olarak tayin olduğum Arnavutluğun Prezrin şehri, Balkan savaşının en şiddetli döneminde Yugoslavya tarafından işgal edildi. Ben tüm Türk memurlarıyla birlikte savaş esiri sayıldım. Yugoslav Kumandanlığı, orada kalır ve Yugoslav uyruğunu kabul edersem işime devam edebileceğimi bana teklif etti. Ben reddettim, ihtiyar babamın hastalığını bahane ederek hudut dışına çıkarmalarını istedim.

Atlı araba ile tam beş günde Selanik'e geldik. İstanbul'a gitmek için demiryolundan faydalanmak mümkün değildi, vapur beklemeye mecbur olduk. Elimizde avucumuzda bir kuruş paramız yoktu, eşyasız, parasız, han köşelerinde tam iki ay süründük. Üçüncü ayda bir Türk vapuru bizi İstanbul'a getirdi.

Büyük kardeşim, öğretmendi, yedek subay olarak savaşa gitmişti. İtalya, Bingazi Cephesi, Arap isyanı üst üste gelmişti. Kardeşimin hangi cephede olduğunu bilmiyorduk. İstanbul'a gelir gelmez kardeşimin ölü ya da diri nerede olduğunu öğrenmeye çalıştım. Sonunda onun Arabistan çöllerinde olduğunu öğrendim. Sonunda o da İstanbul'a geldi ama zavallı babam onu göremediği gibi, sağ olduğu haberini bile duymadı.

1919 yılına kadar ağabeyim de, ben de İstanbul'da öğretmenliğe devam ettik. Ben aynı zamanda Enas Yüksek Okulu'nda öğrenimimi sürdürdüm. Birinci Dünya Savaşı'nın ağır acıları, genç öğrencileri ve öğretmenleri son derece üzüyor; milletini, memleketini sevenleri kurtuluş yolları aramaya sevk ediyordu.

1919 yılının Mart ayındaydı. Sovyetler ülkesinden kurtuluş yollarına ışık tutan haberler almaya başladık.

Mustafa Suphi yoldaşın Kırım'dan gönderdiği, "Yeni Dünya" gazetesi bize yeni bir yol gösteriyordu. Bir taraftan da Anadolu'da başlayan milli mücadele hareketi genişliyordu. Bu mücadeleye katılmak üzere Sosyalist Partisinin yol göstermesiyle, Anadolu'ya geçmek, yani ikinci göç yolu göründü. O zamanlar bu kolay bir iş değildi. İstanbul'u İngiliz, Fransız, İtalyan orduları işgal etmiş ve yollarda şiddetli kontroller başlamıştı.

Bizim evimiz Boğaziçi'nde, Vaniköy'de idi. Sosyalist Partimizin

çoğu işçileri Ethem Nejat, Süleyman Faik, Ahmet Hilmi, Kadri Selim, Ziyetullah Nevşirvan gibi yoldaşlar bizim evden gerekli askeri ve diğer malzemeleri, matbaa makinalarını karadan İcadiye Tepesinden Üsküdar'a, Çamlıca'dan geçerek, Kızıltoprak, Erenköy istasyonuna kadar getiriyor oradan da trene yüklüyorlardı. Böylece 1919 Nisan, Mayıs aylarında bu işleri sürdürdük. Fakat Nisan ayının sonuna doğru İcadiye Tepesinden geçen son katile, askeri okul talebeleri gece ay ışığında Rasathanenin tepesinde dalgalanan beyaz bayrağın üzerine kırmızı boya ile, Tevfik Fikret'in "Zulmün topu var, güllesi var, kalesi varsa, Hakkın da bükülmeyen kolu, dönmez yüzü vardır" şiirini yazmışlardı. Ertesi gün bunu gören, İtalyan birlikleri, o civarda olan evleri gözaltına aldılar ve aramaya başladılar. Bu durumda biz de evimizi terk edip Anadolu'ya geçmenin yollarını aramaya başladık. Ben Bursa'ya akrabalarımın yanına gideceğim gerekçesi ile Anadolu Hisarı Kız Okulu'ndan izin kağıdı aldım. Mudanya yoluyla Bursa'ya, oradan da karayoluyla Eskişehir istasyonuna geldim.

Burada Mustafa Suphi yoldaşın çıkardığı "Yeni Dünya"dan farklı bir "Yeni Dünya" gazetesinin de çıktığını ve İstanbul'dan Ankara'ya gelen yoldaşların Halk İştirakiyun Partisi adıyla bir örgüt kurduklarını ve bu örgütün "Yeni Dünya" gazetesine komünist görüşler doğrultusunda makaleler yazdığını öğrendim. Bu haber beni sınırsız sevindirdi. Mustafa Suphi Yoldaşın gösterdiği yolda yürüyorduk.

Eskişehir'e denizden, karadan bin türlü zahmetli katlanarak gelmiştim. Sanki bütün yorgunluğum bir anda yok oldu. Hemen Ankara'ya geçtim. Orada gizli olarak çalışan Halk İştirakiyun Partisi'nin üyeleriyle tanıştım. Salih Hacıoğlu, Ahmet Hilmi, Abdülkadir, Ziyetullah Nevşirvan yoldaşlarla birlikte tekrar çalışmaya başladım. Ben aynı zamanda Ankara Darülmuallimatına (Yüksek Kız Öğretmen Okulu'na) Fen Eğitimi öğretmeni olarak tayin olundum. 1920'lerin ortalarına kadar çalışmalarımız çok iyi gidiyordu. Anadolu'nun bir çok şehir ve kasabalarında örgütler kurulmuştu. Mustafa Suphi yoldaştan Bakû'den mektup almıştık. Türkiye Komünist Partisinin Birinci Kongresi toplanıyordu. Ankara'dan delegeler davet ediliyordu.

O zaman, Ankara'da Halk İştirakiyun Partisi adıyla gizli çalışan partimiz, Türkiye Komünist Partisi adıyla açık çalışma kararı almış ve

Ankara'da yeni kurulmuş Büyük Millet Meclisi Hükümetine bir dilekçe ile başvurmuştu. Hükümet bizim bu dilekçeye görünüşte ilgi gösterdi hatta Millet Meclisi üyelerinden bize yardım için el uzatanlar da oldu. Mesela, Afyon Karahisar mebusu Şükrü Bey kendisinin sorumlu redaktörü olduğu "İkaz" gazetesini Ankara'ya taşıyarak bizim partimizin hizmetine vermeyi kararlaştırdı. Ve gazete idarehanesini Ankara'da, Tahta Kalede Komünist Partisinin yanında bir binaya yerleştirdi. Biz o gazeteye yazmaya başladık. Ben de "Ülker" imzasıyla, Anadolu Kadınlarıyla Sohbet başlığı ile bir sıra makaleler yazmaya başladım. Anadolu'da kurulan Komünist örgütlerden Bakû'de toplanan Birinci Kurultaya delegeler gönderildi.

Ankara'dan Bakû'ye gitmek üzere seçilmiş arkadaşlar gidemediler. O zaman çok kısa olan demiryollarıyla gitmek mümkün değildi. Deniz yolu ise İngiliz, İtalyan ve Fransız zırhlılarıyla kontrol altına alınmıştı. Yollar ve ulaşım araçları bütünüyle askerileştirilmişti.

Bakû toplantısının kararları elimize geldikten sonra hükümetin tutumu değişmeye başladı.

"Kurtuluş savaşına muhalefet ediyorlar" diye Büyük Millet Meclisi bir karar çıkardı. Ankara'daki Merkez Komitesi üyelerinden Salih Hacıoğlu, Ahmet Hilmi, Abdülkadir ve Ziyetullah Nevşirvan hapse atıldılar. Beni de öğretmenlikten attılar. O zaman geçerli olan şeriat kanununa göre hamile kadını hapsetmek mümkün olmadığı için hapisten kurtulduysam da, her dakika arkamda polis hafiyeleri tarafından izleniyordum. Bununla birlikte ben hapiste olan yoldaşların yanına gider onlara her açıdan yardım ederdim.

Antant orduları Anadolu'nun Batı kıyılarından içeri doğru ilerliyorlardı. Savaşın ağır ve onulmaz felaketleri Anadolu üzerine bir kabus gibi çökmüştü. Kuvvayi Milliye adı verilen Halk gönüllü ordusu var gücüyle düşmanın Sakarya'dan içeriye doğru ilerlemesine mani oluyordu. O zaman hapiste yatan komünistleri askeri mahkemeler yargılıyorlardı. Cepheden kaçan askerleri de her gün bu mahkemeler doğru dürüst yargılamaya bile gerek görmenden çarşı ortasında asarlardı. Mustafa Suphi'yi ve arkadaşlarını Karadeniz'de boğdurdular, hapisteki komünistleri de asacaklar diye sözler dolaşıyordu.

Ben her gün, yürek çarpıntısı içinde asılanların kimler olduğunu iz-

lerdim. Sonunda komünistleri kürek cezasına mahkum ederek, her birini bir başka ücra köşeye, uzak şehirlere sürdüler.

O zaman düşman orduları da Ankara'ya doğru ilerliyordu. Ankara'dan malını, canını kurtarmak isteyenler Anadolu'nun içlerine kaçıyorlardı. Hükümet de kendi dairelerini ve askeri hastahaneleri yavaş yavaş taşımaya başlamıştı. Ankara'dan sürgüne gönderilmiş 19 komünistin aileleri parasız ve yardımsız kalmışlardı. Bunların da taşınması için ne bir at, ne bir araba bulmak mümkündü. Böyle günlerin birinde, çaresiz bir halde, arkamda polis hafiyesi çarşıya çıktım. Çarşıda üzerinde askeri bir ceket, belinde ve göğsünde çapraz bağlanmış fişeklik, başında kara örtü gürbüz bir Türk kadını dikkatimi çekti. Gazetelerde okumuştum, Kara Fatma adında bir köylü kadın, çavuş rütbesini almış askere cephane taşıyormuş. Ben ona yanaştım ve yavaştan selam verdim. O, benim selamımı askeri bir tavırla aldı ve sonra benim yüzümdeki peçeyi kaldırarak: "Sen kimsin aziz hemşirem" dedi. Ben de, "kimsesiz kalmış bir kadını, bir çocuğumla bir ihtiyaç anam var, onları Kırşehir'e taşımak için bir at bulabilir miyim diye arıyorum" dedim. O durakladı, biraz düşündü, sonra bana "ben size at ve araba bulabilirim" dedi. Ben cesaretlendim. Onu evimize götürdüm, komünist ailelerin kadınları ve çocuklarıyla tanıştırdım. Fatma Çavuşun yüreği yaralıydı. Büyük oğlu cepheye, gelini Trabzon'daydı. Küçük oğlu ile yarı aç yaşıyorlardı. Sovyetler ülkesinden gelen cephehaneleri cepheye geçirmekte ona güveniyorlardı. O da, oğlum gazi dönsün diye Sovyetler ülkesinden gelen bu büyük yardımı canla başla cepheye taşıyordu. Dağlardaki kaçaklar da ona ve onun arabasındaki silahlara el sürmüyorlar, o asker anası diye ona hürmet ediyorlardı.

Bizim tanışıklığımız çok iyi sonuçlar verdi. Bütün Komünist ailelerini Ankara'dan Fatma Çavuşun yardımıyla taşımaya başardık.

Böylece benim üçüncü göçüm başladı..

Değerli Dinleyiciler,

Cemile Selim Nevşirvan yoldaşın anılarını yayınlamayı yarın da sürdüreceğiz.

[TKP'nin Sesi 8 Mart 1983]

Cemile Selim Nevşirvan yoldaşın 1921-1922 dönemi anılarının ikinci bölümünü vererek tamamlıyoruz..

Üçüncü Göç

Bu üçüncü göç bana hepsinden ağır geldi Çünkü karnımdaki yükümle ne ata, ne arabaya binebiliyordum. Ankara'dan demiryolu ile gitmem mümkündü ama askeri hastalar ve subay aileleri arasında bir mahkûm karısına yer olabilir miydi? Ben Ankara yakınlarında atılan toplardan zangırdayan pencere camlarının sesini dinleyerek evde oturuyordum. Tam bu sırada komünist arkadaşlardan Kayseri'de göz hapsinde bulunan Ahmet Edip yoldaş çıkageldi. Onu görünce çok şaşırdım. Ben nasıl geldiğini, neden artık tehlikeli bir yer olan Ankara'da olduğunu sorarken, o cebinden bir kağıt çıkarıp uzattı. Bunu Kayseri hapishanesinde olan Sakallı Nâzım yoldaş yazmıştı. Beni Kayseri'ye çağırıyor ve eşini de birlikte getirmemi istiyordu. Ben reddettim. Gidecek durumda değildim.

Annem de ben de ata, arabaya binecek durumda olmadığımı söyledik. Gitti. Birkaç saat sonra tekrar geldi. Gece geç vakit Ankara'dan Karahan'a askeri erzak götürecek trende size yer hazırladım, mutlaka, hemen çıkmalısınız, yarın öbür gün Ankara düşebilir, sizi büyük bir tehlike bekliyor dedi. İhtiyar anamla gece geç vakit arkadaki bağların arasından geçerek istasyona geldik. Üstü brandayla örtülü çuvalların arasına oturduk. Üzerimizi yine brandayla örttüler. Ses çıkarmayın diye sıkı sıkı tembih ettiler. Biz tren hareket edinceye kadar öyle oturduk. Yarım saat sonra brandanın üzerine vurarak, içine bakmadan yoklayıp geçtiler. Bu sırada bir ses açık vagonun yanından bize "yatınız, başınızı eğiniz" demişti. Biz de öyle yapmıştık, tren yola çıktı. Brandayı aralayarak temiz hava alıyorduk. Yarım saat sonra tren Kayaş istasyonuna geldi. Bizim oturduğumuz vagon sonuncu idi. Bir el yavaşça brandayı açtı ve bize iki ak elbise uzattı. Yolda bunu giyinin. Karahan'a gündüz varacaksınız, sizi hastabakıcı Cemile Selim ve Şerif hanımlar olarak doktor Nevzat Bey karşılayacak dedi. Bize biraz yiyecek verdi. Bu Ahmet Edip yoldaşı. Biz gece-serinliğinde hayli rahatladık. Fakat ben Ahmet Edip yoldaşın sınır boyu sayılan bu yerlerde korkusuzca dolaştığı-

nı düşünüyör ve onun başına bir şey gelir diye üzüliüyordum.

Gün ağarırken Karahan istasyonuna geldik. Edip yoldaş yanımıza geldi, ben Nâzım yoldaşın eşini sordum. Onu kayınbiraderi, Kolordu Komutanı kendi ailesiyle birlikte Ankara'dan çıkarmış. Ben rahatlamıştım. Karahan istasyonu geniş bir ovadaydı. Etrafta büyük çadırlarla başı sargılı, ayağı topal, kolu boynunda asılı yaralı askerler vardı. Ak elbise giymiş genç bir doktor bize doğru geldi, selam verdi, tanıştık. Bizi hayli uzakta, yol kenarında bir çadıra götürdü. Portatif karyolalara biraz uzandık. Yaşlı bir asker bize sıcak bulgur çorbası getirdi.

Daha sonra çadırımıza Akşehir mebusu Şih Servet Efendi geldi. O güya komünist olarak aramıza girmişti. Bize araba göndereceğini Kayseri uzak olduğu için Akşehir'e davet etti. Ama akşama kadar beklediğimiz halde şeyh hazretleri vaadini tutmadı.

Ama, Doktor Nevzat Bey evvelce hazırladığı iki atlı yaylı bir araba ile bizi Kayseri'ye yolladı. Bu arabayla iki gün yol aldıktan sonra konakladığımız bir köy misafirhanesinde bizim atlarımızı ve arabamızı zaptettiler. Benim ağır vaziyetime bakmadan, bize manda koşulmuş bir kağını verdiler. Biz bu kağını ile yolumuza devam ederken, yolda eşya-sıyla ailesiyle göç eden ucu bucağı görülmez kağını konvoylarına rastladık. Bunların da atlarına arabalarına askeri nakliyat için el koymuşlardı. Dört gün bu şekilde yol aldıktan sonra nihayet bir akşam üstü Kayseri'ye geldik.

Kağıncı bizim gideceğimiz evi sorduğunda, ben, "hapishaneye" dedim. O, şaşkınlıkla yüzüme baktı, kendi kendine, "jandarmasız hapishaneye gideni de hiç görmemiştım" diye söylendi. Bizi hapishaneye getirdi. Hapishanede olan Komünist Sakallı Nâzım bizi o zaman göz hapsinde yaşayan Affan Hikmet ve Kenan yoldaşların evine gönderdi. O gece ben hem yol zahmetinden kurtuldum, hem de oğlum Demir dünyaya geldi. Komünist arkadaşlar Niğde hapishanesinde yatan babasına, "Eşiniz sağ selamet Kayseri'ye geldi. Oğlunuz oldu" diye telgraf çekmişler.

Fakat Arap harfleriyle, yazılan oldu sözünü öldü diye okuyan hapishane müdürü "zavallı adamın oğlu ölmüş" diye telgrafı kocam Nevşirvan'a vermemiş. Bir hafta sonra benim kendi elimle yazdığım mektubu aldıktan sonra "oğlum olmuş", diye sevinerek hapishane müdürü-

nün yanına koşmuş. O da, “ben bir hafta önce bir telgraf aldım, orada ‘oğlunuz öldü’ diye okudum, kahırlanmayasınız diye telgrafı göstermedim” demiş.

Böylece babanın hapiste, ananın yollarda geçirdiği üzüntülü hayat sona erdi. Bir süre sonra baba hapishaneden kurtuldu, ben de tekrar Ankara’ya geldim. Savaş cephesi Ankara’dan uzaklaşmıştı. Biz tekrar çalışmamıza başladık. Parti çalışmamızı gizli yoluna yeniden soktuk. Yavaş, dikkatli çalışıyorduk. Kadınlar arasında çalışma çok zordu. Şehirlerde ve köylerde güçlenmeye başlayan milli burjuva, eşini, oğlunu, babasını cephede, savaşta yitirmiş zavallı Türk kadınlarının üzerine bir kabus gibi yüklenmekte, bir lokma ekmek için onları amansızca sömürmekteydi. Askeri çamaşırları, hastahane işlerini bir angarya olarak kadınların üzerine yüklüyorlardı.

Komünist Partisi Merkez Komitesinin kararları yönünde kadınları birlik sağlamaya, angarya olarak verilen işleri belirli bir ücret karşılığında yapmalarını sağlamak için, bu işi parayla yapan özel tüccarların elinden alınıp ihtiyacı olan kadınlara verilmesi için çalıştık. Bir birlik tüzüğü yazarak kadınların genel bir toplantısını düzenledik. Toplantımızı Ankara civarında Salih Hacıoğlu’nun Göçeren bağında yaptık. Çünkü Komünist Enternasyonalin kadınlar seksiyonundan bir talimat almıştık. Burada burjuva zulmünde olan ülkelerde kadınların kendi kurtuluşlarına kavuşmaları için, “burjuva toplumunda çiğnenen kadın haklarını elde etmek” şiarı altında 8 Mart Kadınlar bayramı mutlak değerlendirilmelidir, deniliyordu. Biz de Mustafa Suphi yoldaşın ondört yoldaşıyla Karadeniz’de katledildiklerini öğrendikten sonra Büyük Millet Meclisi Hükümetine bir protestoname yazmıştık, bunu kadınların toplantısından geçirmek istiyorduk. Göçeren bağında 8 Mart Kadınlar Bayramı adıyla yaptığımız kadın toplantısında birinci mesele olarak bu protestoname kabul edildi. İkinci mesele de Türk Kadınları Dikiş Derneği tüzüğünü tasdik ederek, derneğe bir yönetim kurulu seçildi. Böylece, Ankara’da ilk defa olarak 8 Mart Bayramını başarıyla geçirdik.

1922 yılının ortalarındaydı. Komünist Enternasyonalin 4. kongresine delegeler çağırılıyordu. Ankara’daki komünist parti örgütüne 4 yer verilmişti. Salih Hacıoğlu, Nevşirvan, Ahmet Hilmi ve ben bu kongre-

ye katılmak üzere, Ankara’da gizli olarak toplanan komünist partisinin ikinci kongresinde seçildik. Benim doğduğum ülkemden son göçüm böyle başladı.

Değerli dinleyiciler,

TKP’nin ilk üyelerinden, ilk kadın komünistlerden Cemile Selim Nevşirvan yoldaşın yaşamının ve savaşımının 1912-1922 dönemini anlatan anıları burada bitiyor..

Biz de Cemile Selim yoldaşın iki bölümde yayınladığımız anılarını, onun anılarını noktalarken yazdığı küçük bir şiirle bitirelim:

“Vatanımdan ayrılık elemi doldururken sağımı solumu,

Son bir umut içinde tuttum gurbet yolunu.

Arkamda kara gölge, başımda kızgın güneş,

Yüreğimde azadlık ve inkılab duygusu oldu bana, büyük eş...”

[TKP’nin Sesi 9 Mart 1983]

Türkiye İnkılapçı Hareketinin Tarihiyle İlgili Materyaller

Hazırlayan: Z. Nevşirvanov*

Ziynetullah Nevşirvan ve Cemile Nevşirvanova,
çocuklarıyla birlikte, Moskova, 1922.

* Ziynetullah Nevşirvanov: Ufa'lı Tatar, köylü çocuğu. Savaş öncesinde Türkiye'ye gelip İstanbul Üniversitesi'nde okumuştur. İlk sosyalist eğitimini Rusya'da EsEr'lerin literatüründen edinmiştir. İstanbul'da Türkiye Sosyal Demokrat Partisi üyesi olmuş ve merkez komitesine üye seçilmiştir. İstanbul gazete ve dergilerinde Batı ve Doğu sosyalizm-

leri hakkında [1915-1917 arasında Türk Yurdu dergisinde "Zenon" imzalı - Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar I] birçok yazısı çıkmıştır. Komünizmi 1919'da benimsemiş, 1920 Ağustosunda Anadolu'ya geçerek gizli TKP üyesi olmuştur. Merkez Komitesi üyeliğine seçilmiş, yazdığı yazılarla görüşlerini yayımlamıştır. Hafi TKF'nin THİF'na dönüşmesinde rol oynamış, parti programını hazırlamıştır ["Halk İştirakiyun" sözü, ilk olarak, "komünizm adını memleket kabul etmez" gerekçesiyle, Ziyetullah'ın Ankara'da Hacı Musa mahallesindeki evinde yapılan bir hazırlık toplantısında ortaya atılmıştır. Ziyetullah, firkanın adına "Bolşevik" kelimesinin eklenmesini istemişse de, Memduh Nejdî (Karahisar-ı Şarki Mebusu) ve arkadaşları tarafından bu teklif reddedilmiştir, aktaran age]. THİF Merkez Komitesinde Basın ve Propaganda Şube Başkanlığı görevini yürütürken Şubat 1921'de tutuklanmıştır. Ethem'e mektup yazarak Doğu Halkları Bakû Kurultayı'na delege göndermek için para istemekle ve hükûmeti yıkma girişiminde bulunmakla suçlanmıştır. Mahkemede çok rahat davranmış, orada bile propaganda yapmıştır. 15 yıla mahkûm edilerek Niğde'ye gönderilmiştir. Rusya'da yaşlı bir babası, Ankara'da ise iki yaşında bir kızı ile hamile eşi vardır. Eşi [Cemile] Ankara öğretmen okulunda öğretim görevlisiydi, şimdi işinden atılmıştır. Ziyetullah yoldaş, teorik temeli olan, doğu bilimcisi ve bilimsel yaratıcılık yatkınlığı olan bir insandır. RSFSC vatandaşı olduğu için Rusya komünistlerinin Türkiye hükûmetine baskı yapmasıyla kendisinin geri gönderileceğine inanıyor. Orada Müslümanlar arasında çok faydalı olabilir. (TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD 12, Klasör: 17_36, Belge no: 252-255 (Rusça))

1922 Nisan-Mayısında Ziyetullah Türkiye'den ayrılarak Sovyetler Birliği'ne gitmiştir. Kendisiyle ilgili olarak şu yazı Komintern'e gönderilmiştir: "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umumi azasından arkadaş Ziyetullah Nuşirevanov gerek Enternasyonal Komünist nezdinde ve gerekse Türkiye Komünistlerinin harici teşkilâtlarında fırkamızın namına vekâleten çalışmaya memur edilmiştir. 9 Nisan 922" (TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge no: 167 (Osmanlıca))

I

Yakın Geçmiş

Bugünkü siyasi hali izah edebilmek için Anadolu inkılapçı hareketinin geçmişini kısaca hatırlamak gerekir. Zira günümüzdeki olayları anlamak, yalnız onların temellerine inmekle mümkündür.

Madalyonun bir yüzüne bakarak, “Anadolu milli hareketinden” söz etmek, sanırım, yanlış olur. Bugünkü Anadolu hareketi, özellikle İttihat ve Terakki Fırkası (İTF) tarafından Mondros Mütarekesi (20 Ekim 1918) döneminde, belki de daha önce, Cihan Harbinde yenilgi ihtimali düşünülerek hazırlanmıştır.

Balkan Harbi sırasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) İttihat ve Terakki Fırkası'na (İTF) yenildi. İttihat ve Terakki Fırkası bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu idare eden bağımsız ve tek parti olarak kaldı. Cihan harbinin başında bu parti yeni yeni gelişmeye başlayan Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı dağıttı, onun İştirak gazetesini kapattı ve Ahmet Samim gibi en cesur ve değerli unsurlarını sürgün, hapis ve başka yöntemlerle devre dışı bırakarak, kendi ellerini tamamen serbest bıraktı. Harp sırasında İttihat ve Terakki Fırkası istediği gibi saltanat sürdü. Uzun yıllar süren harp döneminde hem İstanbul'da, hem Anadolu'da partinin teşkilatlanma çalışmalarını tamamladı ve sadık yandaşları (kendilerinin kullandığı deyimle - kardeşleri) aracılığıyla birçok milli, dini, ilmi, içtimai ve eğitsel cemiyetin yanı sıra, milli vasıflı bir dizi mali, sınai, iktisadi, ticari ve zirai cemiyet kurdu. Bütün bu cemiyetlerin yardımıyla aydın kesimleri kendinden yana çekti, aralarından en beceriklilerini himayesine alarak, onlara burjuva tarzı hayatın güzel yanlarını öğretti. Askeri ihtiyaç bahanesiyle, gıda ve ulaşım alanlarıyla kimi ticaret kollarında devlet inhisarı kurarak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki değişik şer'i ve burjuva yasalara uyup uymadıklarına bakmaksızın, birçok büyük spekülasyon ve hilelerle zenginleşmesinde kendi asker ve sivil mensuplarına yardım etti. Aslında yukarıda adı geçen mali, sınai, iktisadi, ticari ve zirai vasıflı milli derneklerin çoğu, devlet inhisarı kurulduktan kısa bir süre sonra vücut bulmuş ve böylece İttihat ve Terakki Fırkası harp sırasında her türden bahanelerle, iktisadi bakımından ezilen unsurların uygun bir anda mücadeleye atılması için

lüzumlu şartları hazırladı. Mütareke imzalandıktan hemen sonra, milli ekonomi adına ezilenler, Ermeniler ve Rumlar, İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı düşmanlığı yüzünden baskı altına alınan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın önde gelenleriyle birlikte, kendilerine kimi imtiyazlar vaat etmeyi esirgemeyen galip İtilaf Devletleri'nin desteğine dayanarak, İttihat ve Terakki Fırkası'na ve onun kurduğu mali, ticari, sınai cemiyetlerine karşı atağa geçti. Bu seferberliğe iyi gizlenen ve milletlerarası burjuva teşkilatlarının prensiplerini esas alan cemiyetler, mesela "milli müdafaa" ve Hilal-i Ahmer, birbirinden farklı menfaatleri, cihan harbinde ezilenlerin birçok temayüllerini temsil eden gruplar bile katıldı, ilk temel teşkilatları tesis etmeye, örneğin Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Selamet-i Amme Heyeti, Milli Ahrar Partisi, Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası, Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti, Radikal Avam Fırkası vb. tesis etmeye koyuldu ve İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı mücadeleye girişti.

Rumlarla Ermeniler de çoğu durumda bu çeşit cemiyetlerde birleşerek mücadele etti. Öte yandan, Osmanlı Sosyalist Partisi canlandı ve Türkiye Sosyalist Partisi'ne dönüştü. Almanya'da bulunmuş ve orada inkılapçı harekete katılmış kimi sosyalist unsurların katılımıyla Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi kuruldu. Bundan başka, liman işçileri ve kayıkçılar Sosyal Demokrat Parti'yi kurdu. Posta ve telgraf memurları, demiryolu işçileri, öğretmenler ve kimi başka emekçi gruplar birçok sendika teşkilatı ve yardımlaşma cemiyetleri kurdu. Onlar da sınıf mücadelesine atılmak niyetindeydi.

Müttefik devletlere dayanarak hareket eden birinci grup gibi, sınıfının menfaatlerini savunmak için savaşa atılmak isteyen ikinci grup da, çoğunlukla İttihat ve Terakki Fırkası'na ve onun önderlerine karşıydı.... Şöyle ki, mücadelede başarılı olabilmek için İttihat ve Terakki Fırkası birçok yola başvurmak zorundaydı: 1/ Ermeniler ve Rumlarla savaşmak, 2/ Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve diğer örgütlerle, dernek birlikleriyle ve kendisine düşman birçok kişiyle savaşmak, 3/ emekçi unsurlarla ve 4/ İtilaf Devletleri karşısında kendi varlığını korumaya çalışmak, 5/ kısaca, milliyetçi akımları güçlendirmek durumundaydı.

Bu hedeflere ulaşmak için, bir yandan sırtını İtilaf Devletleri'ne dayayan "saltanatçı muhafazakarların" ve "Hristiyan milliyetçilerin" ör-

gütlerini, diğer yandan emekçi unsurların mücadelesine kendi başına katılan parti ve örgütleri “içeriden” çürütmek ve bununla birlikte İttihat ve Terakki Fırkası’nın dernek ve örgütlerinin varlığını sürdürmek gerekiyordu. Bu nedenle, bir kongre düzenleyip İttihat ve Terakki Fırkası’nın adını ve programını değiştirerek, kısmen Teceddüt partisine dönüştü. Bu arada İttihat ve Terakki Fırkası’ndan uzak kalan ya da bu partiye sempati duyan kimi unsurları birleştirmek için, Muhafazakar Fırkası kuruldu. Emekçi unsurları kazanmak için ise Hürriyetperver Avam Fırkası kuruldu. Uygun anlar kullanılarak İttihat ve Terakki Fırkası’na düşman partilere belirli kişiler sokuldu ve diğer örgütlere sızan bu kişiler vasıtasıyla İttihat ve Terakki Fırkası düşmanlarının gazetelerini bile ele geçirebiliyordu⁽¹⁷⁾.

Ve sonunda, İttihatçılar savaş sırasında kurulan her dernekten ve onların oluşturduğu yeni partilerden ikiye delege toplayıp, daimi İcra Heyeti seçme niyetiyle bir Milli Kongre düzenledi.

* * *

Amerika ve Avrupa ile ekonomik ilişkiler başlar başlamaz, savaş sırasında suni olarak yaratılan “milli iktisat” korkunç bir bunalım yaşamaya başladı. “Milli iktisatçıların” oluşturduğu kuruluşlar art arda yıkılır oldu. İtilaf devletlerinin askeri baskısı da günden güne yoğunlaşmaya başladı. Osmanlı imparatorluk ordusunun azaltılmasına ve yok edilmesine geçildi. Bu konuda İtilaf devletleri Hürriyet ve İtilaf Fırkası’na talimat veriyor ve elden geldiğince daha çok İttihatçı subayın ordudan atılması için her şeyi yapıyordu. Savaş sırasında değişik lise ve üniversite düzeyi okullardan alınan 15-20 bin yedek subay ordudan çıkarıldı ve işsiz kaldı. Aynı şey birkaç bin muvazzaf subayın başına da geldi. Bunların büyük çoğunluğu işsiz kaldı.

¹⁷ Zenginliğini savaş sırasında İttihat ve Terakki Fırkası’nın himayesine borçlu olan savaş zenginlerinden ve partinin ticari işlerdeki aktif üyelerinden Sabur Sami, bir sıralar Alemdar gazetesini rüşvet yoluyla ayarladı, yani İttihat ve Terakki Fırkası’nın gizli örgütü bu kişi vasıtasıyla gazeteye para yardımı sağlıyordu. Bu arada, aynı kişi, Kayseri’de oturan kardeşleri Nurullah Sami ve Raşit Sami ile birlikte, gizlice Anadolu hareketine çalışıyordu. En önemli Türk-Yunan çarpışmaları sırasında (Temmuz-Eylül 1921) sol itihatçıların Yeni Gün gazetesini Nurullah Sami çıkarıyordu.

Sonunda, politik ve ekonomik varlığın sürdürülmesi için, yalnız işgal altındaki İstanbul'da çalışmanın yeterli olmadığı anlaşıldı. Avrupa'nın başlattığı ve hatta ateşkes hükümlerine rağmen yoğunlaştırdığı askeri baskıya karşı koyabilmek için, milli devrimci harekete ihtiyaç vardı.

İstanbul'u işgali ve ticari etkisi altına alan, Türkiye'nin mali işlerinin başına geçen İtilaf devletleri, İttihatçılardan sakınmanın yanı sıra, şurada burada küçük parti ve gruplar halinde örgütlenmeye başlayan emekçi unsurlardan da korkuyordu. Özellikle en sol liderlerinin şahsında partiler (Türkiye sosyalist, sosyal demokrat, işçi-köylü, sosyalist) olduğu gibi, Karadeniz sahillerinden başkente doğru yönelen ve Türk unsurlarla ilişki kurmaya çalışan sosyalistler, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları ve Hristiyan milliyetçilerin yanında yer alan İtilaf devletlerinin baskısına uğruyor. Açıkça yeni akımlara yönelen İstanbul ve Anadolu'nun, devrimci proletarya Rusya'sı ile çok yakın komşu olması Batılı emperyalistlerin tüylerini ürpertiyordu. Kısa bir sürede art arda Kurtuluş ve Kaplan, Mütareke'den sonra bir süre yeniden yayınlanan İdrak ve başka sosyalist gazete ve dergiler kapatıldı. Ekonomik bunalım derinleşmeye devam ettiği için birçok devlet ve özel sektör kuruluşlarında işsizlik sürekli artıyordu. Bu şartlar altında emekçiler ile genç Türk burjuvazisini oluşturan İttihatçılar arasında uzlaşma kaçınılmaz oluyordu. Aslında İttihatçılar kendi açılarından "Milli ekonominin" ve "Milli hareketin" savunulmasını sağlayacağını umdukları, devrimci Rusya ile ortak eylemlere yatkındı. Ama, tutumlarıyla Anadolu'yu uluslararası ablukanın içine ittikten sonra. Onlar bu yatkınlığını emekçi unsurlara açıkça anlatıyor, kendilerinin emekçilerin devriminden yana olduklarını söylüyordu. Korkunç hayat şartları ve ihtiyaçları sebebiyle emekçiler bu harekete katılmak durumundaydı.

Yukarıdaki açıklamalardan görülüyor ki, politik ve ekonomik sebeplerden dolayı Anadolu hareketinin başlatılmasından yana olan ve şartların dayatmasıyla bu harekete katılma taraftarı olan bir takım unsur ve gruplar mevcuttu.

1/ Seferberlikleri iptal edilen yedek subaylar (onları muvazzaf subaylarla bir bütün saymak yanlış olur. Hepsi öğrenci olan bu gençler orduya çağırılmış ve sonra ordudan atılıp geçim kaynağı ellerinden alın-

mıştı. Bunların çoğu yoksullar sınıfına mensuptu ve emekçilerle birlikte devrimden yana olabilirlerdi).

2/ İtilaf devletlerinin Osmanlı ordusunu tasfiye etmesi sonucunda sokakta kalan subay, komutan ve generaller. Daha önce de belirtildiği gibi, bunların çoğunluğu kaşarlanmış İttihatçıydı.

3/ İşsiz kalan ve İtilaf devletleri ile onların maşalarının kovuşturmalara tabi tutulan devrimci emekçi kesimler.

4/ Zor kullanılmasına ve Avrupa kültürüne karşı dini nefret duygusu besleyen mutaassıp dinci gruplar (çoğu cami ve dini vakıfları idare eden evkaftandı ve dolayısıyla tarımın gelişmesinden yanaydı ve Amerikalı buğday ve un tüccarlarının Anadolu'da etkisinin artmasından korkuyordu).

5/ İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de politik, toplumsal ve bilimsel dernek ve partiler şeklinde gizlenen İttihatçılar. Bunları birkaç gruba ayırabiliriz:

a) Türkiye'yi bölmek amacıyla Yunan ordularını kışkırtan ve savunan İtilaf devletlerinin ve kimi Müslüman çevrelerin, kendilerini yığınsal Ermeni kırımını ve diğer cinayetlerden ötürü suçlayıp cezalandırmasından korkan suçlu ve caniler.

b) Amerika'dan ve kimi sömürgelerden buğday ve un ithalinin başlamasıyla İstanbul piyasasını yitiren ve en azından Anadolu'yu bu rekabetten kurtarmayı düşünen büyük çiftlik sahipleri ve tahıl tüccarları⁽¹⁸⁾.

c) İttihat ve Terakki Fırkası hükümetinin milli sanayii ve milli ekonomiyi teşvik politikası sayesinde değerli "kardeşler" tarafından yaratılan yeni ve milli sanayi işletmelerini ve buralardaki üretimi Avrupa mallarının rekabetinden korumaya çalışan sanayiciler.

¹⁸ Bu büyük çiftlik sahipleri Aydın vilayetinde, Eskişehir kazasında ve Güney-Batı Anadolu'da oldukça büyük etkiye sahipti. Karahisar kazasında, Menteşe'de ve Eskişehir'de harekete hevesle katıldı. 70 köyü bulunan, Menteşe yöresinin büyük toprak sahiplerinden Hacı Ali Bey bu köylerin köylülerini büyük tarım yöntemleriyle çalıştırıyor ve büyük tahıl ticareti yapıyordu; bu bölgede milli hareketin gelişmesi için gerekli paranın büyük bir bölümünü bu büyük çiftlik sahibi sağlıyordu. Eskişehir'deki büyük çiftlik sahiplerinden Köprülü, Halil Ağa, Yeşil Ağa, Zade Halil ve Hacı Hafız Ömer MK'nin en aktif üyeleridir.

d) Savaş sırasında “Milli iktisat” hükümetinin himayesi sayesinde kurulan birçok küçük büyük ticari ve mali kuruluşların önde gelen üyeleri, kurucuları ve yönetim üyeleri.

e) İttihat ve Terakki Fırkası’nın sorumlu sekreterleri ve partiyi Anadolu’nun her şehrinde temsil eden ve yerel örgüt örgütleri kullanarak bulundukları mevkileri şahsi kâr kaynağına çeviren diğer önemli örgüt üyeleri.

f) Kimi propagandacılar, hâtipler, doktorlar, avukatlar vb.

* * *

Batı emperyalizminin etkisi sonucunda Osmanlı İmparatorluğu’nda ekonomik sınıf farkları politik sahnede ön plana çıkmadı ve sınıf savaşı çetin şekiller almadı. Hakimiyetini güçlendirmek için emperyalist Avrupa’nın politik çevreleri değişik din ve ırklardan halkları içeren Osmanlı İmparatorluğunun değişik unsurları arasında milliyetçi bir propaganda yürütüyordu. Osmanlı İmparatorluğu nüfusunu değişik ırk ve dinsel gruplar halinde birleştiren bu propaganda, bu grupları milli mücadeleye teşvik ederek, sınıf savaşını gölgeliyordu. Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük ekonomik ve mali güç sahiplerinin çoğu Türkiye dışında, Avrupa’da bulunduğu için, ilk bakışta Türk köylüleri ve işçileri içinde bulundukları ekonomik köleliğin bilincine varamıyordu. Bu ve benzeri diğer sebeplerden dolayı sınıf savaşı, gerçek hayatta varolmakla birlikte, imparatorluğun hakimiyeti devam ettikçe çok zayıf kalıyor ve bilinçli olarak kavranma düzeyi düşük oluyordu. Uluslararası kapitalizmin geçici zaferi sonucunda Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü sırasında geçici bir uzlaşma oluştu: Değişik çıkarları nedeniyle uzlaşmayan değişik sınıf ve gruplar, savunma savaşına birlikte atıldı. Bu yüzden Türkiye Müslümanlarının büyük bölümü bu savaşa katıldı, Ermeniler, Rumlar ve diğer gayrimüslimler, sarayla ortak çıkarları olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile birlikte, bu savaşa düşman durumuna geldi. İlk dönemlerde devrimci ya da isyancı hareketler İstanbul’da İzmir Reddi İlhak Cemiyeti ve Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte Milli Kongre ve o zamanlar İstanbul’da bulunan Kafkasya Tümeni komutanları tarafından, Anadolu’da Reddi İlhak gibi cemiyetler, daha sonra da Erzurum ve Sivas’ta Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i

Hukuk Cemiyetini temsil eden grup tarafından yönetiliyordu. Devrimin yarattığı düzenli ordu henüz yoktu. O zamanlar devrimde sınıf bilinci pek güç kazanamıyor, herkesin içinde birleştirici savunma ihtiyacı ön plana çıkıyordu. Söz konusu dönemde savunma güçleri Kuvva-i Milliye denen düzensiz çetelerden oluşuyordu. Bu çetelerin komutanlarının bir kısmı muvazzaf ordu subayları ve yedek subaylardı; ama büyük bölümü halktan çıkma savaştan önderlerden ve savaş sırasında Ermeni kırımlarına katıldıkları için ateşkesten sonra dağa çıkan İttihatçılardan oluşuyordu. İstanbul hükümeti en başta yedek subayları ordudan çıkar-
dı ve bunlar arasında hareketin işçi-köylü devrimine dönüşmesini isteyenler hiç de az değildi. Devrimci işçiler ve sosyalistler de kurtuluş hareketine katıldı. Kurtuluş hareketinin en önemli kesimini oluşturan İttihatçılar bile, kendilerini sosyalist görüş taraftarı olarak tanıtıyordu⁽¹⁹⁾.

* * *

Eylül 1919'da, Sivas'ta, İttihatçıların Rumeli, İstanbul ve Anadolu'da kurduğu değişik cemiyetlerin kongresi yapıldı. Bu kongreyi düzenleme kararı, Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Haziran 1919'da, Erzurum'da yapılan kongresinde alınmıştı. Sivas kongresi Anadolu hareketinin ilkelerini açıkladı ve hareketi yönetmek amacıyla her şehirde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı vilayet komiteler kurdu. Bu komiteler, sözde Sivas Kongresi'nce oluşturulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilciler Komitesi'nin bir tür kollarıydı. Adı geçen komiteler, yerli halklar, halk arasında etkisi olan büyük çiftlik sahipleri, sanayici ve müftü, kadı gibi mollalar, İttihat ve Terakki Fırkası'nın silah kullanmasını bilen üyeleri ve zorba toprak ağaları arasından seçilerek, merkezin (yani Sivas'ın ya da milli kongrenin ve İzmir ve İstanbul Reddi İlhak Cemiyetlerinin) ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın yerel "sorumlu sekreterlerinin" atama ve talimatlarına göre belirlenen kişilerden oluşuyordu. Savaş sırasında bulundukları şu

¹⁹ Partisi adına Sivas Kongresine katılmak üzere Ankara'ya gelen Sosyal Demokrat Parti temsilcisi, Ankara'da Ali Fuat Paşanın kendisine Kongreye katılmasına izin verilmediğini bildiren bir telgraf vermesi üzerine, Eskişehir'e dönmek zorunda kaldı. Bunun sayesinde Eskişehirli işçiler milli birliğin neye yol açtığını hissettiler.

ya da bu şehirde kötü çalışan İttihat ve Terakki Fırkası sorumlu sekreterleri, başka bir şehre gidince, oradaki Vilayet Komitesi'nde çalışmaya başlıyordu⁽²⁰⁾.

Bu vilayet komitelerinde kırsal bölgelerde oluşturulmaya devam eden "Kuvva-i Milliye" temsilcileri de katılıyordu. Vilayet komiteleri gitgide güç kazanmaya, yetkilerindeki bölgelerde zulüm yapmaya yönelmiş, baskıya ve kaba güce dayanan etkilerini emirlerindeki "kuvva-i milliye" birliklerini, işlerine gelmeyen kaza amiri, vali, kadı ve eski İmparatorluk ordusundan komutan ve subayları değiştirmek, hatta bazen tutuklamak ya da kaçmak zorunda bırakmak için kullanmaya başlamışlardı. 1919 yılının Ekim ile Aralık ayları arasında parlamento seçimleri yapıldı. Sivas'ta Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsilcileri Komitesi'nin, İstanbul'da Milli Kongrenin atadığı kişiler, kuvva-i milliyenin silahlı tehdidi altında, her biri elli bin vatandaşın oyuyla milletvekili seçtirildi⁽²¹⁾.

16 Mart 1920 tarihinde iki meclisten oluşan parlamento müttefik devletlerin askeri birliklerince işgal edildi (gayri resmi işgal ateşkesten sonra kendiliğinden oluşmuştu) ve milletvekillerinin bir kısmı tutuklanarak, İstanbul'daki Bekir Ağa Bölüğü olarak bilinen siyasilere hapsine atıldı ve daha sonra Malta'ya sürüldü⁽²²⁾.

İttihat ve Terakki Fırkası'nın birçok önemli üyesi Roma'da gizle-

²⁰ Bugün TBMM'nin oturumlarının yapıldığı binayı İttihat ve Terakki Fırkası Ankara Kulübü için kurdurtan İttihat ve Terakki Fırkası Sorumlu Sekreteri Necati Bey, Bursa, Aydın ve Saruhan vilayet komitelerinde çalışıyordu. Bugün ise Saruhan milletvekili olarak TBMM'de yer alıyor.

²¹ Seçimler, 1878'de Mithat Paşa'nın geçirdiği ve bu defa seçimleri öne almak için kimi değişikliklerin yapıldığı seçim kanununa göre yapıldı. Bu kanun seçimin iki aşamada yapılmasını ve seçme hakkını kazanmak için belirli bir mülk sahibi olmayı ve belirli bir miktarda para ödemeyi öngörüyor. Bu burjuva kanunu, sermaye sahipliğine dayanıyor. Kanunun hudut koyan şartları dikkate alınıyor, seçimlere müdahaleyi yasaklayan hükümleri ise unutuluyordu.

²² Savaş sırasında İzmir valisi bulunan ve Yunus Nadi ile ortaklık içinde üzüm ve tütün ticaretinden, askeri kurmay ile ticarete aracı sıfatıyla apolet ticaretinden milyonlar vuran, demiryollarını eline geçirdikten sonra yerli tüccarları da etkisine alan Rahmi Bey, İngiltere ile dostluk propagandası yapan ve Mondros Mütarekesi'nin bağlanmasına aracılık eden İttihat ve Terakki Fırkası'lı "kardeşlerin" önde gelenlerinden biriydi ve Malta hapishanesinden Londra'ya kaçtı.

niyordu. Bu kaçakların orada ne yaptıkları bilinmiyor. Bilinen yalnız İttihatçıların İngilizlerle yapmak istediği ortak işlerin çoğuna Rahmi Beyin de katılıyor olması, hapisten kaçan ve Roma'da gizlenen İttihatçıların savaş yıllarında maliye bakanlığı yapan, bugün ise İttihat ve Terakki Fırkası'nın dayandığı gizli teşkilatın Roma şubesini yöneten Cavit Bey ile birlikte çalışıyor olmasıdır. Şubenin "Posta kutusu" vardır ve bu kutu İttihatçı kapitalistler ile Almanya - Türkiye arasında ithalat ve ihracat komisyonculuğu maskesi altında Avrupa'da çalışanlar ve onların yandaşları arasında bağlantı için kullanılıyor. Hamburg'da ve Zürich'te şubeleri bulunan ve Rıza Rifat & Co tarafından yönetilen bu "Komisyoncular Adası" ile ilgili ilk ilan Ankara'da yayımlanan Yeni Gün gazetesinde çıkıyor ve İstanbul'daki bütün İttihatçı gazetelerde de basılıyor, propaganda ediliyor.

Mebusların bir kısmı Anadolu'ya geçerek kurtuldu. En sessiz kalanlar veya hareketlerinde en kurnaz davrananlar İstanbul'da kalmayı başardı. İstanbul'dan kaçanlar, artık kendi etrafında birçok subay ve silahlı birliği toplamayı başarmış olan Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşa ile birleşince, Anadolu'da çalışabilecek yeni meclisi toplamak için hiç de zor olmadı. Bunun için gerekli teşkilatlar artık hazırды: Her şehirde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Vilayet Komitesi vardı ve bu komiteler büyük tüccar, sanayiciler, çiftlik sahipleri ve yüksek mevkideki mollar ve ağır basan komitacılar, onların yanı sıra, henüz dağıtılan parlamento için bu vilayet komitelerince seçilmiş ikinci seçmenlerden oluşuyordu. Paşaların emrinde son derece yetenekli, etkin ve zeki subaylar vardı. 23 Nisan 1920'de çalışmaya başlayan Türkiye Büyük Millet Meclis, işte bunların büyük bir kısmı, her kazadan 5'er kişi olmak üzere, ek milletvekili olarak atanarak ve İstanbul'dan kaçmış mebuslardan oluşuyordu.

* * *

Türkiye Büyük Millet Meclisi, diğer şehirlerde Müdafaa-i Hukuk komiteleriyle birlikte devlet aygıtını ele geçirmeye, bu aygıt içinden kendine uygun olmayan unsurları uzaklaştırmaya devam ediyordu. Müdafaa-i Hukuk kaza komitesi, komutanları vasıtasıyla idare ettikleri kuvva-i milliye çetelerinin yardımıyla Yunan taarruzlarına karşı savun-

mayı gerçekleştiriyor, birçok vilayet ve şehirde patlak veren isyanları bastırıyordu⁽²³⁾.

²³ Burada iki ilginç olguyu anımsatmak gerekir: 1) Hareketin başlangıcında kendini henüz zayıf hisseden Kuvva-i Milliye ve TBMM isyanlardan, yani gericilik yatağı Konya'nın milli harekete katılmamasından endişeleniyordu. Ama, aynı zamanda silaha ve askeri malzemeye çok büyük ihtiyaç vardı. Bu yüzden Konya vilayeti İtalyan askeri birliklerince (milli hükümet güçleninceye kadar) işgal edildi ve İtalya'dan, Antalya üzerinden silah ve cephane getirildi. TBMM hükümeti duruma hakim olmaya başladıktan sonra İtalyanlar birliklerini TBMM'nin "aracısı"nın bulunduğu Anadolu'ya çekti ve İtalyan hükümetinin Enformasyon Dairesine bağlı Stefani Ajansı ile Anadolu Ajansı arasında anlaşma bağlandı.

1920 yılının ikinci yarısında TBMM hükümetinin eski içişleri kumandanı Sami Bey, resmi hükümetin temsilcisi olarak bulunduğu Roma'da, Roma ile Ankara arasındaki ilişkilerde arabuluculuk ediyordu. Basın müdürlüğü adına imzalanan bu anlaşmayla ilgili açıklamayı Basın Yayın Genel Müdürü Hamdullah Suphi, bir grup mebusun sorusu üzerine, meclisin açık oturumunda yaptı ve bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa ile arasında mücadele başladı. Mustafa Kemal anlaşmayla ilgili bu açıklamayı reddetti ve Hamdullah Suphi'yi yalancılıkla suçladı.

Bu olayın ardından istifa eden Hamdullah Suphi basın müdürlüğü görevinden ayrılıp Anadolu'ya gitti ve oldukça uzun bir süre kaldıktan sonra onun tekrar geri dönmesi, Mustafa Kemal'in onu Maarif Nazırını "seçtirmesiyle" sağlandı. Ama, bugün Mustafa Kemal Paşanın ve 12 Kasım 1921 "Askeri" anlaşması ile birleşen bir grupta çalışan komutan arkadaşlarından Nihat ve Nurettin Paşanın çetin hasımları olan Doğu vilayetlerinin, yani Kürdistan, Erzurum, Van ve Bitlis mebusları, bu "milliyetçi hatip" Maarif Nazırını coşkulu bir taarruzla görevden düşürdü. Nihat ve Nurettin Paşaların komutanlıktan alınması olduğu gibi, Hamdullah Suphi'nin istifa etmesi de, Mustafa Kemal Paşanın "Askerler grubunun" liberal burjuvalar karşısında aldığı bir yenilgi olarak değerlendirilmelidir.

Anadolu Ajansının verdiği haberlerin büyük bölümünü Stefani'nin Rodos adası üzerinden sağladığı malumatlar oluştuyordu.

1/ İttihatçıların elebaşlarından biri olan Cavit Beyin Anadolu hareketinin ta başından Roma'da bulunması, 2/ İstanbul'dan kaçmak zorunda kalan itttihatçıların çoğunun Anadolu'ya İtalyan yardımıyla geçmesi ve 3/ Malta'dan kaçan İttihatçıların Roma'da gizlenmesi ve benzeri hususlar, Anadolu hareketinin çok eskilerden ve özlü bir şekilde İtalya ile bağlı olduğunu gösteriyor.

Eylül-Ekim 1920'de Konya'da TBMM hükümetine karşı patlak veren II. İsyân, İstanbul'a ve Adana'ya giden ticaret yollarının kapatılmasıyla ticaret alanında baş gösteren kriz sebebiyle büyük ithalat ve ihracat tüccarlarınca hazırlandı. Halk ise bu isyana katılmaya "halifelik" propagandası vasıtasıyla kandırılmıştı. İsyânın hazırlama ve yönetme işlerine (Halim Sabit Beyin arkadaşı ve Bakû'de çıkan Yeni Dünya gazetesinde İslâhî takma adıyla yazan) Kâzım Hüsnü gibi kişiler de karışmıştı. Anadolu'da milliyetçi hareket başladığında, Kâzım Hüsnü İstanbul'daki ticarethanesinin başında bulunduğu sıralarda bu hareketin gelişmesine büyük katkıda bulundu ve sonraları TBMM'ne Konya'dan mebus seçildi.

Çoğu işsiz emekçi olan bu Kuvva-i Milliye, o dönemlerde Anadolu hareketinin ana dayanağıydı. Sakarya zaferinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Eylül 1921 günü TBMM'de yaptığı askeri hareket ve oluşan durumla ilgili açıklamalarının tarih bölümü, gerçeklerle çelişiyordu: Bu açıklamaların amacı, komutanlar arasındaki "askeri ittifak" sayesinde ayakta duran muvazzaf ordu komutanlarını övmek, ona karşı isyan eden Ethem Beyi ve Mehmet Efeyi karalamaktı. İsyan sırasında edinilen tecrübe, Müdafaa-i Hukuk komitelerinin isyancılara karşı başarılı savunma yapamayacaklarını ve Türk burjuvazisinin halkı yalnız barış ortamında sömürebileceğini ve yönetebileceğini gösterdi.

Ama, tüccar, sanayici, büyük çiftlik sahibi, önde gelen din adamları, kurmay subay, general, doktor ve avukatlardan oluşan TBMM, Kuvva-i Milliye'nin derin devrimci özünü daha iyi kavramaya başladı. Az da olsa varolan kanunlardan rahatsız olan değişik burjuva gruplardan oluşan bu meclisin bir kısmı, Kuvva-i Milliye'nin muvazzaf orduyla değiştirilmesi yönünde propaganda yapmaya başladı. Aslında, bu propaganda başka bir grubun daha hoşuna gidiyordu. İtilaf devletlerinin Osmanlı ordusunu tasfiye etmesi sonucunda sokağa atılan yüzlerce kurmay subay ve paşa, iş aramak üzere Anadolu'ya geçiyordu. Onlara göre, "Türkiye'nin kurtuluşu" yalnız muvazzaf bir ordu kurmakla mümkündü. Bu, hayatın bütün zevkleri arasında en çok iktidar ve emretme zevkine değer veren ve yaldızlı parlak apoletlerine aşık olan devrimci paşaların çıkarlarına da uygun olmalıydı. Çünkü, Kuvva-i Milliye'ciler çok coşkulu adamlardı, onları itaat etmeye alıştırmak son derece zordu ve gitgide daha çoğaldıkları ve aralarında devrimci sosyalist unsurlar arttığı, Kuvva-i Milliye içinde devrimci görüşler aşılanmaya başladığı için, gelecekte paşalar açısından tehlike oluşturunacaklardı. Parlak üniformayı giyip emretmek ve başkomutan, mareşal ya da gazi olmak için, muvazzaf ordu çok daha uygundu...

II

Sınıf Savaşına Doğru

Bu yüzden, İstanbul'dan gelen subay ve kurmay subaylar, TBMM'nin oy çoğunluğuyla kabul ettiği kararıyla muvazzaf ordu ("muvazzaf düzene sahip milli ordu") kurmaya itiliyordu. Mollaların önemli bir bölümünün çıkarları, büyük çiftlik sahiplerinin çıkarlarıyla aynıydı. Çünkü çoğu evkaf (dini kuruluş vakıflarının en başta toprak ve çiftlik gibi mülklerinin) idarecisiydi. (Bu idareciler ya vasiyetname sahiplerinin kendileri ya da Evkaf Nazırı tarafından tayin ediliyordu.)

Kuvva-i Milliye denen halk ordusuna karşı bu tutum sonucunda, bu ordu içinde bunalım baş gösterdi. Kuvva-i Milliye içinde yer alan ve varolan sosyal düzenin korunmasında çıkarı bulunan kesimler muvazzaf ordu kurmanın yanı sıra, Kuvva-i Milliyeeye karşı muvazzaf ordu lehine propaganda yürütmeye, hükümet lehine casusluğa ve Meclisteki muvazzaf ordu müdürlükleri ile Kuvva-i Milliyece komutanlar arasına kama sokmak için çaba harcamaya girişti.

Kuvva-i Milliye'nin içinde ve dışında yer alan ve devlet müesseselerinin alt düzeylerinde çalışan devrimci emekçi kesimler, devrimci sosyalist hareketi genişletmeye ve bu amaca ulaşmak için Kuvva-i Milliye'den yararlanmaya çalışıyordu. Bütün bunlar 1920 yılının Haziran ile Kasım ayları arasında oluyordu. Sosyalist hareketin halk arasında ve Kuvva-i Milliye içinde haklı olarak yayılmasının sebeplerinden biri de, bütün TBMM'nin kimi politik hususları dikkate alarak, kendisini sosyalizm taraftarı gösterme çabasıydı. Hacıoğlu Salih, Şerif Manatov, Ahnet Hilmi ve Zinetullah Nevşirvanov yoldaşların başında bulunduğu Hafî Türkiye Komünist Partisi ve Nâzım yoldaşın Amasya ve Samsun bölgelerinde örgütlediği Gizli İşçi Komitesi'nin bu yöndeki çalışmaları çok başarılı oluyordu.

Ama, değişik burjuva gruplarından meydana gelen TBMM içinde bir sınıf, daha doğrusu bir grup vardı ki, devrimci emekçi unsurlar ile askeri tahakkümcü ve muhafazakar politika izleyen unsurlar arasında yer alıyordu. Bu grup uzun süren savaş yıllarında tüccarlık etmiş, değişik mali ve ticari cemiyetlerde çalışmış ve az da olsa, ticari ya da mali sermaye sahibi olmuş kişilerden oluşuyordu.

Kendisiyle işbirliğinden yarar uman doktor, avukat, gazeteci ve diğer mebuslar da, mevcut sosyal düzeni tamamen yıkmamakla birlikte, sermayenin daha hızlı dönmesi ve ticaretin daha iyi gelişmesi için zemini hazırlayacak kapsamlı sosyal reformlar için çalışan bu grubun yanında yer alıyordu. Bu grubu oluşturanlar, bütün dünya savaşı boyunca, muhafazakarlığın korunmasında çıkarı olan subay, büyük çiftlik sahibi ve mollalarla birlikte İttihat ve Terakki Fırkası üyesiydi ve bu üyeliği şimdi de koruyordu. Onlar baştan kimi devrimci unsurlarla işbirliğine başladı ve amacı milli ve İslamcı iştirakiyun olan Yeşil Ordu teşkilatını kurdu. Onlar da milli kuvvetleri kendi emelleri için kullanmak niyetindeydi. Onların görevi Yeşil Ordu'yu emekçilerin devrimci örgütüymüş gibi tanıtmak ve çevresindeki devrimci unsurları kendi aracı durumuna getirip, bunları ve sosyalist devrime yatkın unsurları kendi etrafında toplamaktı. Hafi TKP'nin ayrı devrimci teşkilatlar şeklinde çalışması işlerine gelmiyor ve bu yüzden onlar bu partiye karşı savaşmak zorunda kalıyordu.

Gitgide devrimci emekçilerden yana teşkilatların ve unsurların etkisine geçen Kuvva-i Milliye'yi ele geçirmeye çalışan Yeşil Ordu teşkilatı, Kuvva-i Milliye komutanlarını saflarına çekip üye yapıyor ve aynı zamanda komünist teşkilatlara karşı teorik savaş yürütüyor, onları "aşırılık düşkünlüğüyle", ülke şartlarını bilmemekle vb. suçluyordu. Yeşil Ordu teşkilatçıları içindeki devrimci ve sosyalist unsurlar, böylece çoğunluktan, reformcu arkadaşlarından gitgide uzaklaşıyordu. Bu arada, Meclisin asker önde gelenleri ve onların Kuvva-i Milliye komutanlarının Yeşil Ordu saflarına üye alınmasından özellikle rahatsız olan ve askeri diktatörlüğe yatkın önderi Mustafa Kemal Paşa da Yeşil Orduya karşı düşmanca konuma geçti.

Böyle bir duruma düşen Yeşil Ordu içinde dağılma belirtileri görülmeye başladı. Reformcu unsurlar burjuva-liberal reformlar programıyla ortaya çıkarak ayrıldı ve Halk Zümresini oluşturdu. Bu grubun programı ustaca hazırlanmıştı ve Meclisteki devrimci, reformcu ve hatta muhafazakar-şeriatçı unsurları bile ürkütmeyecek kadar üstü örtülü ve esnekti. Kuruluşundan hemen sonra bu grup akıllıca bir manevra yaparak, önde gelen asker mebuslar dışında, Meclis üyelerinin çoğunu kendi etrafında toplamayı başardı ve bir sosyalist olarak Yeşil Ordunun fa-

aliyetlerini sürdürmesinde ısrar eden ve Halk Zümresine katılmayan Tokat mebusu Nâzım yoldaşın Dahiliye Vekili seçilmesini sağladı. Bu seçimin amacı Nâzım yoldaşı gruba çekmek ve onun teşkilatçı yeteneklerinden yararlanmaktı.

Yeşil Ordunun canı olan ve Kuvva-i Milliye'nin Yeşil Orduya katılması için herkesten çok çalışan bu mebusun Dahiliye Vekili görevine seçilmesi muvazzaf ordu taraftarlarını ve muhafazakarları çok rahatsız etti ve tepkilerine yol açtı. Halk Zümresinin reformcu-liberal önderleri bakan görevine seçilmesini sağlamakla Nâzım yoldaşı tamamen kendinden yana kazanacaklarını ve onun bakan koltuğunda da Yeşil Ordunun faaliyetlerini sürdürmesi için çalışmaya devam edeceğini anladı.

Dahiliye Vekili Nâzım yoldaş 2-3 gün sonra istifa etmek zorunda kaldı (Eylül 1920).

III

Zenginler Sınıfının Fakirler Sınıfına Karşı Birliği
Halk Zümresinin kendine karşı olan akımlardan birini kandırıp, bir başkasını yok etmeye ihtiyacı vardı. Solunda, teşkilatlanmasını kısmen tamamlayan, ama henüz güçlenemeyen ve muhafazakarlar (mollalar, büyük çiftlik sahipleri) ile Meclisteki asker komutanlar tarafından desteklenen muvazzaf ordu; sağında, tutumuyla muvazzaf orduyla savaşa hazırlanmakta olduğunu belli eden, giderek sosyalist çevrelerin sempatisini kazanan ve hatta milli kuvvetleri ele geçirmek isteyen birçok devrimci unsur ve komünist teşkilatları elinde bulunduran Kuvva-i Milliye vardı.

Müdafaa-i Hukuk Komitesi'nin tavsiye ettiği ve "temsilciler grubu" tarafından onaylanan üyelerden oluşan TBMM'de devrimci sosyalizm yandaşları ve devrimci harekete yardım eden Kuvva-i Milliye taraftarları çok azdı. Bundan başka, Halk Zümresi, çıkardığı Yeni Gün gazetesinde Yeşil Ordu'nun artık çökmüş olabileceğini ve gizli komünist partisinin teşkilatlanmasını henüz tamamlayamadığını ima ediyordu. Ama, Halk Zümresi için en büyük sorun, TKP önderlerinin ve bu önderlerin politikasından yana tutum alan ve hatta çıkardıkları Yeni Dünya gazetesinde onların kimi yazılarını yayımlayan gazetecilerin, bu li-

beral burjuvalarla birlik yönünde hiçbir eğilim ve yakınlık göstermemeleri idi. Her iki taraf da gazetelerde karşılıklı saldırılara girişti. Şöyle ki, bu grup için sol unsurlarla anlaşma sağlamayı deneme olanağı bile yoktu. Halk Zümresinin muhafazakarlarla ve askeri baskı taraftarlarıyla anlaşması çok daha mümkündü. Halk Zümresi ve sıralanan sağcı gruplar, birbirinden farklı olmakla birlikte, aynı burjuva sınıfının unsurları ya da maşasıydı. Nitekim, TBMM sadece değişik burjuva gruplardan oluşuyordu. Eski kapsamlı reform taraftarları ile muhafazakarlar ve asker komutanlar aralarında geçici ve aldatıcı uzlaşmaya vardılar ve Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla birlikte devrimci akıma ve Kuvva-i Milliye'ye karşı tutum aldılar. Aslında, Kuvva-i Milliye'yi parçalamak ve sosyalist akımın önünü almak isteyen asker gruplar böyle bir uzlaşmaya ihtiyaç duyuyordu. Kısacası, sağ ve orta akımlar arasında varolan ortak sınıf çıkarları temelinde bu uzlaşma zaten kendiliğinden oluşuyordu. Zaten önceleri (yani büyük emperyalist savaşa kadar) bu ekonomik gruplar İttihat ve Terakki Fırkası'na mensuptu. Onlar, şimdi bile bu partinin gizli artıklarına katılıp, onun ortak sofrası etrafında toplanmış oldukları için, muhafazakarlara, askeri diktatörlüğe ve reformculuğa karşı pek açık ve azimli savaş yürütür durumda değiller. Bu grupların uyguladığı politikalar arasında kesin bir sınır yoktu ve birbirinden pek farklı gruplar değillerdi. Çünkü, ekonomik çıkarları, örneğin, Rusya'da kadetler ile oktobreçularınki gibi, çok karşıt sayılacak türden değildi. Bu gruplar arasında belirmeye başlayan farklar onların Türkiye'de anayasanın ilanından sonraki 10 yılda ve özellikle dünya savaşı yıllarında ele geçirip faaliyet gösterdiği değişik ekonomi alanlarının özelliklerinden kaynaklanıyordu. Savaş sırasında iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Fırkası üyeleri arasında ekonomik cephede seferberlik yapıldığında, onlar ekonomik duruma ve yaşama, bulundukları ortama gösterdikleri yatkınlık ve yeteneklerine göre, örneğin, büyük tarım, ticaret, bankacılık, milli sanayi, nakliyat ve başka değişik ekonomi alanlarına dağıtılmıştı.

Bu değişik ekonomi alanları, oralarda uzun zamandır çalışanların program ve/veya taktik bakımından değişik gruplara bölünmesinin zeminini hazırlarken, dönemin görece kısa sürmesi ve Türk ekonomi hayatının Batının tam hakimiyeti altında olması sebebiyle, kapitalist bur-

juva partileri aralarında savaşmak gereği hissediyordu. Ama, bütün bu farklılıklar duygu ve eğilim sınırlarını aşmıyordu. Reformcu Halk Zümresini muhafazakar büyük çiftlik sahipleriyle, vakıf idarecileriyle ve muvazzaf ordu kurarak ellerine askeri baskı aracı geçirmeye çalışan subay ve generallerle TBMM’de yeniden birleşmesine yol açan sebepler, işte bunlardı.

Bu birleşme sonucunda TBMM, devrimci unsurlara karşı, sosyalist görüşleri yaymaya çalışan sosyalist gazetelere karşı ve bunları himaye eden Kuvva-i Milliye’ye karşı düşmanca hareketlere girişti. Bu düşmanca hareketler baştan tehdit ve korkutma girişimleri şeklindeyken, daha sonra birkaç tutuklamaya dönüştü. O zamanlar birkaç mebus seçilen rotanın fazla sağa kaydığını söyleyerek Halk Zümresinden ayrıldı. Bu mebuslar solculuşıp, Yeşil Ordu teşkilatından arta kalan solcular ve diğer devrimci unsurlar arasından kendilerine yoldaş aramaya başladı.

Muhafazakarlar ile askeri grubun ve reformcu Halk Zümresinin ortak faaliyetleri sonucunda savrulan tehditler, gözdağı verme girişimleri ve tutuklamalar, devrimci unsurları korkutacak ve Kuvva-i Milliye’yi sağlamaya zorlayabilecek durumda değildi. Tersine, Kuvva-i Milliyeden kimi TBMM üyesi komünisti, Halk Zümresinden ayrılmaya itti ve Kuvva-i Milliye’nin Meclise karşı tutumunun zeminini hazırladı. Bu durumda Halk Zümresinin kurnaz taraftarları, yani İttihat ve Terakki Fırkası içinden tüccar ve mali sermaye sahipleri, gelişen devrimci hareketi Kuvva-i Milliye’den koparıp kendi denetimlerine geçirmek için önceki gibi kendi gizli komite üyeleriyle ilişkileri koruma ve Mustafa Kemal Paşaya ve Meclis çoğunluğuna muhalifmiş gibi görünme yoluyla yeni bir manevraya girişip daha da sollaştı, daha doğrusu sollaşmış görünmek istedi. Onlar resmi himaye altında bulunan ve devrimci hareketi sözde genişletmeyi hedefleyen Türkiye “Komünist Partisi”ni kurdu. Partiyi Halk Zümresinden liberal burjuvalar teşkilatlandırdı. Böylece onlar kendilerini devrimci akımlar ve Kuvva-i Milliye ile savaşmaktan vazgeçmiş gibi görünmek istiyordu. Askerler grubunun etkisinde bulunan TBMM çoğunluğu, bu sahte komünist partisini desteklemek ve teşvik etmek durumundaydı. Çünkü, devrimci akımı ve Kuvva-i Milliye’yi zorla sağa kaydırmanın mümkün olmadı-

ğı ve bunu denemenin “tehlikeli” iç savaşa yol açabileceği, az ya da çok anlaşılmıştı. Ama, yine de bu yolla gizli çalışan komünist teşkilatlarını aldatmak değilse bile, en azından çoğu cahil olan ve gerçekte olup bitenlerin pek farkında olmayan Kuvva-i Milliye önderlerinin kandırılabilceği görüşü vardı. Öte yandan, dış politika açısından da böyle bir partiye ihtiyaç duyuluyordu. Çünkü, Yunan taarruzu ihtimali ve son 6-7 aydır komünist olmadığımızın boyuna tekrarlanması karşısında, hiç olmazsa bir “komünist” partimiz olduğunu göstererek, Rusya’nın manevi ve maddi desteğini sağlamak gerekiyordu. Haziran 1920’de proletarya Rusya’sına giden ilk TBMM heyeti orada, kendilerinin komünist, Sovyet devrimi yapmakta olduklarını ve hatta Türkiye’nin köylerinde bile tarım komünleri kurulduğunu ilan etmişti. Ama, Rusya’dan gönderilen ilk elçilik grubu Ankara’ya geldiği gün, birkaç komünist bu şehirdeki hapishanede bulunuyordu. Anadolu’nun Menşeviklikten ve oportünizmden önce devrimci sosyalizmi tanıması için çalışan Başkırdestan doğumlu Şerif Manatov yoldaş, Rusya elçilik heyeti Ankara’ya geldiği günün akşamı, hapisten alınıp Anadolu’dan sınır dışı edildi.

Hakimiyeti Milliye gibi resmi bir gazetede olduğu gibi, sol ittifakçıların Yeni Gün gazetesinde de komünizme ve Türk komünistlerine karşı öfkeli yazılar yayınlanıyordu.

Himaye edilen ve yayınlanan tüzüğüne göre bile MK’ni değişmez kurucularına bırakan Türkiye “Komünist Partisi” bu amaçla ve bu sloganla yaratılmıştı. Bu partinin kurucuları ve MK üyeleri, İnebolu ile Ankara arasındaki nakliye vasıtalarını işleten, ticari ve mali işletme ve kuruluşların sahibi bulunan ve Batı Anadolu’da tomruk ve kereste ticaretini tekeline alan eski “ittihatçı” komitacılar. İşte bu “komünist partisi” genç muvazzaf ordunun kurucusu, meclisteki asker komutanların en baskıcısı ve ülkedeki bütün burjuva unsurları temsil eden Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Temsilcileri’nin grup başkanı olan Mustafa Kemal Paşa’nın elini sıkarak, milli güçleri devrimcilerden ayırmak, onları devrimci hareketten uzaklaştırmak ve illegal çalışan komünist teşkilatları dağıtmak yönünde, birlikte harekete geçtiler. Yeni “partinin” çalışmaları için hükümetin gizli kasalarından (yani gizli polis ve casuslar için öngörülen paralardan) 13 bin Lira (8.000+

5.000 = 13.000) ayrıldı. Örneğin, Ethem Beyin kardeşi Saruhan mebusu Reşit Bey gibi TBMM üyesi Kuvva-i Milliye komutanları, bu “komünist partisinin” MK’ne üye kaydedildi. Böylece, “milli” ya da diğer yaygın adıyla “seyyar” kuvvetlerin en önemli komutanlarından Çerkez Ethem Bey, sözde asker komutanların ve hükümetin haberi olmadan, “komünist” partisine alındı. Onun himayesinde çıkan Yeni Dünya gazetesi, “yeni” partinin organı olmak üzere, matbaasıyla birlikte Eskişehir’den Ankara’ya nakledildi. O dönemde muvazzaf ordu ile Kuvva-i Milliye arasında nihayet açık bir mücadele patlak verdi (Kasım 1920). O günlerde Yeni Gün gazetesi Ethem Bey, Kuvva-i Milliye komutanlarından Demirci Mehmet Efe hakkında övücü ve yüceltici sözlerle doluydu ve Ethem Beyi gelecekteki “Kızıl orduların” komutanı ilan ediyordu. “Komünist partisinin” Merkez Komitesi devrimci hareketin milli kuvvetler arasında da hızla yaygınlaştığı Eskişehir’e özel propagandacı ve ajitasyoncular gönderdi. Amaç, Kuvva-i Milliye’ye ve komünist teşkilatlara sızmaaktı.

Resmen himaye edilen “komünist partisi” ortaya çıktığında, Hafi Türkiye Komünist Partisi dağılma tehlikesiyle yüz yüze geldi. Yeni parti ortaya çıkar çıkmaz, hükümet resmi bir tamim yayınlayarak, hükümet partisine yazılmayan ve resmi mühür vurularak tanzim edilip üyelere verilen tasdiknamesi olmayan kişilerin komünist propagandası yapmasını ve genellikle komünizm adına her hangi bir faaliyette bulunmasını yasakladı⁽²⁴⁾.

Söz konusu tamimle güdülen amaç, bütün devrimci unsurları bu burjuva teşkilatının denetimine almak ve gizli çalışan devrimci teşkilatların dağılmasını sağlamaktı. Bu şartlarda ve böyle bir tamim karşısında Hafi Türkiye Komünist Partisi için resmen sahneye çıkmaktan ve “yasal partiye” dönüşmekten başka çıkar yol kalmıyordu. Hafi TKP üyeleri arasında kendisine resmi destek verecek mebus yoktu. Böyle üyeleri olmadığı için resmen sahneye çıkma imkanı da yoktu. Dolayısıyla, mebus yoldaşa ihtiyaç vardı. Bu sebeple, Halk Zümresi tarafın-

²⁴ 16 Ekim 1920 tarih ve 1640 nolu bu tamim İçişleri Bakanı Adnan [Adıvar] Beyin imzasıyla dağıtıldı.

dan terk edilen ve arta kalan kısmı bir devrimci mebusun, yani Nâzım yoldaşın elinde bulunan Yeşil Ordu teşkilatında birleşen parti, Halk Zümresinin hükümetle yaptığı uzlaşma sebebiyle bu gruptan ayrılan sol halkçı mebuslarla birlikte, yeni bir ayrıntılı Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, yani Türkiye Halk Komünist Partisi programıyla sahneye çıktı. THİF 28 Kasım 1920 tarihinde hükümete bir çağrıyla program ve tüzüğünü sundu ve 7 Aralık günü, hükümetten partinin kurulduğu konusunda hükümetin haberdar edildiğini bildiren bir ilmuhaber kabul etti. Daha önce gizli çalışan partinin bu isim altında sahneye çıkarken dayandığı güçler, bu parti etrafında birleşen Ankara PTT memurlarının, Ankara-Sivas demiryolu işçilerinin teşkilatlarından ve teşkilatsız işçi ve köylülerden, kendi devrimci “önderlerine” bağlı kalan kimi Yeşil Ordu teşkilatlardan oluşuyordu. Meclise seçimsiz üye alınan yoldaşlar yalnız resmi ve yasal bir destek olarak kabul edildi. Kendi milli kuvvetleri arasından taraftarlarını hala tamamen yitirmediği için, bu güçler de partinin destekçisi sayılabilir. Ama, bu proletarya partisi resmen sahneye çıktıktan sonra teşkilatlanma konusunda esaslı bir çalışma yürütme imkanından yoksun kaldı. Milli kuvvetler ile muvazzaf orduya dayanan hükümet arasındaki mücadele son derece sertleşti ve ayrışmaya yol açtı.

Eğer resmi himaye altında bulunan ve sözde milli kuvvetler ile birlikte çalışan “komünist partisi”, halka ve Kuvva-i Milliye sunduğu komünist programa bağlı kalarak devrim yoluna girmiş olsaydı, muvazzaf ordunun yenilgisi, Meclisin dağılması ve devrimin zaferi kaçınılmaz olurdu. Gerçekten devrimci bir teşkilat olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 1/ hazırlık ve teşkilatlanma çalışmaları henüz tamamlanmadığı, 2/ resmen himaye edilen “komünist partisi” devrimci unsurlar ile Kuvva-i Milliye arasında kimi ilişkileri kışkırtmayı ve Kuvva-i Milliyecileri kendinden yana kazanmayı başardığı, 3/ Kuvva-i Milliye'nin silahlı direnişi başladığında THİF'nın en ciddi ve cesur önderleri tutuklanmış ve hapse atılmış (Ocak 1921) olduğu için, inisiyatifi eline alma imkanından yoksundu.

Resmi “komünist partisinin” hükümet lehine faaliyetleri ve Kuvva-i Milliye içine ve Eskişehir’e teşkilatçı ve propagandacı gönderip kaleyi içerden fethetme çalışmaları sayesinde iş kan dökmeden atlatıldı ve

Kuvva-i Milliyeciler muvazzaf ordu ve hükümet teşkilatı tarafından yenildi ve Yunanistan'a kaçtı⁽²⁵⁾.

* * *

Bunun ardından, kanuna göre ve sınıf savaşı bakımından mahkeme-ye verilmeleri ve suçlu oldukları tespit edilirse, teşkilatı ya da milli kuvvetleri isyana teşvik eden unsurları dağıtmak gerekiyordu. Önceleri Halk Zümresine mensup resmi himayeli "komünist parti" üyelerinin milli kuvvetlerle ilişki kurup, onları isyana tahrik ettiği biliniyordu. Milli kuvvetler önde gelenlerinin son günlerde "komünist partisiyle" birlikte çalıştığı herkesin malumuydu. Bu isyanı "komünist" kapitalistlerin hazırlayıp yönettiğini gösteren ve hükümetçe de bilinen çok delil vardı. THİF üyelerinin kendilerinin suçsuz, resmi "komünistlerin" suçlu olduğunu gösteren yüzlerce olay ve delili ortaya koymasına rağmen, bu "komünistler" haklarında dava açılmak şöyle dursun, haklarında soruşturma bile açılmadı. Halk Zümresinin bu eski üyelerini hükümet açıkça himaye ediyordu. Eninde sonunda anlaşıldı ki, muhafazakarlara, sağcı İttihatçıların ve asker komutanların elinde bulunan hükümet ile Halk Zümresinin bir kısmını oluşturan solcu İttihatçılar (resmi "komünistler") arasında, işçi ve köylülerin devrimci hareketini bastırmayı amaçlayan ve bunu sağlamak için milli kuvvetleri ve henüz gelişmeye başlayan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nı dağıtıp boğmayı öngören bir anlaşma vardı. THİF üyeleri hapiste tutulup Ankara İstiklal Mahkemesince yargılanırken, "komünist partisinin" kapitalist yöneticileri TBMM hükümeti tarafından Avrupa, özellikle de İngiliz emperyalistleri ve kapitalistleriyle uzlaşma yollarını araştırmak üzere delege olarak

²⁵ Muvazzaf ordu ile milli kuvvetler arasındaki savaştan kendi amaçları için yararlanmak isteyen Yunan ordusu Bursa'dan Eskişehir'e doğru taarruza geçti (Ocak-Şubat 1921). Bu taarruz Eskişehir yöresindeki İnönü cephesinde başarı sağlayan muvazzaf ordunun zaferiyle sonuçlandı. Bugün Birinci İnönü zaferi olarak bilinen bu başarı, muvazzaf ordunun yabancı ordulara kazandığı ilk zaferdi. Bu zafer sonucunda hükümetin ve askerler grubunun durumu güçlendi. Önceleri savunma amacıyla tarım, ticaret ve sanayi alanlarında tasarruf için özel hinterlant hedefleyen burjuvazinin hesapları yanlış çıktı: ekonomik ve ticari kriz başladı. Askerlerin tahakkümü burjuvazi için zararlı olabiliirdi. Bu yüzden, askerler grubunu zafer dolayısıyla kutlamakla birlikte, Avrupa ile uzlaşmaya itmek gerekiyordu. Hükümeti Avrupa ile uzlaşma denemesine iten, işte bu burjuvalar oldu.

Avrupa'ya gönderiliyordu.

Londra'ya giden bu delegeler İngiliz emperyalistlerine Doğu'daki devrimci harekete karşı tekliflerde bulundu. Bu tekliflerde en fazla ileriye giden, TBMM'de askerlerin tahakkümüne karşı savaşıyan grubun öncülerinden İttihat ve Terakki Fırkası hükümeti zamanında Suriye Valisi bulunan Bekir Sami Bey oldu. Bu tekliflere Celalettin Arif, Yunus Nadi ve İzmit mebusu Sırrı Bey de katılıyordu. Erzurum mebusu Celalettin Arif Bey bütün savaş boyunca İttihat ve Terakki Fırkası Heyet-i Merkeziyesinin elinde iftira aracı olan İstanbul Avukatlar Cemiyeti'nin zengin başkanı ve İngilizlerin dağıttığı İstanbul meclisi başkanı, Aydın mebusu Yunus Nadi ise Aydın bölgesinde birçok anonim mali, ticari ve tarım şirketleri mi ortağı ve yönetim üyesi, dolayısıyla Aydın vilayeti-nin Yunan ordusunun işgalinden kurtarılamamasından çıkarları zedelenen kapitalistlerden biriydi. İstanbul'da olduğu gibi, Yunan işgalindeki yörelerde de çok sayıda okuyucusu bulunan Yeni Gün gazetesini bu bölgelerde de satabilmek, Yunus Nadi için çok önemliydi⁽²⁶⁾.

Sırrı Beyin Anadolu ile İzmit arasındaki ticareti, neredeyse tamamen durmuştu. Bekir Sami Beyin Amasya ve Burdur bölgelerindeki büyük malikanelerinde bulunan muazzam miktarda hammadde, Avrupa ile ticaretin açılmasını bekliyordu. Amasya'daki malları, burada devrimci akım güçlü olduğundan, ayrı bir tehlikeyle yüz yüze idi. Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi, birçok "milli umutların" etkisiyle Anadolu devrimine yamayan bu adamların ve benzeri diğer "milli kahramanların" yaptığı hesaplar yanlış çıktı ve onlar ekonomik ve ticari krizden zarar görmeye başladı. Bu yüzden, Anadolu'da askeri hareketleri durdurup, başlatılan davaya son vermek ya da onun yönünü değiştirmek, onların çıkarlarına çok daha uygundu. Ama, onlar Sent Ceyms sarayında Batı medeniyetinin en yetkili temsilcisi İngiltere'ye dostluk eli uzatırken, İngiliz askeri çevrelerinin himayesindeki Yunan orduları TBMM ordusuna karşı yeni taarruz hazırlığı yapmaktaydı.

(1922 tarihli Rusça belgeden çeviri Rüstem Aziz)

²⁶ Liberal-burjuva organı Yeni Gün gazetesinin yayıncısı ve sahibi Yunus Nadi aynı zamanda hükümetin "komünist partisi" MK'nin üyesiydi. O, TBMM'nin Bakû elçisi Memduh Şevket [Esental] ile aynı gruba dahildir.

Acı ve ağır bir kayıp

Türkiye Komünist Partisi, kurucularından biri olan Affan Hikmet yoldaşı da kaybetti. Affan yoldaş, bir trafik kazasında, 70 yaşında öldü.

Affan Hikmet yoldaş ömrünün tümünü, Türkiye halkının ulusal bağımsızlık, devrimci demokratik bir düzen, anayurdun kalkınması için yürüttü savaşa, barış ve sosyalizm dâvasına vermiştir. 45 yıl boyunca Komünist Partisinin şıralarında, Lenin'in devrimci bayrağı altında, yılmadan dövülmüştür. Proleter enternasyonalizmine, Marksçı-Leninci ülkü ve ilkelere son nefesine kadar bağlı kalmıştır.

Partimizin kurucularından olan A. Hikmet yoldaş İstanbulludur. Daha genç yaşında, padişahçılığa, derebey-ağalık düzenine, halk düşmanı hükümetlere, yabancı köleliğine karşı çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda, baytar-subay olarak cepheye gönderilmiştir. Enverlerin, gerici hükümetlerin, Alman harpçileri hesabına memleketi nasıl bir uçuruma sürüklediklerini, emperyalist grupların Türkiye'yi aralarında paylaşmak için ne kanlı oyunlar oynadıklarını, bu kanlı bölüşme plânının uygulanması işinde Türkiye'nin gerici egemen çevrelerini nasıl kullandıklarını görmüştür. Ve emperyalist grupların kurdukları bloklara girmenin, Türkiye için her zaman bir yıkım olacağı inancasına böyle gelmiştir. Bayarlar, faşistler Türkiye'yi NATO boyunduruğuna koştukları zaman, bunun, yurdumuz, halkımız, ulusal bağımsızlığımız için büyük bir felâket olacağını söylemiştir.

Büyük Oktobr Sosyalist Devrimi'yle yer yerinden oynadığı günlerde, Affan Hikmet yoldaş, dağılıp gitmekte olan Osmanlı ordusunda, hâlâ cephelerdeydi. Bozgun, yıkım, açlık, ölüm, orduyu, milleti tarıyordu. Alman sömürgecileri bir yandan, harp zenginleri öte yandan, memleketi soyup soğana çevirmişlerdi. Bu durumda, Rusya'da patlayan Büyük Oktobr Devrimi, dünyanın dört bucağında olduğu gibi, Türkiye'de de etkiler uyandırdı. Affan Hikmet yoldaş, anılarında, yazılarında bu olayı derin çizgileriyle belirtir: "Büyük Oktobr Sosyalist inkılabı, yüce Lenin'in önderliği altında kurulan ilk Sovyet devleti, emperyalizme, müstemlekecilığe yıkıcı bir darbe indirdi. Yeni bir devir açıl-

dı. Milli kurtuluş hareketleri yepyeni bir dayanak, tükenmez bir kuvvet kaynağı buldu... Türkiye halkının isııkl l harbi, Kuvvayı Milliye hareketi, bu tesirin dışında kalamazdı.” der. Affan Hikmet yoldaş, Milli Kurtuluş Savaşına 1919 yılının başlarında girmiştir. Ordudan tanıdığı, güvendiği yurtsever subaylarla beraber, istil cılara karşı çeteler kurmuştur. Ülkemize dalan emperyalistleri ve onlara destek olan gerici güçleri, padişah h k metini yenmek için, en başta geniş halk yığınlarını teşkil tlandirmek, bu g  lerin savaş birliğini kurmak, onları TEKCEPHE’de toplamak zorunluğunu g rm ştur. Bu görüş, bu bilinç ve inançla Anadolu’da savaşa atılmıştır.

Affan Hikmet yoldaş, Ankara, Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana, Kastamonu, Bandırma ve daha başka yerlerde Türkiye Komünist Partisi’nin, il, il e ve temel komitelerinin kurulmasında büyük yararlık göstermiştir. Affan yoldaş, işçi ve köylü sınıflarının savaşta örgütlenmelerine, kendi partilerini kurmalarına özel bir önem vermiştir. İçel-Çukurova bölgesinde işçi sendikalarının kurulmasına aktif surette katılmıştır.

TKP, doğuşunun, kuruluşunun ilk günlerinden beri, memlekette bütün ilerici, değişik demokratik g  lerin, emperyalizme karşı, sömürgecilerle sarmaşan gerici, sömürücü sınıflara karşı, demokratik bir devrim düzeni  ğrundaki savaşta birlik olmalarını, TEKCEPHE üzerinde yürümelerini sağlamaya çalışmıştır. Emperyalizme, derebeyliğe karşı olan milli burjuvazinin bu yolda ileriye doğru olan her adımını desteklemiştir. Bunun en açık örneğini Milli Kurtuluş Savaşı’nda göstermiştir. TKP sürekli olarak gericilerin baskısı, terörü altında kaldığı en  etin günlerde bile, TEKCEPHE’nin önemini, bu  ğurda savaşı unutmamıştır. TKP, Birinci Büyük Millet Meclisi’nde ilerici, yurtsever güçleri alt etmeye çalışan gericilere karşı  n safta savaşmıştır. Bu Mecliste “Halk Zümresi”nin, ve ilerici, devrimci, demokratik bir programla ortaya çıkan “Yeşil Ordu”nun kurulmasında, yayılmasında TKP’nin büyük etkisi olmuştur. Partinin bu yöndeki çalışmalarında Affan Hikmet yoldaş önemli rol oynamıştır.

Affan Hikmet yoldaş yiğit, temiz bir komünistti.  etin savaşlar içinde pişmiş,  elikleşmişti. Kaç defalar tutsak edilmiş, komünist olarak yargılanmış, uzun yıllar ağır hapse mahkûm edilmiş, zindanlardan

zindanlara sürülmüştür. Hiçbir zaman düşmanların karşısında baş eğmemiştir.

TKP'nin II. Kongresi*, 1922 yılının Ağustos ayında, Büyük Meydan Muharebesinden 15 gün önce, kurtuluş ordularının düşmanı ezme-ye hazırlandıkları sırada Ankara'da toplandı. Kongrenin başlıca konularından biri, memleketin kurtuluşunda kesin bir önemi olan bu Meydan Muharebesinin mutlaka kazanılması için bütün halk güçlerinin seferber edilmesi idi.

Affan Hikmet yoldaş, Çankırı cezaevinden kaçtı ve II. Kongreye geldi. Kongrede Merkez Komitesine üye ve Komintern'in IV. Kongresine gidecek TKP delege heyetine seçildi**

Affan Hikmet yoldaş, TKP'nin içinde, Leninci ilkelere aykırı akımlara, yani oportünistlere, partiyi burjuvazinin kuyruğuna takmaya çalışanlara, likidatörlere, küçük burjuva eğilimlerine, partinin Leninci birliğini parçalayanlara, ayrılıkçılara karşı savaştan hiçbir zaman geri durmamıştır.

Affan Hikmet yoldaşın savaşçı, aziz hâtırası Türkiye komünistlerinin, bütün halkımızın yüreklerinde sonsuz yaşayacaktır.

Türkiye Komünist Partisi
Merkez Komitesi
Ekim, 1964

(Yeni Çağ, sayı: 11-12, Kasım-Aralık 1964, sayfa: 648-650)

* Bu Kongre'nin tutanaklarının başlığı "TKP'NİN BİRİNCİ KONGRESİ"dir. (TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge no: 461 - 476 (Rusça)

** Affan Hikmet Kongre sırasında tutuklu olmadığı için, cezaevinden kaçarak gelmemiştir. Ayrıca anılan kongre tutanaklarına göre Affan Hikmet THİF'in Komintern IV. kongre delegeleri arasında yer almamaktadır. (TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge no: 461 - 476 ve Belge no: 477 - 497 (Rusça)

Türkiye Komünist Partisinin ilk kurucularından Affan Hikmet

Türkiye Komünist Partisi değerli bir yoldaşını kaybetti. Affan Hikmet, geçen yılın Ekim ayında dikkatsiz bir şoförün otomobili altında kalarak feci bir şekilde can verdi. Affan Hikmet, temiz, dürüst, namuslu, iyi bir insan örneğiydi. İyi bir insan olduğu kadar da, iyi bir komünist, kuvvetli bir inkılâpçıydı.

Affan Hikmet 1894'te İstanbul'da doğmuştu, ölümünden birkaç gün önce de 70'inci yaş gününü kutlamıştı. Tahsilini İstanbul'da yaptı. Askeri Tıbbiye'de baytar olarak yetişti. Fakir bir aile çocuğuydu.

Affan'da inkılâpçı ruh daha genç yaştaiken filiz vermeğe başlamıştı. Birinci Dünya Harbi'nden sonra İstanbul'un emperyalist kuvvetler tarafından işgali, halkın ıstırap ve sefaleti onu komünizme götürmüştü. 1919 yılının başında Anadolu'daki Kuvvayı Milliye hareketlerine katılmak üzere Anadolu'ya geçti. İlk olarak bir arkadaşıyla birlikte Bandırma'ya çıktı. Burada derhal Kuvvayı Milliye teşkilâtında vazife alarak emperyalistlere karşı savaşa katıldı. Bir taraftan da Kenan⁽²⁷⁾ adında bir arkadaşıyla liman ve demiryolu işçileri arasında komünist fikirlerini yaymağa başladılar. Bu çalışmalar az zamanda meyvasını verdi. Bandırma'da Türkiye'nin ilk komünist hücresi kuruldu. O sırada Yunanlılar Balıkesir-Akhisar hattına kadar ilerlemişlerdi. Kuvvayı Milliye birlikleri bu cephede Yunanlıları durdurmağa çalışıyordu. Fakat yeter derecede silâhları yoktu. O günlerde bunlara silâh yetiştirmek en önemli işti. İngilizler Türk ordusundan aldıkları silahları Çanakkale'de Maydos⁽²⁸⁾ körfezinde bir askeri depoda tutuyorlardı. Bandırmadaki komünist hücresinin teşebbüsüyle, otuz kişilik bir fedai grubu teşkilatlandı.

²⁷ Kenan, Baytar mektebinden Affan Hikmet'in arkadaşı olup, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nda da birlikte çalışmışlardır. [Yayıcının notu]

²⁸ Maydos, günümüzdeki Eceabat'tır. Ancak burada anlatılan olay, Kurtuluş Savaşı tarihi bakımından sorgulanmaya muhtaçtır. Bu bölgede ve Anzavur'un da karıştığı cephanelik baskını Akbaş cephaneliği baskını olup, 26-27 Ocak 1920 gecesi Edremit kaymakamı Köprülülü Hamdi ile Dramalı Rıza Beylerin kumandasındaki bir Kuvayı Milliye müfrezesinin Gelibolu yakınlarındaki Fransız kuvvetlerinin muhafazasındaki Akbaş silah deposuna yaptıkları baskındır. Depode bulunan 8.000 Rus tüfeği, 40 Rus mitralyözü ve

Bu grup bir gece dört kayıkla karanlıkta Maydos körfezine gittiler, bu silâh deposunu bastılar ve çok miktarda silâh ve cephane alıp döndüler. İngilizler baskına uğramışlardı. Yaptıkları araştırmalar hiçbir sonuç vermemişti.

Fakat o sırada Anzavur'un başında bulunduğu hilâfet ordusuna mensup kuvvetler ansızın Bandırmayı işgal ettiler. Bütün Kuvvayı Millîye mensuplarını yakalayıp hapsedtiler. 24 saat içinde de bunları kurşuna dizmeye karar verdiler. Bunlar arasında Affan Hikmet de vardı. Kurtuluş ümidi yok gibiydi. Fakat ertesi sabah şafak sökerken, şehirde silah sesleri işitildi. Bunların hapsedildiği bina önünde süvariler belirdi. Kapılar açıldı ve mahpuslar serbest bırakıldı. Gelenler Kuvvayı Milliye kuvvetleriydi. Anzavuru şehirden kovmuşlar ve hapistekileri kurtarmışlardı.

Bu suretle canını kurtaran Affan Hikmet, gelen Kuvvayı Milliyeçilerle birlikte Bandırma'dan ayrılarak Eskişehir'e gitti. Bir müddet cephe savaştı. Sonra Ankara'ya geçti. Burada aynı fikir etrafında savaşan beş on arkadaş buldu. O günlerde, Anadolu'nun birçok yerlerinde kendi başlarına kurulmuş komünist teşkilatları vardı. Eskişehir'de de "Yeni Dünya" ve "Işık" adında iki gazete doğrudan doğruya komünizm propagandası yapıyorlardı. Cephe ve memleketin çeşitli yerlerinde komünist beyannameleri dağıtılıyordu. Fakat bu teşkilâtlar arasında bir bağlantı yoktu. Hepsi kendi başına bildiği gibi hareket ediyordu. Ankara'da toplanan komünistler bu dağınık çalışmaları bir merkezde birleştirmek ve bunları bir teşkilât etrafında toplamak ihtiyacını duydular. İşte bu ihtiyaçla, Ankara'da 1920'de "Halk İştirakiyun Partisi" adı altında ilk Komünist Partisi kuruldu. Kurucular arasında Affan Hikmet de vardı⁽²⁹⁾. Aynı zamanda partinin fikirlerini yaymak üzere Ankara'da

20.000 sandık cephane Bolayır motoruyla Lapseki'nin Umurbey iskelesine getirilmiş, oradan da Gönen'in Yenice köyüne taşınarak depo edilmiştir. Saray ve Babıalinin emriyle harekete geçen Ahmet Anzavur, bu silahları ele geçirmek istemiş, fakat Dramalı Rıza bey depoyu havaya uçurmuştur. Köprülülü Hamdi Bey, Anzavur'un adamlarınca öldürülmüş, Dramalı Rıza Bey İstanbul'da yakalanarak idam edilmiştir. [Yayıncının notu]

²⁹ Gerek Halk Türkiye Komünist Partisi, gerekse Türkiye Halk İştirakiyun Partisi kurucuları arasında Affan Hikmet'in adı yer almamaktadır. [Yayıncının notu]

“Emek” adlı gündelik bir gazete ve “Yeni Hayat”⁽³⁰⁾ adında haftalık bir dergi çıkarıldı. Parti serbest çalışıyordu. Affan Ankara Komitesinin başına geçirilmişti. Bir taraftan da bu gazetelere yazıca yardım ediyordu. Parti az zamanda Anadolu içindeki dağınık teşkilâtları merkeze bağladı. İşçiler arasında ve ordu içinde propaganda faaliyetine geçti. Parti süratle geliyordu. O vakitki hükümet Halk İştirakiyun Partisinin bu başarısından endişeye düştü. Çeşitli yollardan partiyi çalışamaz hale getirmeğe çalıştı. Bir taraftan da, halk arasında bunların itibarını kırmak için, resmi bir komünist partisi kurdu⁽³¹⁾. Bu da yetmedi, 1920 yılının sonuna doğru partinin gazetelerini kapattı, rehberlerini tutturup, İstiklâl Mahkemesine verdi⁽³²⁾. Maksat bunları yok ederek, Komünist Partisini kadrosuz bırakmaktı. Affan ve arkadaşları 10-15 yıl hapse mahkûm oldular. Affan bir arkadaşıyla birlikte Kayseri hapishanesine gönderildi. Burada da el altından Kayseri komünist teşkilâtıyla temasa gelerek, çalışmalarına devam etti. Ankara hükümetinin Kayseri’ye göçmesi ihtimali baş gösterince, Affan Kayseri’den alınıp, Şebinkarahisar hapishanesine gönderildi. Bu hapishanedeki şartlar çok fenaydı. Mahpusların dışarıyla temas etmelerine imkân verilmiyordu. Bir müddet arkadaşlarından haber alamadılar ve memlekette olup biteni öğrenemediler. Fakat sonunda orada gizli çalışan komünistler Affan’ı hapishanede bulmakta gecikmediler. Böylece, Affan Hikmet tekrar hapishane içinde faaliyetine devam imkânını buldu.

Aradan çok geçmedi. 1921’de Türk-Sovyet dostluk antlaşması imzalandı. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Trabzon’da vahşice denizde

³⁰ Yeni Hayat dergisi, THİF’in 1922’de açılan 2. faaliyet döneminin yayın organıdır; ilk sayısı 18 Mart 1922’de yayımlanmıştır. [Yayıncının notu]

³¹ Resmi Türkiye Komünist Fırkası’nın kurulma tarihi 18 Ekim 1920, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın Dahiliye Vekaleti’ne başvurusundan sonra resmen faaliyete geçmesi ise 7 Aralık 1920’dir. 1920 yazında Ankara’da kurulan parti Hafi Türkiye Komünist Partisi olarak anılır ve adında Halk sözcüğü yoktur. [Yayıncının notu]

³² THİF’in ilk “terk-i faaliyet” tarihi 1 Şubat 1921’dir. Affan Hikmet Ankara İstiklâl Mahkemesi’nin “Asi Ethem ve Kardeşleriyle Ayaklanmaya Katılanlar hakkındaki” 9 Mayıs 1921 tarihli kararına göre, dört ay tutuklu kaldıktan sonra, (Baytar Yüzbaşı Kenan ile birlikte) “hafi cemiyete intisap eyleme cürmünden dolayı meslek-i askeriyeden tard ile mevkuf kaldıkları müddet kâfi görülerek tahliye” ve “maksad-ı millînin istihsalı”ne değin hükümetin tensip edeceği bir mahalde ikamete mecbur edilmiştir.

boğdurulmaları da çok fena bir tepki yaratmıştı. Bu iç ve dış tesirler altında, hükümet, 1921 yılı sonunda bir af kanunu çıkardı⁽³³⁾. Ve komünistler serbest bırakıldı. Affan ve arkadaşları tekrar Ankara'da buluştular. 1922 ilkbaharında bir beyanname ile partinin tekrar faaliyete geçtiğini ilân ettiler. Affan'ı da güneyde bir bölge teşkilâtı kurmak üzere Mersin'e gönderdiler. Güneyde işçiler ve köylüler arasında büyük bir faaliyet vardı. Bunları kazanıp, komünist teşkilâtına bağlamak vazifesi Affan'a verilmişti. Affan Hikmet'in burada kurduğu teşkilât Adana ve Antalya havalisini de içine alıyor, ta Diyarbakır'a kadar uzanıyordu.

1922'de Halk İştirakiyun Partisi'nin Ankara'da ilk Kongresi toplandı. Affan bu Kongrede de hazır bulundu ve faal bir rol oynadı. Kongreden sonra da Mersin'e dönerek, orada bir bölge konferansı topladı. Bu konferansa Güney Vilâyetleri işçilerinden 42 temsilci katılmıştı. Konferans gizli yapılmıştı. Hükümetin haberi yoktu. Fakat konferans bittikten pek az sonra, polis faaliyete geçti. Konferansa katılanların çoğu yakalanıp hapsedildi. Affan da tekrar polisin zalim pençesine düşmekten se, kaçmayı tercih etti. Bir yolunu bulup, Moskova'ya gitti. Orada o sırada toplantı halinde bulunan Komintern IV. Kongresine katıldı. O tarihten sonra Affan bütün hayatını inkılâp savaşına verdi ve feci kaza sonucunda son nefesini verinceye kadar da savaşına devam etti.

Türkiye Komünist Partisi, Affan Hikmet'i daima saygıyla anacak, partinin tarihinde yaptığı hizmeti hiçbir zaman unutmayacaktır.

YENİ ÇAĞ

(Yeni Çağ, sayı: 11-12, Kasım-Aralık 1964, sayfa: 651-653)

³³ THİF hükümlüleri, Sakarya savaşının ardından, Frunze'nin Türkiye ziyareti arifesinde, 28/9/1921'de çıkartılan özel bir af kanunuyla serbest bırakılmıştır. Adları özel afta unutulmuş Affan, Kenan ve Yeni Dünya gazetesi yazarlarından Arif Oruç için ise 9/10/1921 tarihinde ayrıca serbest bırakılma kararı alınmıştır. Nitekim Salih Hacıoğlu, Komintern'e verdiği parti tarihiyle ilgili raporda bu konuda şöyle demektedir: "29 Eylül 1921 tarihinde (mecliste bu sırada hükümete karşı bir aleyhtarlık uyanmıştı çünkü Sakarya harbinde hükümet kendisinden beklenen muvaffakiyeti temin edememişti. Bu aleyhtarlığı bazı mebuslar bize müzaheret suretinde de izhar ediyorlardı. Mahaza Şurular sefiri Natseranos'un Mustafa Kemal Paşa üzerine icra-yı tesir etmesi bizim afımıza sebep olmuştu) hükümetin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tarafından bakiye-i müddet-i cezaiyeleri affolan arkadaşlar bulundukları mahallerden ancak Teşrinievvel nihayetine kadar Ankara'ya gelebildiler." (TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge no: 315-328 (Osmanlıca) [Yayıncının notu])

TÜSTAV

Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı

Milli Azadlık Savaşı Anıları adı, Affan Hikmet'in kendi anılarına verdiği Türkiye Komünist Partisi Milli Azatlık Savaşı Devrinde başlığından esinlenerek kondu. Affan Hikmet'in bu anılarından bir derleme ilk kez ölümünden sonra kısaltılarak Yeni Çağ dergisinin Kasım-Aralık 1964 tarihli 11-12 numaralı sayısında yayımlandı. Ahmed Cevat Emre'nin aynı döneme ilişkin anıları, ilk kez, 1920 Moskova'sında Türk Komünistler başlığıyla Tarih Dünyası

dergisinin Aralık 1964, Ocak ve Şubat 1965 tarihli ilk 3 sayısında yayımlandı. Kazım Kip'in (Vanlı Kazım) anıları ise, İbrahim Sırrı Topçuoğlu tarafından Aralık 1977'de yayımlanan Savaş Yarası Anı I'de günyüzü gördü. Cemile Selim Nevşirvanova'nın Göç Anıları TKP'nin Sesi radyosunun 8 ve 9 Mart 1983 günlü yayınlarında ilk kez sözlü olarak aktarıldı. Metinde son olarak yer alan Ziyetullah Nevşirvanov'un anı-değerlendirmesi ise TÜSTAV Komintern arşivindedir.

Bugüne dek ulaşılması zor olan bu anıları birarada okurken, Türkiye işçi ve sol hareketinin az bilinen bu dönemine ilişkin doğrudan tanıklıklara da ulaşmış oluyoruz.

ISBN 975-8683-49-7

Anı